

Forskningsrapport nr 2 2005

”Demokrati i det lilla?”

Ungdomars delaktighet i sin behandling

Anne Hermodsson
Cecilia Hansson

”Demokrati i det lilla?”
Ungdomars delaktighet i sin behandling

Anne Hermodsson
Cecilia Hansson

Författarpresentationer

Anne Hermodsson, 1953-05-04–2005-02-25, socionom, fil dr i socialt arbete. Hon disputerade år 1998 med avhandlingen *Klientdemokrati – vision eller verklighet*. Hon var verksam på SiS FoU sedan mitten av 1990-talet och deltog i huvudsak i implementeringen av ADAD (Adolescent Drug Abuse Diagnosis). Hennes forskningsprojekt var förlagt på Institutionen för socialt arbete, Stockholms universitet.

Cecilia Hansson är socionom. Hon har arbetat som forskningsassistent i Anne Hermodssons forskningsprojekt och haft sin arbetsplats på Institutionen för socialt arbete. Hansson arbetar på ett privat behandlingshem för ungdom med psykiska och psykosociala problem.

Beställs genom SiS hemsida: www.stat-inst.se/publikationer
Forskningsrapport nr 2 2005
ISSN 1404-2576

Tryck: Edita Stockholm 2005

Kollegornas förord

Demokrati i det lilla var Anne Hermodssons forskningsområde. Hennes avhandling om klientdemokrati var banbrytande. Hon var den forskare i socialt arbete som faktiskt tog portalparagrafens formulering om att samhällets socialtjänst skall vila på demokratin och solidaritetens grund på allvar. Redan innan avhandlingen var klar knöts Anne till Statens institutionsstyrelse (SiS) för att hjälpa till med översättning och implementering av ADAD-intervjun på ungdomsinstitutionerna. Anne såg betydelsen av att ungdomarna själva skulle intervjuas och få frågor om sin behandling och därmed också möjligheten att bli mer involverade i den. Frågan engagerade henne starkt och efter sin disputation bedrev hon parallellt med ADAD-arbetet forskning med anslag från SiS i syfte att ta reda på hur ungdomarnas möjlighet att påverka sin vård såg ut. Hon studerade hur ungdomar i institutionsvård informerades, hur de bereddes tillfälle att lämna synpunkter och att medverka, samt om de upplevde att vårdpersonalen lyssnade till dem. Enligt lagstiftningen skall detta vara en självklarhet, men praktiken lever inte alltid upp till de rättsligt formulerade socialpolitiska idealen.

Efter en ganska kort tid blev Anne sjuk. Trots att hennes sjukdom förvärrades upphörde hon inte att driva sitt projekt framåt. Jag, Karsten, har haft förmånen att få arbeta tillsammans med henne som "vetenskaplig ledare". Jag har aldrig behövt vara så mycket av en ledare, Anne har själv lett sitt projekt framåt och min roll har snarare varit att tillsammans med henne diskutera de olika valsituationer som alla forskare ställs inför. Till sin hjälp har Anne haft Sandra Lindman och Margitta Steen, som under åren 2001 till 2002 genomfört intervjuer med ungdomar vid olika institutioner. 2001 kom Cecilia Hansson med i projektet som Annes assistent. Inledningsvis fullföljde hon intervjuerna och därefter har Cecilia arbetat tillsammans med Anne med sammanställning av empiri, analys av data, samt slutligen tillsammans med Anne författat denna rapport. Anne hade inte kraft att göra det ensam och utan Cecilia hade denna rapport inte kunnat slutföras. Å andra sidan hade den aldrig kunnat färdigställas om inte Anne, trots sin svåra sjukdom och successivt minskade krafter, obändigt vägrat att ge upp. Anne dog i februari 2005 och bara tre veckor innan lämnade hon över ansvaret för rapporten till Cecilia och oss. Sjukdomen blev henne övermäktig. Rapporten var då i stort sett klar och vi tre har tillsammans, och med stöd och hjälp av Tarja-Liisa Leiniö, nu färdigställt Annes och Cecilias rapport. Till grund för rapporten finns ett rikt empiriskt material, vilket skulle kunna bearbetas och användas ytterligare. Allt grundmaterial förva-

ras hos SiS och kan användas av andra forskare. Vår förhoppning är att forskningen om ungdomars delaktighet i sin vård och behandling skall vidareutvecklas.

Tack till alla som bidragit till att detta blev möjligt. Förutom de som redan nämnts, vill vi tacka företrädare för forskningsenheten vid SiS. De har hela tiden ställt upp för att göra villkoren för Anne så goda som det var möjligt. Sist, men särskilt, vill vi nämna att den som i det dagliga livet gav Anne kraft och möjlighet att slutföra sitt forskningsarbete var PeO, Annes man.

Stockholm i juni 2005

Kerstin Söderholm Carpelan

Karsten Åström

Innehållsförteckning

Kollegornas förord	3
1 Inledning	7
"Demokrati i det lilla?"	7
Syfte och frågeställningar	9
Lagstiftning	9
Särskilda ungdomshem	10
Ungdomar i vård och behandling	12
Rapportens uppläggning	14
2 Studiens genomförande	15
Den första intervjun – Urval och bortfall	15
Uppföljningsintervju – Urval och bortfall	18
Tillvägagångssätt	19
Undersökningsgruppen	20
3 Delaktighet vid placeringen	22
Tiden före placeringen	22
Hur gick det till när ungdomarna placerades?	23
Kunskap och information om vistelsen	25
Ungdomarnas journal	26
Sammanfattning	27
4 Vistelsen på behandlingsavdelningen	29
Inställning till vistelsen	29
Inställning till ungdomsgruppen	32
Inställning till personalen	34
Sammanfattning	36
5 Ungdomarnas upplevelse av att komma till tals	37
Kontakten med socialsekreteraren	37
Kontakten med personalen på institutionen	38
Att komma till tals om sin behandling	39
Ungdomar som inte alls kommer till tals	40
Ungdomar som kommer lite till tals	41
Ungdomar som kommer ganska mycket till tals	43
Ungdomar som kommer mycket till tals	44
Sammanfattning	45

6 Ungdomarnas delaktighet i behandling	47
Förutsättningar för ungdomars delaktighet i behandling	47
Behandlingsplanering och samtal om behandling	49
Ungdomarnas egna röster angående behandling	51
Sammanfattning	55
7 Regler på institutionen	58
Allmänt om reglerna	58
Visitation	60
Urinprov	63
Telefonsamtal	65
Avskiljning	67
Ungdomar som avskilts	68
Tvingad att vistas på sitt rum	70
Sammanfattning	70
8 Förändras ungdomars upplevelse av delaktighet under behandling?	72
Inställning till vistelsen	72
Har det skett några förändringar med de problem ungdomarna har, den hjälp de vill ha och den hjälp de får?	73
Stämningen i ungdomsgruppen	73
Kontakt med kontaktpersonerna	74
Kontakt med övrig personal	76
Behandling	77
Behandlingsplan	78
Eget ansvar för behandlingen	79
Möjligheten att komma till tals	80
Behandling och hjälp på institutionen	82
Förändring i upplevelse av reglerna	83
Sammanfattning	83
9 Slutsatser och diskussion	85
Referenser	89

I Inledning

En förändrad syn på barn och ungdomar har medfört att deras rättsliga ställning successivt har förbättrats under 1900-talet, vilket framförallt avspeglats i föräldrabalken men även i annan lagstiftning. Genom FN:s konvention om barns rättigheter från 1989 (UD 1996, se även Barnombudsmannen, 1995) har frågor om barnens position i samhället fått ytterligare uppmärksamhet. De skall ges möjlighet att komma till tals, d v s uttrycka sin åsikt, sin vilja och sin önskan. Hänsyn skall tas till deras åsikter. Den aktuella situationen, barnets ålder och mognad vägs in i sådana avgöranden (SOU 1994:139; Prop. 1994/95:224). Socialtjänstlagen (SoL) och Lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU) har också stärkts vad gäller barns och ungas rätt till delaktighet.

Att målen i barnkonventionen långtifrån är uppfyllda återspeglas i regeringens proposition 2004/05:2 om den nationella ungdomspolitik. Där föreslås två övergripande mål 1) att ungdomar skall ha verklig tillgång till välfärd och 2) att ungdomar skall ha verklig tillgång till makt. Åtgärder för att förbättra ungdomars möjlighet till inflytande och representation lyfts fram liksom forskning bl a om ungdomars villkor i samhället. Barnombudsmannens redovisning (BR 2005:01) av hur barnkonventionens mål har uppfyllts visar t ex att endast 27 av 88 statliga myndigheter har informerat eller utbildat sin personal, och endast en fjärdedel gör så kallade barnkonsekvensanalyser. När det gäller rättsvårdande myndigheter rapporterar Barnombudsmannen att ungdomar som åtalas för brott ofta inte förstår vad som sägs under rättegången eller vad de får för påföljd.

Ungdomar som är omhändertagna och med tvångsåtgärder placerade på institution befinner sig i en mycket speciell situation. Delaktighet i den egna vården är kanske svårare att realisera vid institutionsvård, men är lika viktigt som i övrig vård. Med kunskap om vilka rättsregler som gäller samt vilket regelverk som praktiseras på institutionerna samt en reell insyn i sina egna ärenden stärks ungdomarnas möjligheter att komma till tals och att få sina rättigheter tillgodosedda. Hur de unga i institutionsvård själva uppfattar sin situation vad gäller delaktighet vet vi dock inte så mycket om.

”Demokrati i det lilla?”

Ungdomar i allmänhet befinner sig i en situation som kan beskrivas som ”not yet”. De betraktas som ”ännu inte vuxna”, vilket kan betyda att problem uppmärksammas om de förväntas få effekter i vuxenlivet, barndomen ges inte alltid ett eget värde. Näsman (1995) menar att begrepp som upp-

växtåren och uppväxtvillkor visar på vad som anses väsentligt för att barn och ungdomar skall bli friska, starka och kompetenta vuxna. Barndomen kan beskrivas som en väg ut ur "o-mognad", "o-kunnighet" och "o-förmåga". "Not yets" anses inte ha kunskap, förmåga eller omdöme att ge en "riktig" beskrivning av sin situation. Det kan medföra att barns utsagor inte får ett eget värde utan det läggs in tolkningar utifrån teorier om vad barnen anses uttrycka (Näsman, 1995:284–287).

Ungdomar på särskilda ungdomshem är i synnerhet "not yets". De klarar inte sin ungdomstid utan har i flesta fall blivit tvångsomhändertagna på grund av sitt eget beteende. De kan sakna insikt om sina problem och vara omotiverade att förändra sin situation. Skälen till att de befinner sig på särskilda ungdomshem är att frivillig vård av olika skäl inte kan genomföras eller att annan vård inte kan tillgodose den unges behandlingsbehov.

Att i ett vårdssystem ge utrymme för ungdomars egen syn och att de ungas erfarenheter kommer till uttryck, kan beskrivas som "demokrati i det lilla". Denna beteckning användes i maktutredningen när det gäller människors möjligheter till inflytande och påverkan i situationer som berör ett vardagsliv, t ex skola och hälsovård (Petersson, Westholm, & Blomberg, 1989). Möjligheten att göra sin röst hörd och vara delaktig i sin egen behandling knyter även an till begreppet "empowerment", ett mångtydigt, svåröversatt begrepp som används för att bl a beteckna en teori, en metod, eller en process (Adams, 1996; Hagquist & Starrin, 1995). Empowerment innefattar en maktaspekt, att människor, individer eller grupper får kontroll över sina förhållanden och når egna mål. Inom den "allmänna" barn- och ungdomsvården innefattar ett arbete inriktat på "empowerment" ofta att försöka öka barns och ungdomars deltagande i samhällets utformning (Hagquist & Starrin a.a.). Hasenfeld (1987) pekar även på vikten av att uppmärksamma kontakten mellan klient och socialarbetare i diskussionen om "empowerment".

Delaktighet i den egna behandlingen kan också knytas till ett salutogent behandlingsperspektiv och Antonovskys begrepp – begriplighet, hanterbarhet och meningsfullhet (Antonovsky, 1991). Genom att uppleva att man själv kan påverka och styra utvecklingen av sitt liv kan den egna inre kontrollen ökas, vilket är en viktig individuell faktor för att nå begriplighet, hanterbarhet och meningsfullhet. Medel som kan användas är bl a att den unge deltar i utredning och planering samt får information om den egna behandlingen och verksamheten (Hult m fl, 1996; se även Hansson & Cederblad, 1995). Ett steg mot att stärka de ungas egna resurser, att arbeta för "demokrati i det lilla", inom ramen för de konfliktfyllda villkoren på ett ungdomshem kan vara att göra ungdomarna delaktiga i den egna behandlingen; att ge ungdomarna möjligheter att komma till tals, och få kunskap om och insyn i sin egen behandling.

Syfte och frågeställningar

Syftet med denna undersökning är att öka kunskapen om ungdomars upplevelse av och uppfattning om delaktighet i sin vård och behandling på särskilda ungdomshem. De frågeställningar som behandlas är:

1. Är ungdomarna delaktiga i planeringen av sin vård och behandling?
2. Kan ungdomarna uttrycka sina åsikter och önskningar om sin vård och behandling?
3. Har de kunskap om och insyn i sin egen vård och behandling?
4. Hur upplever de behandlingen och vården?
5. Hur ser ungdomarna på de lagar och andra bestämmelser som reglerar vården och hur upplever de tillämpningen av dessa regler?

Lagstiftning

I den svenska sociallagstiftningen finns klart markerat att all verksamhet enligt socialtjänstlagen skall bedrivas med respekt för människors självbestämmanderätt och integritet (SoL 1:1§).¹ I socialtjänstlagen är demokrati ett av de övergripande målen och omfattar även den enskildes kontakt med socialtjänsten. I lagens förarbeten betonas att klienterna skall ges ett ökat inflytande i det egna ärendet, vilket var en reaktion mot ett "paternalistiskt" socialt arbete som byggde på ett omyndigförklarande av klienten. I Socialtjänstkommitténs betänkande om ny socialtjänstlag betraktades den enskildes insyn i det egna ärendet och ett reellt inflytande också som en kvalitetsaspekt inom vården (SOU 1994:139). I allt väsentligt överensstämmer den "nya" Socialtjänstlagen med den ursprungliga med avseende på övergripande målsättningar, förvaltningsprinciper och rättssäkerhetsvärden. Värdegrunden för lagstiftningen har således inte ändrats.

Barnperspektiv kan betyda att se något ur den unges synvinkel, att ta reda på hur olika förhållanden uppfattas av den unge samt vad de har för önskemål och synpunkter (Andersson & Hollander, 1996). För att stärka ett barnperspektiv, som ofta saknades och fortfarande i stor utsträckning saknas i socialtjänstens arbete med barn och familjer ändrades socialtjänstlagen (Andersson, 1995; Andersson m fl, 1996; Hollander, 1985; Socialstyrelsen, 1990; SOU 1994:139; Wåhlander, 1994). Portalparagrafen kompletterades 1997 med en särskild skrivning om att barns bästa särskilt skall beaktas vid alla åtgärder inom socialtjänsten som rör barn (1:2§ SoL, SOU 1994:139, Prop 1996/97:124). Samtidigt infördes en annan bestämmelse som också stärker barnets eller den unges intressen. Socialtjänsten skall se till att den unges egen inställning klarlägges, samtidigt som myndigheten skall, med hänsyn till den unges ålder och mognad, ta hänsyn till den unges egen uppfattning och vilja.

¹ Om inte annat anges, kommer hänvisningar till Socialtjänstlagen att göras till den "nya" Socialtjänstlagen (SFS 2001:453).

Av lagstiftningen framgår också tydligt att den enskilde skall hållas underrättad om journalanteckningar och andra anteckningar (11:6§ SoL). Vidare finns angivet att barn fyllda 15 år har talerätt i sociala mål som rör dem själva. De kan själva vidta de processhandlingar de önskar (11:10§ SoL, Prop. 1989/90:28, Prop. 1994/95:224).

Kommunernas arbete med barn och ungdomar styrs av framförallt tre lagar; SoL, LVU samt föräldrabalken (FB). Beslut om utredningar och insatser i frivilliga former fattas med stöd av SoL. När barn eller unga behöver vård men föräldrarna och/eller den unge inte samtycker kan socialnämnden ansöka hos länsrätten om vård med stöd av LVU. LVU är en social tvångslag som kan tillämpas när barn riskerar att fara illa till följd av missförhållanden i hemmet (2§) och när ungdomar utsätter sin hälsa eller utveckling för påtaglig risk att skadas genom missbruk av beroendeframkallande medel, brottslig verksamhet eller något annat socialt nedbrytande beteende (3§).

När barns behov och barns rättigheter har diskuterats har ofta de yngre barnen åsyftas. Rättigheter för ungdomar som "själva" på grund av eget beteende har försatt sig i en bekymmersam situation har inte lyfts fram på samma sätt. Det är viktigt att framhålla att även i de fall den unge bereds vård enligt LVU skall innehållet och utformningen av vården ske enligt bestämmelserna i socialtjänstlagen. På senare år har dock barns och ungas rättigheter stärkts även i LVU och flera lagregler som återfinns i SoL finns nu också i LVU. Dessutom används begreppet "den unge" för både barn och ungdomar, bl a för att lyfta fram att även ungdomar åsyftas. Sedan lagändringen 1998 framgår det tydligare att insatserna inom socialtjänsten skall genomföras i samförstånd med den unge och hans vårdnadshavare (1§ LVU). Arbetet skall präglas av respekt för den unges människovärde och integritet (1§ LVU). Barns bästa skall vara i fokus och de skall själva höras och få säga sin mening. Hänsyn till den unges vilja skall tas med beaktande av ålder och mognad (1§ LVU). Ungdomar från 15 års ålder har, som nämnts tidigare, även förut haft talerätt (36§ LVU).

Den unges vilja skall således beaktas också vid tvångsvård, även om situationen är mer komplicerad än när vården är frivillig. Vuxenvärlden har tolkningsföreträde när det gäller vad som är barns och ungdomars bästa och hur mycket hänsyn som skall tas till den unges åsikter, för föräldrars del genom Föräldrabalken och för socialtjänsten genom SoL och LVU.

Särskilda ungdomshem

De ungdomar som står i fokus för denna undersökning befinner sig på särskilda ungdomshem. Statens institutionsstyrelse (SiS) har ansvaret för denna vårdform. De flesta som placeras på särskilda ungdomshem är omhändertagna enligt LVU, dvs omhändertagna med tvång. Ansökan om placering görs av socialnämnd när man bedömer att den unge behöver stå under

särskilt noggrann tillsyn enligt 12 § LVU. En del genomgår utredning när socialnämnden behöver utreda den unges problem och behov av insatser, andra vistas för långvarig behandling och en del placeras akut för att bryta ett destruktivt beteende. SiS ansvarar även för ungdomar dömda enligt LSU (Lagen om verkställighet av sluten ungdomsvård), enligt vilken ungdomar som begått grova brott i åldern 15–17 år i stället för fängelse skall dömas till sluten ungdomsvård. I denna undersökning ingår enbart ungdomar som är placerade för behandling och de är antingen omhändertagna med LVU eller placerade frivilligt med stöd i socialtjänstlagen, SoL.

Till skillnad från andra institutioner för ungdomar har de särskilda ungdomshemmen befogenhet att vårda ungdomar på låsbara avdelningar under viss tid. De särskilda befogenheterna regleras i LVU och Socialtjänstförordningen. De ger institutionerna rätt att under vissa förhållanden avskilja ungdomar, visitera dem, begränsa deras kontakter med omvärlden och kräva att de lämnar urinprov. Dessa regler innebär att ungdomarnas rätt att bestämma över sig själva – deras autonomi – starkt begränsas och måste därför tillämpas med stor försiktighet och i enlighet med de bestämmelser som råder.

Hur dessa befogenheter eller regler används och kommuniceras till ungdomarna har betydelse för deras möjligheter att påverka och få inflytande. Garbarino (2000) betonar bl a att regler måste vara meningsfulla för ungdomar i vård. Befogenheter och regler kan både förstärka ungdomarnas situation och slå undan benen för dem. Om ungdomar t ex inte förstår varför reglerna används, om de används orättvist och olika av personalen kan det minska ungdomarnas motivation till delaktighet och till att ta till sig behandling.

I en undersökning av etiska dilemman på särskilda ungdomshem fann Colnerud (1997, 1999) att regelverket och dess tillämpning utgör en källa till etiska konflikter för personalen. Den etiska konflikt som många i personalen upplever, dock inte alla, är att om de följer regelverket ger de avkall på sina skyldigheter mot ungdomarna. De kränker deras integritet. Exempel på sådana situationer är enligt personalen vid inlåsning, avskiljning/isolerings, kroppsvisitation, urinprovstagning, rumsvisitation samt även vid väckning och läggning samt restriktioner angående parrelationer.

Förutom de särskilda befogenheterna finns andra regler som utformats på institutionerna som påtagligt berör ungdomarnas situation och vardagsliv. En av de svårigheter som finns när det gäller vård av ungdomar på särskilda ungdomshem är konflikten mellan en individualiserad vård där hänsyn skall tas till enskilda ungdomars problem och önskningsar och de regler som omfattar alla, kollektivet (Levin, 1996).

Ungdomar i vård och behandling

Ungdomar i olika former av vård har i allmänhet en sammansatt problematik vilket i högsta grad gäller ungdomar som placeras på särskilda ungdomshem. Det finns också påtagliga skillnader mellan pojkars och flickors problematik (Andersson, 1993; Armelius m fl, 1996; Sarnecki, 1996; Forsling, 1991). Pojkarna har främst problem med brottslighet och missbruk. Flickornas problematik är ofta missbruk, psykisk och fysisk hälsoproblematik samt problem med familjerelationer. Både pojkar och flickor har en problematisk skolsituation. Med tanke på att problematiken samt flickors och pojkars villkor ser olika ut, är ett *könsperspektiv* centralt vid studier av ungdomars delaktighet i den egna behandlingen. Pojkar agerar utåt med kriminalitet och droger. Flickors problem är ofta förknippade med familjen och inte sällan finns sexuella och moraliska implikationer med flickors problem (Hudson, 1989; Andersson, 1990; Lees, 1989). Flickor är ofta självdestruktiva med skador mot egen person och inte sällan finns en psykisk problematik. Det finns även skillnader i hur man bedömer pojkars och flickors problematik. Schlytter (1999) har undersökt om 3§ LVU bättre motsvarar pojkars problematik och asocialitet än flickors. Av studien framgår att det finns ett dubbelt normsystem, ett för flickor och ett för pojkar. Pojkarnas handlingsutrymme är betydligt större än flickors eftersom pojknormerna är mer tillåtande.

Ungdomarnas egen syn på sin delaktighet i behandlingen är inte särskilt väl belyst. Få studier fokuserar enbart på deras delaktighet. Däremot finns delaktighet ofta med som en faktor när det gäller forskning om behandling. Ungdomars egen involvering lyfts t ex fram som en viktig faktor när det gäller framgångsrik behandling för unga som begår brott (McMurphy, 1996). Vad gäller psykoterapibehandling framhålls att centralt för behandlingen är att den unge själv formulerar sina problem och behov av hjälp (Fransson & Armelius, 1996). Andreassen (2003) hänvisar till Mørch som säger att när det handlar om tvång är det särskilt viktigt att det finns en gemensam uppfattning mellan den unge och behandlaren, att det finns en arbetsallians. En arbetsallians är beroende av tre ingredienser: enighet om behandlingsmål, förmåga att samarbeta om uppgifterna för att nå dessa mål och att en förtrolig och ömsesidigt respektfull relation upprättas.

De ovan refererade studierna framhåller att delaktighet är viktigt eller undersöker delaktighet som metod för bättre resultat i vården. Däremot undersöks inte delaktigheten i sig, i vilken utsträckning ungdomarna faktiskt är delaktiga. Nyligen kom dock en rapport från barnombudsmannen (Barnombudsmannen, 2004) som i samarbete med länsstyrelsen i Skåne undersökt hur barn som är placerade utanför hemmet själva uppfattar att de kommer till tals. 73 ungdomar från 18 ungdomsinstitutioner (både HVB-hem och särskilda ungdomshem) i Skåne-regionen hade besvarat en enkät med frågor om sina möjligheter att komma till tals och påverka det dagliga

livet. Resultatet visar att det är många unga som anser att de inte kan påverka sin situation, att de inte har några rättigheter och att beslut fattas över deras huvuden. Exempelvis hade en knapp tredjedel svarat att de tyckte att socialsekreteraren brydde sig om vad de sade inför placeringen, ungefär hälften kände motivation att bo på ungdomshem och nästan lika många tyckte att de kunde påverka och säga vad de tyckte där.

I Norge undersöktes barns och ungdomars kunskaper om sina rättigheter under pågående vård och behandling på institutioner och i familjehem. Undersökningen var ett led i ett kvalitetsarbete där lagstiftning, mål och riktlinjer hade operationaliserats i olika frågor. 48 barn och ungdomar intervjuades, varav sju under 12 år. Det framkom att en del av barnen inte visste varför de var där de var, hälften kände till att de kunde läsa det skrivna materialet, såsom aktmaterial. Över hälften kände inte till att det fanns en behandlingsplan för dem (Hagen m fl, 1995). Michael Tärnfalk (1995) intervjuade sju pojkar som var placerade på ett §12-hem. Deras uppfattning om sin vistelse, om möjligheten att påverka behandlingen, om sina behov av hjälp och om behandlingen är ambivalent och splittrad. I andra studier lyfts fram att flickorna är mer relationsinriktade både gentemot personal och andra ungdomar medan pojkarna är mer inriktade på prestation, att ta en plats i gruppen och att hålla ihop (Jahn, 1996; Kersten, 1989). I intervjuer med sju flickor som på olika sätt haft problem och behövt hjälp fann Ina Müller att flickorna inte kände till sina rättigheter och kände sig maktlösa inför mötet med socialsekreterare. Det framkom frustration över att tappa kontrollen över hjälpen de skulle få (Müller, 1996). Hudson (1989) menar att flickor kan vara särskilt känsliga för att bli misstolkade eftersom de då kan anse att det inte är värt att diskutera sina problem och behov. Att involvera flickorna framhålls som ett enkelt sätt att stärka dem. Empowerment och delaktighet ses som centralt för flickor med problem.

Som en del av utvärderingen av slutna ungdomsvård genomförde Palm (2003) en undersökning som bland annat syftade till att belysa om vistelse på SiS-institution i enlighet med LSU innebar mer av vård och behandling än fängelsevistelse. Hon genomförde en enkät med ungdomar som var placerade både enligt LVU och LSU på SiS-institutioner samt en grupp placerade i fängelse där hon bland annat frågade om behandlingsplaner, kontakt och samtal med personal o s v. En majoritet av de LVU-placerade (66%) och 44 procent av de LSU-placerade uppgav att de hade en behandlingsplan. Enligt Palm bör man tolka siffrorna med försiktighet; det kan vara så att det finns behandlingsplaner men att det inte tydliggjorts för ungdomarna. Hon fann också att personal och ungdomar föreföll ha olika uppfattningar om vad som menas med begreppen behandlingsplan och behandling. Personalen tycktes ha en bredare definition av behandling.

Rapportens uppläggning

I det kommande kapitlet redovisas tillvägagångssättet i undersökningen. Urval och bortfall redovisas och materialet presenteras. I kapitel 3 visas hur delaktiga ungdomarna är vid placeringen på institutionen och vilken information de fick när de kom dit. Där ingår också frågor kring deras journaler. I kapitel 4 står ungdomarnas upplevelse av institutionsvistelsen i fokus; om de trivs, hur de kommer överens med andra ungdomar och med personal. I kapitel 5 behandlas ungdomarnas upplevelse av att komma till tals. I kapitel 6 redovisas frågor om ungdomarnas delaktighet i planeringen av sin behandling på institutionen. Kapitlet börjar med en presentation av ungdomarnas problem och om de vill få hjälp. I kapitel 7 behandlas de regler och särskilda befogenheter som finns på institutionen; vilken kunskap ungdomarna har om dem, hur de ser på dem samt deras egna erfarenheter och upplevelser. I kapitel 8 redogörs för den uppföljning som genomfördes med ett urval av ungdomarna. I uppföljningen ville vi få svar på om ungdomarnas upplevelse av delaktighet förändrades under behandlingstiden. Kapitel 9 är en diskussion och avslutande kommentar. Rapporten är upplagd så att varje kapitel avslutas med en sammanfattning.

I redovisningen av empirin undersöks systematiskt om skillnader finns mellan pojkars respektive flickors upplevelser samt mellan ungdomar i olika åldrar. I vissa frågor undersöks om skillnader finns mellan ungdomar som varit olika tid i behandling avseende dessa frågor. I rapporten redovisas en stor andel citat från de öppna frågor vi ställde. De citat som redovisas åtföljs av en kod för att kunna särskilja ungdomarna som avgett svaren. Varje ungdom har en unik kod. De olika institutionerna representeras av en egen bokstav och ungdomarna har också varsitt nummer. Citaten som presenteras är skrivna som ungdomarna själva uttryckt sig, men i några få fall har de redigerats för att öka läsbarheten.

2 Studiens genomförande

Undersökningen genomfördes på särskilda ungdomshem som drivs av Statens institutionsstyrelse. Vi valde att intervjua ungdomarna eftersom deras röster och upplevelser sällan blir hörda, ofta blir de behandlade som objekt i studier (Grover, 2004). Undersökningen består av en första intervju med alla ungdomar. En uppföljningsintervju genomfördes med ett urval av ungdomarna. Intervjuformulären är strukturerade och undersökningen är kvantitativ. För att fånga ungdomarnas upplevelser ställdes många öppna följdfrågor. Undersökningarna genomfördes från hösten 2001 till sommaren 2002.

Den första intervjun – Urval och bortfall

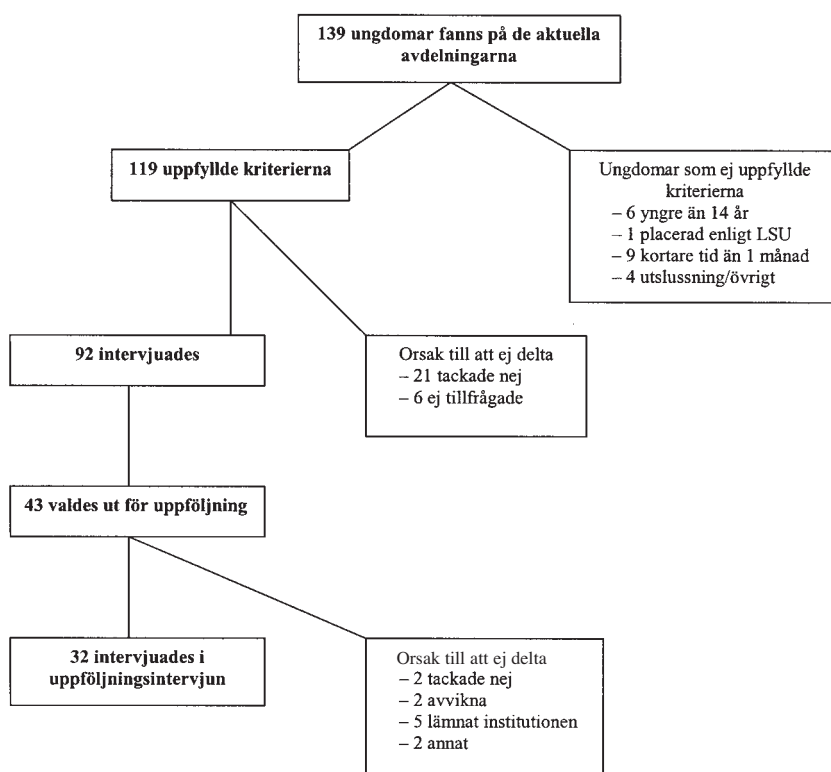
Ungdomarna i undersökningen skulle vistas på en behandlingsavdelning. De skulle ha varit på institutionen för behandling minst 1 månad, så att en behandlingsplan skulle ha hunnit upprättas eller påbörjas. Ungdomarna skulle vara minst 14 år fyllda samt vara placerade med tvång (LVU) eller frivilligt (SoL). Ungdomar som vid intervjutillfället var placerade på institutionen ingick i urvalet. En anledning till att 14-åringar inkluderades var att vi även ville belysa yngre ungdomars upplevelser. En annan var att vi på varje institution ville göra så många intervjuer som möjligt. Med 14-åringarna breddades urvalet men komplicerades också intervjuandet eftersom vi bedömde att även föräldrarna skulle ge sitt medgivande till den unges deltagande.

SiS har ett 35-tal särskilda ungdomshem varför det blev nödvändigt att göra ett urval. Urvalet är stratifierat. Flickorna skulle vara väl representerade. Alla institutioner som enbart har flickor inkluderades därför och institutioner som har både pojkar och flickor prioriterades. En variation av stora och små institutioner eftersträvades liksom god spridning mellan ungdomar i olika åldrar samt en jämn representation av ungdomar som vistades i läsbara respektive öppna former.

Urvalet av institutioner har gjorts i samråd med SiS FoU. De institutioner som deltog i undersökningen var Bergsmansgården, Folåsa behandlingshem, Brättegården, Eknäs, Långanässkolan, Nereby skolhem, Björkbackens skol- och behandlingshem, Behandlingshemmet Ljungaskog, Stigbyskolan, Åbygården, Margretelunds utrednings- och behandlingshem och Ryds brunns skola.

I de fall en institution hade flera behandlingsavdelningar valdes avdelningarna utifrån att få god variation avseende kön, ålder, problematik, slu-

Figur 1. Urval och deltagande i undersökningen

ten och öppen avdelning. För att minska bortfallet besöktes en del institutioner vid flera tillfällen. I samband med uppföljningen inkluderades ytterligare två avdelningar som intervjuades en första gång för att få tillräckligt stort underlag i undersökningen. I undersökningen ingick 23 avdelningar som var fördelade på 12 institutioner. I figur 1 redovisas hur många som ingick i urvalet och hur många som deltog.

Vid tiden för intervjuernas genomförande vistades 139 ungdomar på de utvalda avdelningarna. Av dessa 139 uppfyllde 119 urvalskriterierna. 77 procent tackade ja till att delta (92 ungdomar) medan 18 procent (21) sade nej. 6 ungdomar tillfrågades inte, i tre av dessa fall berodde det på att de var 14 år och föräldrarna inte tillfrågats och i tre fall att de var avvikna eller på permission. I undersökningen deltog således 92 ungdomar.

Andelen undersökta flickor i undersökningsgruppen är något större än i hela urvalet (44% respektive 39%) medan det motsatta gäller för pojkarna (56%) jämfört med i urvalet (61%). Fler av de deltagande ungdomarna befinner sig på läsbar avdelning. I övrigt skiljer sig de deltagande ungdomarna inte nämnvärt från dem i urvalet. Genomsnittsåldern bland de deltagande ungdomarna är 16,5 år. Drygt tre femtedelar har svensk bakgrund,

Tabell 1. Urval respektive i studien deltagande ungdomar

	Urval		Deltar	
	Antal	%	Antal	%
Kön				
Pojkar	73	61	52	56
Flickor	46	39	40	44
	119	100	92	100
Ålder				
14–16	69	58	56	61
17–19	50	42	36	39
	119	100	92	100
Bakgrund				
Svensk	74	63	59	64
Svensk+Utländsk	15	13	9	10
Utländsk	28	24	24	26
	117	100	92	100
Avdelning				
Öppen	76	64	51	55
Låsbar	43	36	41	45
	119	100	92	100
Placeringsorsak*				
Missbruk	39	33	31	34
Brottslighet	63	53	47	52
Annat	91	77	70	77
	118		91	
Ålder, medel	16 år 5 mån		16 år 6 mån	
Behandlingstid medel	11 mån		11 mån	

* Ungdomarna kan vara placerade för flera av dessa orsaker

en fjärdedel utländsk bakgrund och 11 procent både svensk och utländsk bakgrund. En tredjedel är placerade för missbruksproblematik, drygt hälften för brottslighet och närmare fyra femtedelar för annat socialt nedbrytande beteende. Ungdomarna kan vara placerade för mer än en orsak. Genomsnittlig tid i behandling vid intervjutillfället är 11 månader. Den som varit kortast på institutionen har varit där 1 månad och den som varit längst 48 månader.

Bortfallet om ca 20 procent i undersökningen innefattar främst pojkar som har tackat nej till att delta (25%) jämfört med 7 procent av flickorna. Dessutom tillkommer några ungdomar som inte tillfrågades, 4 procent av pojkarna och 7 procent av flickorna. Sammanlagt blir bortfallet för pojkarna 29 procent och 13 procent för flickorna.

Främst de äldre pojkarna har tackat nej till att delta. Totalt är bortfallet bland dem 42 procent och bland de yngre 19 procent. Däremot finns inga andra skillnader t ex avseende tid i behandling för pojkar som deltar respektive inte deltar. Orsaken till det stora bortfallet bland pojkar saknar vi kunskap om. Vi vet alltså inte om de som valde att inte delta var de kritiska ungdomarna eller om det handlade om bristande intresse eller motivation hos dem själva eller på institutionen.

I undersökningen är det särskilt en institution som har lågt deltagande (36%). På den institutionen tackade över tre femtedelar nej till att delta.

Uppföljningsintervju – Urval och bortfall

Vi ville undersöka om ungdomarnas delaktighet förändrades under behandlingstiden, om det var så att de blev mer delaktiga under behandlingstidens gång. Tänkbart är att de av personalen skulle ges större möjligheter till delaktighet men också att de unga själva mognat och tagit mer ansvar. En uppföljning med ett mindre antal ungdomar planerades därför.

Vid den första intervjun tillfrågades alla ungdomar om de kunde tänka sig att vara med på en uppföljning om en sådan skulle genomföras. De allra flesta var positiva till detta. Ett urval av ungdomar skulle följas upp och strävan var att de skulle vara så representativa som möjligt i förhållande till alla de ungdomar som ingick i undersökningen. Ur praktisk synpunkt var urvalet tvunget att göras utifrån institutionerna. Institutioner med god respektive mindre god representation i undersökningen valdes att ingå i uppföljningen, sammanlagt sex institutioner.

Uppföljningsformuläret utgick från formuläret som användes vid första intervjutillfället. Delvis ställdes samma frågor, delvis nya. En del frågor följde upp svaren från den första intervjun.

Tabell 2. Uppföljning. Urval respektive i studien deltagande ungdomar

	Urval		Deltar	
	Antal	%	Antal	%
Kön				
Pojkar	23	54	18	56
Flickor	20	46	14	44
	43	100	32	100
Ålder				
14–16	25	58	19	59
17–19	18	42	13	41
	43	100	32	100
Bakgrund				
Svensk	24	56	20	62
Svensk +Utländsk	6	14	5	16
Utländsk	13	30	7	22
	43	100	32	100
Avdelning				
Öppen	17	40	13	41
Låsbar	26	60	19	59
	43	100	32	100
Placeringsorsak*				
Missbruk	18	42	10	31
Brottslighet	24	56	19	59
Annat	35	81	27	84
	43		32	
Ålder, medel				
	16 år 8 mån		16 år 7 mån	

* Ungdomarna kan vara placerade för flera av dessa orsaker

I urvalet för uppföljning kom det att ingå 43 ungdomar (figur 1). Ungdomarna tillfrågades skriftligt och muntligt om de ville delta. Av samtliga deltog 74 procent (32). Av de elva ungdomar som inte deltog var sju utflyttade eller gjorde praktik på annan ort och två var avvikna. Endast två tackade nej. Vid båda intervjuerna användes bandspelare för att spela in öppna frågor men på grund av krånglande bandspelare saknas några (4) intervjuer i de öppna frågorna. Främst har detta drabbat intervjuer med pojkar. Det är en viss skillnad i urvalet jämfört med den första undersökningen eftersom en större andel befinner sig på låsbar avdelning.

Av de 32 ungdomarna som deltog i uppföljningen var 44 procent flickor och 56 procent pojkar. Det finns inga skillnader i fördelningen mellan ungdomar i urval och dem som kom att ingå i uppföljningen. Bortfallet bland flickor är större vid tillfälle 2 (30%) än vid tillfälle 1 (13%). Bland pojkarna är bortfallet något mindre (22%) jämfört med tillfälle 1 (29%).

Tillvägagångssätt

Intervjuerna genomfördes från hösten 2001 till sommaren 2002. Ungdomarna informerades skriftligt om intervjuerna och även muntligt vid intervjun. Information gavs om att deltagandet var frivilligt och att de när som helst kunde avbryta sitt deltagande. Även personalen informerade ungdomarna.

Ungdomar 15 år eller äldre har processbehörighet, d v s rätt att själv eller genom ombud föra sin talan i en rättegång, och föräldrarnas samtycke bedömdes därför inte nödvändigt. Däremot skulle föräldrarna samtycka i de fall ungdomarna var 14 år gamla. Studien har blivit prövad och godkänd hösten 2001 i dåvarande forskningsetikkommittén vid Socialstyrelsen.

Intervjuformulären bestod huvudsakligen av frågor med fasta svarsalternativ. Några frågor är hämtade från SiS formulär i ADAD-systemet, som används när ungdomarna skrivs ut. Några frågor angående delaktighet och behandling som använts i Jessica Palms (2003) undersökning har även använts i denna undersökning.

Eftersom det saknas forskning inom detta område ställde vi många öppna frågor för att få ökad kunskap. Intervjuerna genomfördes på institutionerna av tre olika intervjuare. Strävan var att genomföra intervjuerna avskilt och ostört och så har fallet oftast varit. Exempel på mindre bra intervjusituationer finns dock, t ex där intervjuaren och den unge suttit i ett rum med glasrutor mot avdelningen eller där intervjun ägt rum i lyhörda rum. Ibland har personal eller andra ungdomar kommit in och avbrutit upprepade gånger vilket stört intervjun. Intervjuerna är dock imponerade av hur samlade och öppna ungdomarna har varit under intervjuerna.

En del av intervjumaterialet angående ungdomarnas bakgrund har inhämtats ur SiS dokumentationssystem ADAD (Söderholm Carpelan & Her-

modsson, 2004). I de fall ingen ADAD-intervju fanns registrerad har ADAD-frågorna ställts till ungdomarna vid intervjutillfället.

Denna rapport är deskriptiv och uppgifterna redovisas i huvudsak som enkla frekvenser. Internbortfallet är lågt. I de fall internbortfallet överskrider 10 procent anges det i texten. Genomgående undersöks om skillnader finns vid uppdelning på kön och ålder. Enbart i de fall skillnader finns redovisas dessa. I vissa frågor, där det är tänkbart att behandlingstidens längd kan spela roll för resultaten, redovisas resultaten även efter hur lång tid ungdomarna har vistats i behandling. Detta anges då särskilt.

När det gäller datakvalitet kan osäkerheten sägas vara densamma som gäller för intervjuundersökningar i allmänhet. Intervjuareffekt är en sådan osäkerhet, d v s att intervjupersonen ger sådana svar som han eller hon tror intervjuaren vill ha. Glömska kan också ha påverkat säkerheten i intervju svaren. I denna undersökning är flera frågor retrospektiva, d v s det slags frågor där glömska kan inverka på svaren.

Urvalet är som tidigare nämnts stratifierat och resultaten kan inte direkt generaliseras till att gälla för alla de ungdomar som vistas på särskilda ungdomshem för behandling. Den grupp som intervjuades en andra gång befann sig på låsbar avdelning oftare än ungdomarna i hela urvalet.

Undersökningsgruppen

I undersökningen ingår 92 ungdomar varav 44 procent var flickor. Två femtedelar av ungdomarna är 17 år eller äldre. Något fler av flickorna än av pojkarna återfinns i den äldre åldersgruppen, 45 procent jämfört med 35 procent. Av alla ungdomarna har 25 procent invandrarbakgrund, fler av pojkarna än av flickorna (31% jämfört med 20%).

En tredjedel av ungdomarna är placerade för missbruksproblem, hälften för brottslighet och tre fjärdedelar för annat socialt nedbrytande beteende. Pojkarna är främst placerade för brottslighet (78%) och annat socialt nedbrytande beteende (67%), 24 procent för missbruksproblem. Flickorna är främst placerade för annat socialt nedbrytande beteende (90%) och missbruk (48%) och endast ungefär var femte (18%) för brottslighet.

I genomsnitt har ungdomarna varit i behandling 11 månader. Pojkarna har varit något längre tid i behandling än flickorna, i genomsnitt 13 månader jämfört med 10 månader för flickorna.

En stor andel (82%) har erfarenhet av att tidigare ha varit placerade på en behandlingsinstitution. Erfarenhet av familjehem har 59 procent av alla ungdomar, fler flickor än pojkar (70% jämfört med 50%) och något fler av de äldre jämfört med de yngre (67% respektive 54%).

Av ungdomarnas föräldrar sammanlever 22 procent, något fler av pojkarnas föräldrar än flickornas (27% jämfört med 17%). Flera av ungdomarnas föräldrar har problem av olika slag, såsom med missbruk, brottslighet, sjuklighet etc. En tredjedel (32%) av alla ungdomar uppger att föräldrarna

har problem med alkohol och 16 procent att de har problem med narkotika. Psykiska besvär har 28 procent av föräldrarna och problem med sjukdom 34 procent. En femtedel (19%) har ägnat sig åt brottslighet. Genomgående visar resultaten att flickorna har en mer bekymmersam familjesituation än pojkarna. De yngre ungdomarna har också en något mer belastad familjesituation än de äldre. Fler av de yngre än av de äldre uppger att föräldrarna har problem med narkotika och med fysisk hälsa.

Även ur andra aspekter har många av ungdomarna haft svåra uppväxtförhållanden. Hälften (50%) har upplevt fysisk misshandel, i form av våld inom familjen riktat mot sig, fler av flickorna än pojkarna (68% jämfört med 37%). Två femtedelar (37%) har upplevt psykisk misshandel, även här betydligt fler flickor än pojkar (62% respektive 18%). De äldre ungdomarna har oftare än de yngre upplevt fysisk misshandel (57% jämfört med 46%). Det gäller även för psykisk misshandel (49% jämfört med 30%). Hälften av ungdomarna har varit med om våld mellan vuxna i familjen (47%). Betydligt fler flickor än pojkar har sådana erfarenheter (65% jämfört med 33%). Nästan samtliga ungdomar (91%) har upplevt våld mellan andra personer utanför hemmet och 86 procent har själva varit så våldsamma att någon annan skadats.

Många av ungdomarna har god kontakt med sina föräldrar. 69 procent tycker att de kommer ganska eller mycket bra överens med sin mamma. Att mamma tar reda på deras åsikt tycker 81 procent. Lika många tycker att mamma tar hänsyn till deras åsikter (85%) och att hon lyssnar (82%). Nästan lika många (76%) tycker att mamma förstår (baserade på dem som svarat Stämmer ibland eller Stämmer precis). Pojkarna är mer positivt inställda till kontakten med sina mödrar än flickorna. Framförallt gäller det förståelsen från mamma. Nästan dubbelt så många pojkar tycker att mamma förstår Precis jämfört med flickorna (67% respektive 34%). En fjärdedel av ungdomarna (24%) har inte någon kontakt med sina pappor, fler av de äldre än de yngre (36% jämfört med 16%). Av dem som har kontakt med pappa tycker 62 procent att de kommer bra överens. Att pappa tar reda på den unges åsikt tycker 73 procent, 78 procent att han lyssnar, 72 procent att han förstår och 77 procent att han tar hänsyn.

3 Delaktighet vid placeringen

”Det lät som rena paradiset, de sa att jag skulle vila upp mig”

För att ungdomarna skall kunna vara delaktiga i sin vård och behandling är det önskvärt att de är involverade i varje steg. I det här avsnittet redovisas om ungdomarna upplever att de fick vara med och påverka inför sin placering på institutionen. Vilken information de fick när de kom till institutionen redovisas också. Nästan samtliga ungdomar (90%) är placerade med tvång enligt LVU. Resten (10%) är placerade frivilligt på behandlingshemmet. Men även om ungdomarna är placerade med tvång har de rätt att delta i planeringen av sin vård.

Hälften (47%) av ungdomarna kom till den aktuella institutionen från ett annat särskilt ungdomshem och 14 procent från någon annan behandlingsinstitution. Endast 20 procent kom direkt från föräldrahemmet. Nio procent var avvikna eller på rymmen. Fler pojkar än flickor kom från föräldrahemmet (27% jämfört med 10%) och fler flickor än pojkar var avvikna (18% jämfört med 2%). I och med att många kom från andra institutioner och behandlingshem borde det ha funnits goda förutsättningar för ungdomarnas involvering i planeringen inför placeringen.

Tiden före placeringen

Ungdomarna tillfrågades om sin kontakt med socialsekreteraren, om de fick säga sin mening inför placeringen. En tredjedel (32%) ansåg att de fick säga sin mening, de övriga svarade att de inte fick det. Ungefär lika många (30%) upplevde att socialsekreteraren lyssnade på dem inför placeringen.

Ungdomarna fick även svara på hur många dagar i förväg de fick veta att de skulle placeras på nuvarande institution. Om ungdomarna i god tid får reda på var de skall placeras har de tid att förbereda sig och därmed finns större möjligheter till delaktighet i beslut.

Tabell 3. Förberedelsetid vid placering på institutionen. Ungdomarna efter kön och ålder. Procent

	0 dagar	1–3 dagar	4–7 dagar	8 dagar eller mer	Totalt
Alla (n=92)	27	17	22	34	100
Kön					
Pojkar (n=52)	33	17	17	33	100
Flickor (n=40)	20	17	28	35	100
Ålder					
14–16 (n=56)	21	18	21	39	100
17–19 (n=36)	36	17	22	25	100

Endast en tredjedel av ungdomarna hade mer än en vecka på sig att förbereda sig. En femtedel fick 4–7 dagar och 17 procent 1–3 dagar. En fjärdedel fick samma dag reda på att de skulle komma till nuvarande institution. Av de 25 ungdomar som samma dag fick reda på att de skulle till institutionen var 5 avvikna eller på rymmen.

Något större andel av de yngre hade längre förberedelsetid. Flickorna har också något längre förberedelsetid än pojkarna.

Hur gick det till när ungdomarna placerades?

Ungdomarna fick svara på en öppen fråga om hur det gick till när de placerades på institutionen och 88 av de 92 ungdomarna berättade om detta. En stor andel av ungdomarna uttryckte att de inte fick säga sin mening och att socialsekreteraren inte lyssnade på dem vid placeringen. Få beskrev ett positivt förlopp.

En pojke berättade att ingen hade pratat med honom innan placeringen och frågat om hans åsikt om vad han behövde och vilka problem han hade:

”Det gick så här snabbt alltså. Jag hörde två dagar innan ungefär ... fick jag veta att jag skulle hit, det kändes för djävligt./.../ Sen kom jag ... jag visste absolut ingenting, vad det handlade om. De hade inte snackat med mig, hur jag känner för att flytta och ... vad jag har för problem. De bara satte mig på det här stället, jag bara kom hit./.../ De vet ju inte någonting, de vet inte vem jag är och vad jag behöver. Jag fick aldrig berätta.” (D06)

En flicka berättar att hon blivit lovad att denna gång få vara mer delaktig i valet av ställe men att det inte blev så i alla fall:

”Jag har flyttat 16 gånger så de sa på det hemmet jag var på innan att den här gången ska du vara mer delaktig i det här. Det ska kännas rätt för dig och gör det inte det så letar vi efter något annat. För denna gången ska det bli rätt för du ska inte behöva flytta fler gånger. Och redan efter studiebesöket så sa jag att jag inte tyckte om det, att det inte kändes bra och då tog de det beslutet ändå att jag skulle komma hit.” (D08)

Flera av ungdomarna kände att de undanhållits information. Ibland hade socialtjänsten och anhöriga målat upp en mer positiv bild av behandlingshemmet än hur ungdomarna sedan upplevde det. Några av ungdomarna beskrev att de inte alls var förberedda på vad som väntade dem.

En flicka berättade om besvikelsen över att ingen talade om vad som väntade henne:

”Det var fortfarande ingen som hade förklarat för mig att det var värsta betongklumpen som skulle stå där. För när man kommer hit och ser att det är pansarglas och värsta betongklumpen då blir man ganska chockad, man bara vad är det här, varför har ingen sagt något.” (A02)

En pojke tyckte att han hade fått en felaktig bild av hur det skulle bli:

"Det var mest de som sade till mig att det skulle vara hit och dit, massa bra aktiviteter, vilofrid, jag vet inte vad. De sa inget om att det skulle vara ett §12-hem eller nåt sånt där. /.../ Jag var förberedd, de sa hit och dit, snackade en massa, det lät som rena paradiset, de sa att jag skulle vila upp mig." (J01)

En annan pojke kände sig också vilseledd:

"De kom och hämtade mig tidigt på morgonen, jag låg och sov och sedan sa de till mig att det är bra här, man får gå ut när man vill och att man får åka hem om man skött sig och så ... det var skitsnack." (J03)

En pojke berättade om hur det gick till när han blev akut omhändertagen:

"Jag gick in i ett rum och ... där jag bodde. De ville ha ett soc.möte. De sa att ingenting kommer att hända dig. Så jag gick dit och då var det fyra snutar där och de drog tag i mig och körde mig hit i en biljävel. Jag visste inte ett skit, dom bara ... du har fått en akut sexa. Du ska placeras där och där." (F06)

Det är inte bara socialtjänsten som ungdomarna känner sig besvikna på, även behandlingshem har svikit. En flicka trodde att hon skulle vara på utredning en period för att sedan återkomma till behandlingshemmet, men hon upplevde det som ett planerat sätt att flytta henne till en annan institution. (C14)

Några av ungdomarna berättar dock hur de själva har varit med och påverkat hur vistelsen ser ut för dem. En flicka berättade att hon själv ville till ett låst ställe:

"Men jag hade sökt själv för att komma på ett sånt här ställe. Vi diskuterade ju om det för jag var på rymmen hela tiden och hade tagit droger och sånt men jag fattade ju att jag hade gått för långt så jag ville in på låst bara för att jag skulle lära mig någon gång att ta tag i allt så hon sa att hon skulle leta efter ett ställe så blev det här." (C15)

En pojke bodde på ett ställe han inte trivdes på och bad därför socialsekreteraren att hitta ett annat ställe:

"Jag bodde på ett utredningshem och sen så ville jag flytta därifrån, så avvek jag ett par gånger och sen så bodde jag där för länge, ett halvår, man ska bo där i åtta veckor. Det var inte bra för mig att bo där så länge så jag ringde min socialsekreterare och frågade om hon kunde hitta ett annat ställe. Så hittade hon detta och så flyttade jag hit så kom min mamma på möte och då kom de överens om att jag skulle flytta hit." (B01)

Flera av ungdomarna uttryckte en känsla av ovisshet i samband med placeringen. En flicka berättade om att inte alls veta vad som skulle hända:

"Jag satt där i fem månader eller nåt utan att jag visste något. /.../ Jag märkte att något var fel. Ingen berättade någonting för mig. Jag visste inte när jag skulle flytta, visste inte vart jag skulle flytta, ungefär vart eller hur långt." (G05)

I svaren på de öppna frågorna om hur det gick till vid placeringen på institutionen bekräftas hur viktigt det är för ungdomarna att bli informerade och få följa varje steg i beslutsprocessen.

Kunskap och information om vistelsen

Ungdomarna fick besvara olika frågor som ger oss kunskap om i vilken utsträckning de fick information om sin vistelse på behandlingshemmet. När det gäller de här frågorna har vi också undersökt om det finns skillnader mellan dem som vistats kort respektive lång tid i behandling.

Ungdomarna fick frågan om de visste varför de var på institutionen och hur länge de skulle vara placerade där. De flesta ungdomarna (89%) vet varför de är på institutionen. Hur länge de skall vara på institutionen vet 56 procent, en något större andel av pojkarna än flickorna (64% jämfört med 48%). Fler av ungdomarna som varit på institutionen en längre tid vet hur länge de skall stanna jämfört med dem som varit där kortare tid. Nästan tre fjärdedelar (72%) av dem som varit över 13 månader känner till det. Av dem som varit 7–12 månader vet 55 procent hur länge de skall stanna och 42 procent av dem som varit sex månader eller mindre.

Ungdomarna tillfrågades vilken information de fick när de kom till institutionen. Nästan alla (91%) hade fått information om mattider och läggtider etc. Information om visitation, urinprov, regler om samtal, besök och avskiljning sade 68 procent att de hade fått. Fler av dem som hade varit kortare tid hade fått sådan information; 74 procent av dem som varit 6 månader eller mindre och 72 procent av dem som varit 7–12 månader jämfört med 59 procent av ungdomar som vistats 13 månader eller längre på behandlingshemmet.

Information om behandlingsplanering hade endast en tredjedel (32%) fått vid ankomsten, fler av flickorna än av pojkarna (42% jämfört med 23%) samt fler av de äldre än av de yngre (42% jämfört med 25%). Ingen skillnad fanns avseende svaren vid uppdelning på behandlingstid.

Endast en fjärdedel (23%) uppgav att de fått information om att institutionen förde en journal om varje ungdom. De som varit kortast tid (1–6 mån) var mer välinformerade (32%) jämfört med 17 procent av dem som varit 7–12 månader och 19 procent av dem som varit 13 månader eller mer.

Ungdomarna fick uppge om de hade fått information om vem de kunde ta kontakt med om de inte kände sig nöjda med behandlingen. Endast en femtedel (22%) hade fått sådan information. Fler av dem som varit kortast tid har fått information om vem de kan ta kontakt med jämfört med övriga. De flesta vänder sig till kontaktpersonerna, socialsekreteraren eller sina för-

äldrar om det är något de inte känner sig nöjda med. I andra hand pratar de med annan personal eller med andra ungdomar på institutionen.

Ungdomarnas journaler

Ett annat sätt att vara delaktig i sin behandling är att läsa sin egen journal. Ungdomarna har i de flesta fall rätt att läsa den journal som upprättats i deras ärende på institutionen.

Tabell 19. Ungdomarnas journal. Ungdomar efter kön, ålder och tid i behandling. Procent

	Har läst journalen	Känner till rätt att ta del av journalen	Har bett att få läsa journalen	Skulle vilja läsa (av dem som inte läst journalen)
<i>Alla</i> (n=92)	13	47	42	86
Kön				
Pojkar (n=52)	10	44	33	80
Flickor (n=40)	18	50	55	94
Ålder				
14–16 (n=56)	11	52	36	86
17–19 (n=36)	17	39	53	86
Behandlingstid				
–6 mån (n=31)	10	52	45	77
7–12 mån (n=29)	7	38	34	89
13– mån (n=32)	22	50	47	92

Endast 13 procent uppgav att de läst sin journal. Dubbelt så många av dem som varit längst tid i behandling har läst sin journal jämfört med övriga. Hälften säger att de känner till sin rätt att ta del av journalen, fler av de yngre än av de äldre. Drygt två femtedelar har bett om att få läsa journalen, betydligt fler flickor än pojkar och fler äldre än yngre. Få ungdomar (6%) har upplevt att någon i personalen har tagit initiativ till att de skall få läsa sin journal.

De ungdomar som hade läst sin journal fick berätta vad de tyckte om den. Ungdomarnas känslor var blandade. För några var upplevelsen positiv eftersom det mesta stämde och för att det stod bra saker om dem. Andra tyckte inte att det kändes bra. De tyckte att där stod saker som inte stämde och att personalen ibland skrev sina egna tolkningar om hur de ser på saker och ting.

En pojke tyckte att det kändes konstigt att läsa journalen eftersom han fick sig en tankeställare "Är det verkligen så där jag håller på". Han tyckte att vissa saker stämde och andra inte, men tyckte mest att det hade varit bra för honom att få läsa den eftersom "Då kan man själv se vad som behöver ändras, vad jag behöver göra för att det ska bli bättre". (D04)

Av dem som inte hade läst sin journal ville 86 procent läsa den, fler av flickorna än pojkarna och fler av dem som varit lång tid i behandling jäm-

fört med dem som varit kortare. Skälen till att inte vilja läsa var olika. En del sade att de struntade i vad som stod där och andra trodde att det stod "en massa skit". Några trodde att det inte stod något olämpligt och kände därför inget behov av att läsa den. En flicka ville inte läsa den eftersom personalen sagt att hon inte fick.

Sammanfattning

I ungdomarnas beskrivningar av hur de kom till institutionerna finns flera exempel på hur unga människor i en svår situation är helt utlämnade. Ur ungdomarnas perspektiv verkar inte möjligheten att göra sin röst hörd och att kunna påverka placeringen vara så stor. Få upplevde att de fick säga sin mening vid placeringen. Många har ingen eller mycket kort tid för förberedelse inför placeringen, vilket kan minska förutsägbarheten och möjligheten att påverka. Det finns naturligtvis situationer, till exempel vid akuta omhändertaganden då detta inte är praktiskt genomförbart. Ganska många kom dock från ett annat särskilt ungdomshem eller annan typ av institution och därför borde möjligheterna till längre förberedelsetid vara goda. När ungdomarna själva beskriver hur det gick till när de blev placerade är de ganska kritiska. Flera ungdomar förmedlar att de inte alls var förberedda på vad som väntade dem utifrån den information de fått av socialsekreteraren och andra vuxna. De kan ofta beskriva själva omhändertagandet mycket detaljerat. Några berättar att de blivit lovade att få vara delaktiga och uttrycka sin åsikt om var de skulle placeras men att hänsyn sedan inte tagits till deras åsikter. En del uttrycker en känsla av ovisshet i samband med placeringen där de inte vetat var, när eller hur länge de skulle placeras. Känslan av att kunna påverka blir ännu mindre då eftersom man inte har något att förhålla sig till. Några ungdomar är nöjda med hur placeringen gått till och har också fått uttrycka egna önskemål som det sedan tagits hänsyn till.

Vid intervjutillfället visste ungefär hälften hur länge de skulle vistas på institutionen, de som varit där längre tid visste i större utsträckning hur länge de skulle vara kvar. Detta kan ha att göra med att de varit i behandling en längre tid och att det närmar sig utskrivning och det därför är lättare för personal, socialtjänst och ungdomarna själva att planera.

Det skiljer sig lite inom vilka områden ungdomarna upplever att de fått information om vid ankomsten till institutionen. Det kan vara så att de faktiskt fått informationen men att de av olika anledningar glömt eller inte uppfattat detta. De flesta uppger att de fått information om olika förhållningsregler såsom mattider och läggtider. Ganska många har också fått information om de lagstiftade regler som finns på institutionen såsom visitation, urinprov, regler om samtal och avskiljning. Däremot är det ganska få som säger att de fått information om att det förs en journal om varje ungdom, vem de kan ta kontakt med om de inte känner sig nöjda med behandlingen och information om behandlingsplanering. De flesta ungdomar vet

att det förs en journal om dem på institutionen och skulle också vilja läsa den. Det är dock få som faktiskt läst den.

När en ung människa kommer till en institution för att placeras där för vård under längre eller kortare tid, är naturligtvis en omvälvande händelse. För att underlätta denna omställning finns ett antal regler om hur den unge skall informeras och göras delaktig. Dessa regler kan sägas utgöra medel eller verktyg för att tillförsäkra den unge "demokrati i det lilla". Att dessa regler i så stor omfattning inte följts på ett sådant sätt att de unga uppfattat sig informerade eller känt sig delaktiga, visar på allvarliga brister när det gäller att uppfylla demokratiska värden, vilka är tydligt formulerade i den aktuella lagstiftningen.

4 Vistelsen på behandlingsavdelningen

”Det är många som tror att man får hjälp när man kommer hit”

För att få mer kunskap om hur ungdomarna upplevde sin vistelse på institutionen ställde vi ett flertal frågor om detta. Vi ville veta hur det var för dem när de kom till institutionen och hur de trivdes med andra ungdomar och personal.

Inställning till vistelsen

Ungdomarna fick svara på hur de tyckte att det var att bli placerad på institutionen. De hade svarsalternativen Mycket bra, Ganska bra, Inte särskilt bra och Inte alls bra att välja mellan.

Tabell 4. Ungdomars inställning till placeringen på institutionen. Fördelning efter kön, ålder och tid i behandling. Procent

	Mycket bra	Ganska bra	Inte särskilt bra	Inte alls bra	Totalt
<i>Alla</i> (n=92)	10	23	16	51	100
<i>Kön</i>					
Pojkar (n=52)	4	21	15	60	100
Flickor (n=40)	18	25	17	40	100
<i>Ålder</i>					
14–16 (n=56)	9	21	16	54	100
17–19 (n=36)	11	25	17	47	100
<i>Behandlingstid</i>					
–6 mån (n=31)	10	29	16	45	100
7–12 mån (n=29)	10	21	17	52	100
13 mån– (n=32)	9	19	16	56	100

Hälften tyckte Inte alls att det var bra att bli placerad på institutionen och 16 procent att det Inte var särskilt bra. En fjärdedel tyckte det var Ganska bra och en tiondel Mycket bra. Flickorna är mer positiva till placeringen än pojkarna. I den här frågan har vi också undersökt om det finns skillnader i inställning mellan ungdomar som varit olika lång tid i behandling. Det finns en tendens att de som varit kortast tid är något mer positiva till placeringen.

Utifrån vad ungdomarna svarat på den första frågan ställdes en öppen följdfråga där de fick berätta varför de tyckte att det var bra respektive dåligt att bli placerad på institutionen.

En flicka tyckte att det var mycket bra att hon blev placerad på institutionen eftersom hon trodde att det räddade hennes liv.

"De räddade livet på mig på ett sätt." (C02)

En pojke berättade att han tyckte att det var ganska bra att bli placerad eftersom han fått mycket hjälp och att han upplevde att han blivit förändrad sedan han kom till institutionen:

"Det var för min del jättebra att jag kom hit. Jag har lärt mig jättemycket sen jag flyttade hit. Jag vet hur jag ska bete mig. Jag har ... förändrats mycket ... sen jag flyttade. Det tycker jag är bra. Dom har hjälpt mig jättemycket." (M03)

Flera av ungdomarna var ganska missnöjda med placeringen när de först kom dit, men en del kunde ändå se att det har fört något gott med sig trots att de var negativt inställda från början. En pojke berättade om hur han upplevde det:

"Jag tyckte det var tråkigt och det var för mycket regler och nya människor att lära känna och så. Och inte få sova i sängen hemma och inte några kompisar och så. Men nu tycker jag att det är bra, jag tycker att jag har förändrats och att det har gått bra för mig. Jag håller inte på med samma dumma saker som jag gjorde förut och jag lyssnar mer på vuxna och respekterar mer och det är många saker som har ändrats." (B01)

Av dem som sagt att det inte alls var bra att bli placerad på institutionen anser en del att deras problem blivit värre sedan de kom dit. Detta kan visa sig i att de har blivit argare eller håller på med fler brott än tidigare.

"Det är många som tror att man får hjälp när man kommer hit. Att man slutar begå brott. Men det hjälper inte de ... såna ställen, man lär sig att göra mer brott. Det är därför jag tycker det är dåligt." (L01)

Några av ungdomarna tycker att det var dåligt att bli placerad eftersom de inte anser att de får någon vård. En pojke upplever att han blir hjärntvättad på institutionen.

"Men det dom kallar vård, jag anser inte att detta är någon jävla vård. Om det ska vara vård då ska man sitta på någon jävla psyk. /.../ Här blir man hjärntvättad, det är egentligen vad det går ut på. Det dom kallar vård och behandling." (K05)

En del ungdomar tyckte inte att det var bra att komma till institutionen eftersom ingen hade förberett dem på hur det skulle vara eller hur länge de skulle vara där. En flicka säger att hon trodde att det hade underlättat om hon hade blivit bättre förberedd på vad som väntade henne.

"Därför att just det där med att människor inte förklarar mer ingående för en vad man faktiskt har framför sig så att man kan bli lite förberedd. /.../ Det är ungefär tre år som är behandlingstiden, men att ingen säger det till en för det är ju

ändå en förberedelsegrej att du kommer faktiskt att vara där i runt tre år liksom så att man kan ställa in sig på det redan från första början så att det inte kommer som bara Dunk! Allt bara kommer på en gång. Första året här är ett riktigt helvete, det är det verkligen så jag tycker att de kunnat förbereda en mer för det hade nog hjälpt en när man ska anpassa sig tror jag." (A02)

Många av ungdomarna var negativt inställda till att bli placerade på institutionen. Vi ville veta om deras upplevelse hade förändrats sedan placeringen och frågade därför hur det var för dem att vara på institutionen nu. Här är svaren något mer positiva än när de bedömde hur det var i början. Men fortfarande tycker 30 procent att det Inte alls är bra och 26 procent tycker att det Inte är särskilt bra. En tredjedel (33%) är positiva och tycker att det är Ganska bra och 11 procent säger att det är Mycket bra.

Vi frågade också ungdomarna om de kände sig rättvist behandlade på institutionen. Av alla tillfrågade svarade 11 procent att de kände sig Helt och hållet rättvist behandlade och 59 procent Delvis. En tredjedel (30%) kände sig Inte alls rättvist behandlade. Ganska många (63%) säger att de trivs Ganska eller Mycket bra på avdelningen de är placerade på.

Rymningar kan avspegla hur ungdomar trivs på institutionen och därför ställdes frågor om de hade rymt och i så fall varför. Av alla ungdomar har 56 procent rymt någon gång från institutionen. I tabell 5 redovisas hur många gånger de har rymt.

Tabell 5. Antal rymningar bland de ungdomar som rymt. Fördelning efter kön, ålder och tid i behandling. Procent

	1–3 gånger	4–6 gånger	7–20 gånger	Totalt
Ungdomar som rymt (n=51)	63	23	14	100
Kön				
Pojkar (n=27)	56	26	18	100
Flickor (n=24)	71	21	8	100
Ålder				
14–16 (n=29)	58	21	21	100
17–19 (n=22)	68	27	5	100
Behandlingstid				
–6 mån (n=14)	79	14	7	100
7–12 mån (n=15)	60	20	20	100
13 mån– (n=22)	54	32	14	100

Av de ungdomar som har rymt någon gång har nästan två tredjedelar rymt en till tre gånger, en fjärdedel har rymt 4–6 gånger och 14 procent 7–20 gånger. Bland de ungdomar som rymt har flickorna rymt något färre gånger. De yngre ungdomarna har rymt fler gånger än de äldre. Det visar sig också att ju längre tid de vistats för behandling, desto fler rymningar.

Orsakerna till att ungdomarna rymt är varierande. Flera säger att en anledning var att de behövde komma bort eller vara ifred ett tag, ofta för att

det var jobbigt eller för att de kände sig trötta eller besvikna på institutionen. Andra har svarat att de ville träffa kompisar.

En pojke berättar att han rymde för att han var arg eftersom ingen lyssnade på honom:

"För jag tyckte det var jobbigt här. Allting var jobbigt. Det var ingen som lyssnade på mig vad jag hade för önskemål och vad jag ville göra. Det var väl ett år sedan. Jag var förbannad." (L01)

En annan pojke berättar att han rymde för att han kände att han inte kunde få någon hjälp på institutionen:

"Jag kände att de inte kunde eller de kan inte hjälpa mig på det här stället. Dom bryr sig inte tycker jag. Så då tänkte jag, att det är lika bra att dra härifrån, det fungerade inte. Det var så mycket problem här." (L02)

En flicka berättar att hon kände att hon behövde vara för sig själv:

"För att jag behövde vara för mig själv och tänka." (B03)

En annan flicka hade flera olika skäl till att rymma:

"Därför att det var sommar och jag ville inte vara här. Allting var bara skit och jag bråkade med personalen och jag tyckte att de var dumma i huvudet och så var det min födelsedag och mina föräldrar var bortresta och jag fick liksom ... Och jag var jättearg och så hade jag träffat en kille. Så nu drar jag tänkte jag och då drog jag." (B08)

Det visar sig alltså att tre femtedelar av ungdomarna har rymt någon gång. Även om skälen till rymningarna är olika kan det vara en mätare på hur ungdomarna trivs på institutionen. De skäl som angivits som förklaring är ofta direkt kopplade till de frågor som behandlades i föregående kapitel, nämligen om man känner sig informerad och upplever att man är delaktig i beslut om vården och dess genomförande. Brister i förhållanden som kan kopplas till "demokrati i det lilla" är en förklaring till varför man inte trivs på institutionen.

Inställning till ungdomsgruppen

Ungdomsgruppen har betydelse för behandlingens utformning. Ett negativt klimat kan försvåra behandlingen. Klimatet i ungdomsgruppen är viktigt för hur ungdomen trivs på institutionen.

Inställningen till de andra ungdomarna på institutionen är överlag positiv. Tre fjärdedelar (73%) av de tillfrågade tyckte Bra eller Mycket bra om de flesta ungdomarna. En fjärdedel (22%) svarade att de Varken gillar eller ogillar de flesta. Endast 5 procent tyckte Inte alls om de flesta ungdomarna. Flickorna är något mer positiva till de andra ungdomarna än pojkarna, 38

procent av flickorna har svarat att de tycker Mycket bra om de flesta medan 23 procent av pojkarna har valt det svarsalternativet. Det finns dock ungdomar som någon gång varit rädda för de andra ungdomarna på institutionen. Av de tillfrågade uppger en fjärdedel (24%) att de har varit rädda för någon av de andra ungdomarna. Fler pojkar (29%) än flickor (18%) har varit rädda. Fler av de yngre än av de äldre har uppgett att de varit rädda (32% respektive 11%).

Ungdomarna fick också ta ställning till ett antal påståenden för att undersöka vilket klimat som fanns i själva ungdomsgruppen. Ungdomarnas svar tyder på att de flesta tycker att stämningen är ganska god.

Tabell 6. Inställning till ungdomsgruppen. Fördelning av ja-svar efter kön och ålder. Procent

	Här är det ok att vilja ha hjälp	Här är det ok att gilla personalen	Här finns det ungdomar som smörar för personalen	Här finns det ungdomar jag kan anförtro mig åt	Här är det viktigt att följa de oskrivna reglerna	Det finns en ledare inom ungdomsgruppen som styr	Här är det viktigt att göra som de andra ungdomarna
<i>Alla</i> (n=92)	90	84	82	63	56	24	13
<i>Kön</i>							
Pojkar (n=52)	85	77	90	62	60	27	14
Flickor (n=40)	98	92	75	65	51	20	12
<i>Ålder</i>							
14-16 (n=56)	93	84	80	62	66	25	16
17-19 (n=36)	86	83	83	64	41	22	8

Majoriteten av ungdomarna säger att det är Okej att ta hjälp och över fyra femtedelar att det är Okej att gilla personalen. Många ungdomar anser att andra ungdomar Smörar för personalen. En stor andel kan Anförtro sig åt andra ungdomar på institutionen. Drygt hälften tycker att det är Viktigt att följa de oskrivna reglerna mellan ungdomarna. En fjärdedel anser att det Finns en ledare inom ungdomsgruppen som styr men enbart ett fåtal anser att det är Viktigt att göra som de andra ungdomarna.

Fler flickor än pojkar tycker att det är okej att ta hjälp och att gilla personalen. Fler pojkar än flickor anser att andra ungdomar smörar. Fler av de yngre än de äldre tycker att det är viktigt att följa de oskrivna reglerna.

Ungdomarna fick också göra en skattning utifrån sig själva och de andra ungdomarna. De skulle placera in sig själva och de andra i den ena av två grupper och det handlade om vad man gör av sin tid på institutionen. Den första gruppen var "de som bara var intresserade av att få tiden att gå" och den andra gruppen "de som försöker få ut det mesta möjliga av tiden genom att förändra sig så att de kan anpassa sig till samhället" (Palm, 2003).

När det gällde att placera in de andra ungdomarna valde 64 procent att placera dem i den första gruppen som bara vill få tiden att gå men när det gällde att placera in sig själv angav 65 procent att de tillhörde den andra gruppen som försöker få ut det mesta möjliga av tiden. Här finns ingen skillnad i svaren med avseende på kön men däremot med avseende på ålder. Det är större andel av de äldre som placerar sig i gruppen som vill få ut något av tiden (74%) jämfört med 59 procent av de yngre. Många av ungdomarna anser alltså att de själva försöker ta till vara den tid de är på institutionen och att de andra ungdomarna bara väntar på att tiden skall gå.

Inställning till personalen

Personalen är en viktig del av ungdomarnas tillvaro på institutionen och kontakten med dem kan ha betydelse för om ungdomarna känner att de kan komma till tals och vara delaktiga i behandlingen. Ungdomarna fick besvara en del frågor som rör kontakten med personalen.

Ungdomarna har mer kontakt med sina kontaktpersoner än med övrig personal. Ofta är det i samarbete med dem som planering sker för vistelsen på institutionen. Ungdomarna fick först besvara frågor om vad de tyckte om sina kontaktpersoner och sedan om övrig personal. Många har två kontaktpersoner och ibland har de tyckt olika om dem. I sådana fall har ungdomarna själva bestämt vem av kontaktpersonerna deras svar avser.

Tabell 7. Ungdomarnas inställning till sina kontaktpersoner. Fördelning av ja-svar efter kön och ålder. Procent

	Tycker ganska eller mycket bra om dem	Varken gillar eller ogillar	Tycker ganska eller mycket illa om dem	Totalt
<i>Alla</i> (n=91)	64	24	12	100
<i>Kön</i>				
Pojkar (n=51)	67	19	14	100
Flickor (n=40)	60	30	10	100
<i>Ålder</i>				
14-16 (n=55)	58	27	15	100
17-19 (n=36)	72	19	8	100

Två tredjedelar av ungdomarna gillar sina kontaktpersoner Mycket eller Ganska mycket. En fjärdedel Varken gillar eller ogillar kontaktpersonerna och 12 procent har svarat att de tycker Ganska illa eller Mycket illa om kontaktpersonerna. Det är fler flickor än pojkar som har svarat att de Varken gillar eller ogillar kontaktpersonen. Fler av de äldre ungdomarna än av de yngre tycker Ganska eller mycket bra om sina kontaktpersoner.

Personalgruppen kan vara lite svår att definiera eftersom det rör sig om så många olika personer men ungdomarna fick ändå ge sin bedömning om vad de tyckte om personalen som helhet.

Ungdomarna gillar inte övrig personal lika mycket som sina kontaktpersoner.

Tabell 8. Ungdomarnas inställning till övrig personal. Fördelning av ja-svar efter kön och ålder. Procent

	Tycker ganska eller mycket bra om dem	Varken gillar eller ogillar	Tycker ganska eller mycket illa om dem	Totalt
<i>Alla</i> (n=92)	53	21	26	100
Kön				
Pojkar (n=52)	54	25	21	100
Flickor (n=40)	52	15	33	100
Ålder				
14–16 (n=56)	48	21	30	100
17–19 (n=36)	61	20	19	100

soner (tabell 8). Ungefär hälften tycker Ganska eller Mycket bra om personalen. En femtedel Varken gillar eller ogillar dem och en fjärdedel säger att de tycker Ganska eller Mycket illa om personalen. Flickorna är mer kritiska medan pojkarna är mer neutrala. De äldre är mer positivt inställda än de yngre.

Ungdomarna fick ta ställning till ett antal påståenden om personalgruppen. Svartalternativen var ja eller nej och i tabell 9 redovisas hur många som instämde i påståendena.

Tabell 9. Ungdomarnas inställning till personalgruppen. Fördelning av ja-svar efter kön och ålder. Procent

	Här är det ingen mening att säga något för personalen är ändå de som bestämmer	Personalen går att lita på	Personalen ägnar mer tid åt annat än att ge ungdomarna hjälp	Personalen har ingen aning om vad som pågår bland ungdomarna
<i>Alla</i> (n=92)	70	36	71	65
Kön				
Pojkar (n=52)	71	54	75	65
Flickor (n=40)	68	13	67	65
Ålder				
14–16 (n=56)	71	38	70	62
17–19 (n=36)	67	33	74	69

70 procent tyckte att påståendet Här är det ingen mening att säga något för personalen är ändå de som bestämmer, stämde in. Lika många anser att Personalen ägnar mer tid åt annat än att ge ungdomarna hjälp. Två tredjedelar anser att Personalen inte vet vad som pågår bland ungdomarna. Endast en tredjedel instämde i att Personalen går att lita på. Över hälften av pojkarna tycker att personalen går att lita på men endast 13 procent av flickorna.

Sammanfattning

Över hälften tyckte att det inte var så bra att bli placerad på institutionen, framförallt är pojkarna negativa till placeringen. Ungdomarna är något mer positiva till hur de tycker att det är att vara placerad efter att en tid har gått, men hälften tycker fortfarande inte att det är bra. Några av dem som till en början inte tyckte att det var bra att bli placerad kan själva se att det skett förändringar och tycker nu att det är ganska bra. Ganska många uppger att de trivs på den avdelning de är placerade på. En tredjedel känner sig inte rättvist behandlade på institutionen.

Rymningar från institutionen behöver inte bero på att ungdomarna är missnöjda men det kan avspegla hur de trivs. Ungefär hälften har rymt någon gång. Orsakerna varierar en del och ofta är det en kombination av olika faktorer. En del säger att de rymt för att de var arga eller besvikna på institutionen, andra för att de kände att de inte kunde få någon hjälp eller kände sig instängda. En hel del har rymt av andra orsaker, som att de ville träffa kompisar eller familjen eller för att det var något annat utanför som lockade.

Klimatet i ungdomsgruppen kan också påverka trivseln på institutionen och hur mycket man vågar vända sig till personalen. De flesta ungdomar är positivt inställda till ungdomsgruppen. Flickorna verkar ha ett mer tillåtande klimat än pojkarna, de är också mer positiva till de andra ungdomarna. En stor andel har svarat att det är okej att gilla och att ta emot hjälp av personalen. Det är få som säger att det är viktigt att göra som de andra ungdomarna eller att det finns någon speciell ledare i ungdomsgruppen som styr. Men det finns också de som ibland varit rädda för andra ungdomar och många säger att det finns ungdomar som smörar för personalen.

Kontakten och inställningen till personalen kan ha betydelse för hur ungdomarna känner att de kan komma till tals och vara delaktiga i behandlingen. Ungdomarna har ofta en tätare kontakt med kontaktpersonerna och därför är det inte så konstigt att två tredjedelar svarat att de tycker ganska eller mycket bra om sina kontaktpersoner. Den övriga personalen är svårare att kategorisera eftersom det handlar om så många olika personer. Inställningen till övrig personal är inte fullt lika positiv och framförallt flickorna är kritiska. Få av flickorna säger att de litar på personalen. Det är dock bara en tredjedel av alla som litar på personalen. Eftersom ganska många ändå uppger att de gillar personalen borde det finnas förutsättningar för att öka tilliten. Det finns betydande brister vad gäller ungdomarnas syn på sin egen delaktighet. Många säger att personalen ägnar mer tid åt annat än att ge ungdomarna hjälp och att personalen inte har en aning om vad som pågår bland ungdomarna. Inte minst det förhållandet att sju av tio inte tycker att det är någon mening att säga någonting eftersom personalen inte bryr sig om detta, indikerar demokratiska brister.

5 Ungdomarnas upplevelse av att komma till tals

”De jobbar ju här för att de ska lyssna på oss”

Huruvida ungdomar kan säga vad de tycker om sin vård och behandling och får gehör för sina åsikter är en central fråga i ungdomarnas delaktighet i sin behandling. Det är också viktigt hur personalen agerar gentemot ungdomarna, om de unga aktivt involveras genom att personalen ger information, lyssnar och tar reda på de ungas åsikter. I den första delen av detta kapitel redovisar vi ungdomarnas svar angående deras kontakt med socialsekreteraren, kontaktpersonerna respektive övrig personal på institutionen. Därefter redovisas svar på en fråga om ungdomarna kommer till tals respektive kan säga vad de tycker, om sin vård och behandling. Utifrån hur de svarat på frågan om att komma till tals fick de svara på två olika öppna frågor som kommer att presenteras.

Kontakten med socialsekreteraren

Ungdomarna fick svara på i hur stor utsträckning socialsekreteraren informerar, lyssnar, tar reda på ungdomarnas åsikt, förstår och tar hänsyn till deras åsikter. De fick ta ställning till olika påståenden som belyser detta och hade fyra svarsalternativ att välja mellan. Få ungdomar har svarat Stämmer precis utan tyngdpunkten ligger på Stämmer ibland, förutom när det gäller om socialsekreteraren förstår ungdomarna då hälften har svarat Stämmer inte alls.

Tabell 10. Ungdomarnas uppfattning om sin kontakt med socialsekreteraren. Procent

Socialsekreteraren:	Stämmer				Totalt
	Inte alls	Sällan	Ibland	Precis	
Informerar dig (n=92)	32	22	34	12	100
Tar reda på din åsikt (n=92)	26	18	40	16	100
Lyssnar på dig (n=92)	17	22	39	22	100
Förstår dig (n=92)	49	23	18	10	100
Tar hänsyn till din åsikt (n=91)	32	19	34	15	100

Närmare hälften av samtliga svarar på frågan om socialtjänsten informerar att det Stämmer ibland eller att det Stämmer precis medan resterande svarar att socialsekreteraren Inte alls eller sällan informerar dem. Det betyder att hälften inte får information. Ungefär tre femtedelar tycker att socialsek-

reteraren tar reda på deras åsikt och att hon lyssnar. Hälften säger att hänsyn tas till deras åsikter. En fjärdedel upplever att socialsekreteraren förstår dem. Fler flickor än pojkar säger att de får information av socialsekreteraren (58% respektive 36%). När det gäller kontakten med socialsekreteraren generellt är upplevelserna således blandade.

Kontakten med personalen på institutionen

För att undersöka situationen på institutionen fick ungdomarna svara på samma frågor som hade ställts om kontakten med socialsekreteraren men i förhållande till personalen.

Ungdomarna har en eller flera kontaktpersoner som de kan vända sig till och som de pratar med om behandlingen. Ungdomarna är mest positiva till kontakten med sina kontaktpersoner.

Tabell 11. Kontakten med kontaktpersonerna. Andel som instämmer

Kontaktpersonerna:	Stämmer				Totalt
	Inte alls	Sällan	Ibland	Precis	
Informerar dig (n=92)	6	9	47	38	100
Tar reda på din åsikt (n=92)	12	10	29	49	100
Lyssnar på dig (n=92)	12	7	29	52	100
Förstår dig (n=92)	21	13	39	27	100
Tar hänsyn till din åsikt (n=91)	14	9	35	42	100

Fyra femtedelar anser att det Stämmer ibland eller Precis att kontaktpersonen informerar dem och nästan lika många säger att de tar reda på deras åsikter. Många säger att kontaktpersonerna lyssnar och även tar hänsyn till åsikter. Lite lägre andel tycker att kontaktpersonen förstår. De mest positiva värderingarna handlar om att kontaktpersonen tar reda på ungdomarnas åsikt och lyssnar. Hälften av alla ungdomar har svarat att det stämmer Precis. Även i de andra frågorna kring kontaktpersonerna har en stor andel svarat att det stämmer Precis. Flickorna känner sig inte förstådda i samma omfattning som pojkarna, 18 procent svarar Precis jämfört med 35 procent av pojkarna.

Tabell 12. Ungdomarnas uppfattning om kontakt med övrig personal. Andel som instämmer

Personalen:	Stämmer				Totalt
	Inte alls	Sällan	Ibland	Precis	
Informerar dig (n=92)	24	19	47	10	100
Tar reda på din åsikt (n=92)	23	22	44	11	100
Lyssnar på dig (n=92)	13	20	48	19	100
Förstår dig (n=92)	26	17	45	12	100
Tar hänsyn till din åsikt (n=91)	17	25	45	13	100

Drygt hälften av ungdomarna anser att det Stämmer ibland eller Stämmer precis att övrig personal informerar om vad som händer och lika stor andel att de tar reda på den unges åsikt. Personalen tar i ganska stor utsträckning hänsyn till ungdomarnas åsikter. Många av ungdomarna känner sig förstådda. Men främst tycker de att personalen lyssnar på dem. I jämförelse med kontakten med socialsekreteraren är ungdomarna något mer positiva till institutionspersonalen när det gäller information samt att personalen tar hänsyn till deras åsikter. Betydligt fler känner sig förstådda av personalen än av socialsekreteraren (57% jämfört med 28%). Pojkarna gör överlag en mer positiv värdering än flickorna och instämmer oftare i att det stämmer. Precis.

Att komma till tals om sin behandling

Ungdomarna fick besvara en fråga om de kommer till tals angående sin behandling. Tänk på den behandling du får här. *Kommer du till tals (kan säga vad du tycker) angående din behandling?* Frågan hade fyra fasta svarsalternativ, Inte alls, Lite, Ganska mycket och Mycket. Nästan hälften säger att de kommer Ganska mycket eller Mycket till tals. Två femtedelar kommer Lite till tals och 17 procent Inte alls.

Tabell 13. Ungdomarnas uppfattning av att komma till tals om behandling. Procentuell svarsfördelning efter kön

	Pojkar (n=52)	Flickor (n=40)	Alla (n=92)
Inte alls	17	17	17
Lite	33	45	38
Ganska mycket	25	28	26
Mycket	25	10	19
Totalt	100	100	100

Det visar sig att pojkarna i högre grad uppger att de kommer till tals. Av pojkarna kommer hälften Ganska mycket eller Mycket till tals medan motsvarande andel för flickorna är 38 procent. Flickorna uppger främst att de kommer Lite till tals medan fördelningen för pojkarna är jämnare på de olika svarsalternativen. En lika stor andel (17%) av pojkarna som av flickorna uppger att de Inte alls kommer till tals.

En något större andel av de yngre pojkarna har svarat att de kommer till tals Ganska mycket eller Mycket jämfört med såväl äldre pojkar som flickor i olika åldrar: 56 procent av yngre pojkarna, 39 procent av äldre pojkarna, 36 procent av yngre flickor, 39 procent av äldre flickor.

Utifrån hur ungdomarna svarade på frågan att komma till tals fick de besvara följdfrågor. Det skiljer sig en hel del för hur pojkar och flickor har svarat på de öppna frågorna. Flickorna har varit mer utförliga och berättande i sina svar medan pojkarna har svarat mer kortfattat. Nedan berättar ungdomarna själva hur de uppfattar att de kommer till tals. Redovisningen

av de öppna svaren är uppdelad efter hur ungdomarna svarat på frågan om de kommer till tals.

Ungdomar som inte alls kommer till tals

Ungdomar som inte alls kom till tals fick följdfrågan Hur det kändes och Om de hade försökt att komma till tals. Nio pojkar och sju flickor uppgav att de inte alls kommer till tals och alla svarade på den öppna följdfrågan. Pojkarnas kortfattade svar ger intryck av uppgivenhet. De orkar inte bry sig, har vant sig och säger att det inte är någon idé att säga något. En pojke säger:

"Man vänjer sig, men i början kändes det 'fucked up'." (L04)

En annan pojke säger att han inte bryr sig, att det enklaste är att bara stå ut med påfrestningarna och inte säga emot, han beskriver det som att följa med en plog:

"Jag bryr mig inte. Det är precis som att man åker på en plog./.../ Man bara följer med vägarna, man formas precis som en plog. Det är som att man kommer fram till slut. Man får bara stå ut med påfrestningarna så länge. I början känns det jobbigt men det är ingenting som man ska bry sig om. Man säger att så ska det va. Det är ingen idé att säga emot, det blir bara mer påfrestningar så då kan man lika väl säga ja." (K04)

Liknande känslor uttrycker också några av flickorna. En flicka säger att hon blivit van nu men att det kändes värre i början:

"Det känns väl ... jag har blivit så van vid det nu så jag vet inte riktigt hur det känns, från början kändes det väl ... jaha, okej, det är de som är översittare och maktmissbrukare och hela skiten. Det känns som de har makt och bara missbrukar den makten. (C11)

Flera av pojkarna ger intryck av att ha gett upp att försöka komma till tals men några av ungdomarna verkar fortfarande försöka komma till tals, en flicka uttrycker det så här:

"Hela tiden, jag tycker inte att jag gör annat än överklagar och överklagar och pratar och pratar och försöker få igång men det händer ingenting." (H03)

Det är flera ungdomar som beskriver en maktlöshet, att det inte spelar någon roll vad man säger eftersom personalen bestämmer i slutändan. En pojke berättar:

"Det känns som man har ingen talan här ändå, vad vi ungdomar säger eller tycker eller någonting så spelar det ingen roll för det är ändå personalen som bestämmer." (D11)

Några ungdomar tycker att deras uppfattning om sina egna problem inte respekteras. En flicka tycker att personalen inte ser ungdomarna som unika individer:

"Det är så olika, det de tycker är bra för en själv kanske inte är det som man själv tycker. Utan de går efter sina behandlingsplaner och sina regler och det är precis som de drar alla över en kam. Och det är lite jobbigt för alla sitter ju här för olika saker och alla är olika individer. Så det är det som är lite jobbigt och när man säger ... jag brukar oftast när jag säger någonting säga att jag tycker att det är så här och inte säga att det är så här men det spelar ingen roll ändå, så är det ju inte heter det ju alltid då." (C08)

En av pojkarna säger sig inte ens veta vad det är för behandling han får. Det är aldrig något som diskuteras:

"Jag vet inte vad jag får för behandling här, vad dom strävar efter. Det kommer aldrig upp och jag tänker inte så mycket på det. Jag vet inte vad det är tänkt för behandling." (J05)

Flera ungdomar, framförallt flickorna, tar upp att de inte tycker att personalen lyssnar eller att personalen inte bryr sig. En flicka tycker att lyssna bör höra till personalens jobb. Men personalen har aldrig tid:

"Det känns jobbigt för de jobbar ju här för att de ska lyssna på oss."

Har du försökt komma till tals?

"Ja."

Vad händer då?

"Då säger de att de inte har tid och så säger de att vi inte hinner diskutera det." (C05)

Några av ungdomarna menar att det kan leda till problem om man säger vad man tycker och att de därför håller inne med sina åsikter, en flicka säger:

"Det är ingen idé att tjafsas för då blir det bara bråk och i längden, sen så får man ta skiten för det senare." (C08)

Ungdomar som kommer lite till tals

Alla ungdomar som svarade att de kommer Lite, Ganska mycket eller Mycket till tals fick besvara på vilket sätt de kommer till tals och hur de gör för att komma till tals. 17 pojkar och 18 flickor uppger att de kommer Lite till tals. Av dessa är det 11 flickor som tar upp en negativ aspekt jämfört med fem av pojkarna.

Många av ungdomarna har svarat att de bara säger rakt ut vad de tycker, en pojke säger:

"Jag säger det bara rakt ut så. Jag säger som det är, säger det rakt ut till personalen." (B02)

Det finns också de som tycker att de kan vara med och påverka sin tid på behandlingshemmet. En flicka säger:

"Ja vi pratar om vad jag vill göra här på institutionen och vad jag vill när jag flyttat. Ja och vad jag vill göra ute i samhället."

Hur gör du då?

"Jag berättar för dem så som jag tänker, så som jag vill ha det efter institutionen." (G05)

Även ungdomar som tycker att de kommer till tals lite uttrycker att personalen inte lyssnar eller bryr sig. De pojkar som har något negativt att säga uttrycker sig inte bara mer kortfattat utan också mer försiktigt än flickorna. En pojke säger:

"Jag säger vad jag tycker och känner. Sen är det inget mer med det. Det spelar egentligen ingen roll vad man säger." (F02)

En flicka beskriver att hon kan säga vad hon tycker men att personalen inte bryr sig om det. Att det finns personal som bara går när hon pratar om något viktigt.

"Jag kan säga en sak men så är det precis som de lyssnar bara för att de ska lyssna. Men sen så är det som att de: "ja, ha, ha". Det känns som att de inte bryr sig speciellt mycket, för att det finns personal, och om man pratar med dom om någonting som är jätteviktigt för mig så kan de liksom bara gå och sånt känns ju jättejobbigt." (B08)

Flera ungdomar talar om en ovisshet kring behandlingen och vad som skall hända. En flicka berättar att hon själv vet vilken behandling hon skulle behöva men att hon inte tycker att hon får någon behandling alls nu.

"Jag får inte direkt någon behandling, det är mest strukturer och gränser och regler som man ska lära sig, till slut ska man typ inte tänka på att om man kommer till frukostbordet en minut för sent får man gå och lägga sig en halvtimme tidigare utan då ska det typ vara normalt. De kan inte ge mig den sorts behandling jag behöver. Vi skulle haft möte om behandlingsplanen, men då var min soc sjuk, men min kontaktperson har frågat inför behandlingsplanen vad jag vill ha hjälp med." (B06)

En annan flicka märker inte av någon behandling och har inte haft något möte om behandling. Hon berättar att hon aldrig får veta vad som skall hända.

"Alltså, jag märker inte så mycket av någon behandling precis, tycker jag inte, jag fattar inte vad som är behandling på det här stället egentligen."

På vilket sätt kommer du till tals?

"Alltså, egentligen har jag inte kommit till tals så mycket för man har ju behandlingsmöten med soc och föräldrar och kontaktpersonal men jag har inte haft något sånt sen jag flyttade hit, som de flesta har en gång i månaden eller varannan månad. Vi har ju inte pratat om någon behandling liksom./.../ Men det har alltid varit så med mina soc, jag har aldrig vetat vad som ska hända. /.../ Det är klart jag säger vad jag tycker och tänker men jag får aldrig veta någonting. Jag vet inte när jag ska flytta, jag vet ingenting, det enda jag vet är att jag ska få förlängt LVU." (C12)

En pojke beskriver att han väljer ut olika personer som han vet kan lyssna och som inte bara talar om hur det skall vara.

"Men jag väljer ju ut någon för jag kan ju inte ta någon som jag tycker är olämplig. Jag väljer ut någon som jag är ganska trygg med ... som på något sätt lyssnar och respekterar och inte bara babblar och säger saker utifrån hur man ska vara. Lyssna på vad jag har att säga, det är inte många som lyssnar. De vill helst bara predika för en. Det finns några som jag har valt ut, två stycken, det räcker." (D06)

En annan pojke beskriver att han befinner sig i ett vakuum.

"Det känns så instängt på nåt sätt, för man har ingenting att säga till om. Det är bara soc som bestämmer och personal. Jag har försökt många gånger att komma till tals. Dom har bara sagt att det beror på mig själv. Och när jag har frågat vad jag ska göra, har jag inte fått något svar. Utan då har dom sagt, att vi får se vad som händer." (K03)

Ungdomar som kommer ganska mycket till tals

13 pojkar och 11 flickor uppger att de kommer Ganska mycket till tals om sin behandling. Av de 11 flickorna tar 5 också upp något negativt jämfört med 2 av pojkarna.

Bland ungdomarna som är positiva berättar en flicka att hon alltid vet att personalen lyssnar:

"Liksom, jag kan säga vad jag tycker och tänker och vad jag vill, jag vet att de alltid lyssnar, fast de alltid kanske inte kan göra någonting åt det./.../ Det är väldigt ... de gör väldigt, väldigt mycket för att vi ska må bra och för att vi ska känna att vi vill bo här och då blir det ju så spontant att man pratar hela tiden. Och för att de då ska göra så att vi mår bra så lyssnar ju dom, så att man säger vad man tycker och tänker och sen om de inte kan plocka ner himlen åt en så försöker de göra sitt bästa." (C14)

Samma flicka beskriver kontakten med kontaktpersonerna positivt:

"Sen har jag tre personer som jag väldigt mycket tycker om att prata med och då har jag haft tur för det är just mina tre kontaktpersoner. Jag kan snacka med dem, de lyssnar, de hjälper mig, de lägger till, de tar bort, de liksom, ... ja, jag känner att de finns där och att de lyssnar på mig och om jag vill någonting eller komma till tals så kan jag göra det." (C14)

En pojke beskriver att han säger till personalen att de måste lyssna på honom:

"Alltså jag säger att dom får lyssna på mig nu ... ni får lyssna medan jag snackar och sedan får ni säga vad ni vill./.../ Jag har två ... tre jag brukar prata med. Dom brukar lyssna. Om jag respekterar dem så respekterar de mig. Det är att ge och ta." (D07)

Några av de ungdomar som kommer ganska mycket till tals tar även upp negativa saker. De berättar om olika sätt de använder för att komma till tals. En flicka berättar att hon brukar be socialsekreteraren att prata med personalen för att de skall lyssna till henne:

"Jag säger till dem att de ringer min socialsekreterare så pratar jag med henne, så ber jag henne ringa till personalen och så säger hon till personalen, annars lyssnar de inte." (C06)

Två flickor har som strategi att skrika:

"Jag skriker ut det, det är bästa sättet." (D03)

Även ungdomar som kommer till tals ganska mycket känner sig ibland inte förstådda. Det kan också vara svårt att få tid med kontaktpersonerna. En flicka berättar:

"Pratar med kontaktpersonen."

Är det lätt att få till ett sånt möte?

"Ja, eller de jobbar ju kanske en till två gånger i veckan så det är ganska svårt men då får man ta allting på en gång istället, det är lite synd."

Tycker du att det är lätt att prata med kontaktpersonen när du väl träffar henne?

"Ja, ibland. Jag tycker att det är svårt att förklara för dem hur det känns med mig och mina problem och så för att de inte förstår men nej det är väl svårt att prata med dem för de förstår inte." (D01)

Ungdomar som kommer mycket till tals

En större andel av pojkarna än flickorna säger att de kommer Mycket till tals, 13 pojkar jämfört med 4 flickor. Två av dessa flickor och en pojke ger även negativa beskrivningar. Även här är pojkarna ofta kortfattade och många beskriver det som att de agerar själva. En pojke beskriver *"Går till min kontaktperson och pratar med honom." (H08)* En annan att han *"Säger bara*

vad jag tycker och tänker när det är möte, jag måste också få ut mina åsikter.” (J07)

Flera av de ungdomar som svarat att de kommer mycket till tals beskriver hur de diskuterar och det finns en kommunikation mellan den unge och personalen. En flicka berättar:

”Vi har ju en kommunikation hela tiden, det handlar ju om mig. Min kontaktperson och jag vi pratar väldigt mycket.” (A04)

En pojke säger att de diskuterar och går halva vägen var:

”När vi har elevsamtal säger jag vad jag tycker och så säger de vad de tycker. Sedan diskuterar vi och kommer fram till nåt. Då kanske inte jag tycker om det så börjar vi om och tar den diskussionen tills vi fått hälften, hälften på ett ungefär så att det blir lika.” (B05)

Två flickor säger att de kommer till tals men berättar om negativa inslag. En av flickorna tvingar personalen att lyssna eftersom de inte frågar efter hennes åsikt:

”De frågar ju inte efter min åsikt men jag är sån att jag tvingar människor att lyssna på min åsikt vare sig de vill eller inte. Så det handlar om att jag säger vad jag tycker när jag tycker det och då är de ju mer eller mindre tvingade att lyssna på det även om de inte tar till sig det.” (A02)

Sammanfattning

Ungdomarnas möjligheter och känsla att komma till tals kan bero på hur socialsekreterare och personal förhåller sig till ungdomarna och framförallt på hur ungdomarna själva uppfattar denna kontakt och sitt eget handlingsutrymme. Nästan två tredjedelar känner att socialsekreteraren sällan eller aldrig förstår dem, vilket är oroväckande eftersom en del av deras uppgift är att sätta sig in i och förstå ungdomarnas situation för att sedan besluta om den bästa tänkbara åtgärden för den specifika ungdomen. Det är ganska många som tycker att socialsekreteraren inte informerar, tar reda på åsikt, lyssnar eller tar hänsyn till åsikter. Men å andra sidan är det ungefär hälften som tycker att socialsekreteraren gör det. Ungdomarna fick besvara liknande frågor om personalen och kontaktpersonerna. Här är de något mer positiva, framförallt till kontaktpersonerna. Personal och kontaktpersoner har en annan roll och ungdomarna träffar dem också oftare än socialsekreteraren.

En annan viktig fråga ungdomarna fick svara på var huruvida de känner att de kommer till tals på institutionen. Ungefär hälften uppger att de kommer Ganska eller Mycket till tals. Pojkarna har i högre utsträckning uppgett att de kommer till tals än flickorna. Slående är att de som svarat att de kommer till tals ofta även uttrycker att de inte alls kommer till tals. De säger vad de tycker men får inget gensvar vilket tyder på att det inte upp-

står en dialog med personalen. Många av de flickor som kommer lite till tals är lika negativt inställda som de som inte alls kan säga vad de tycker. Det gäller i viss mån även flickor som kommer mycket till tals. Pojkarna är mer neutrala i sina svar.

De ungdomar som uppgett att de inte alls kommer till tals uttrycker att det inte är någon idé att säga något eftersom ingen har tid eller lyssnar. Flera av dem uttrycker uppgivenhet, att det inte är någon idé att försöka komma till tals. Flera av de ungdomar som svarat att de kommer lite till tals menar att de kan säga vad de tycker om vissa saker men att det inte är någon som lyssnar eller bryr sig. Även de som säger att de kommer ganska mycket till tals uttrycker kritik i sina svar av att inte bli tagna på allvar och lyssnade på. De ungdomar som uppgett att de kommer mycket till tals är inte så kritiska i sina öppna svar. Många av dem säger att de kommunicerar med personalen och man får kompromissa och ge och ta men att de ofta kan diskutera sig fram till en lösning. Det verkar handla om ömsesidig respekt. Flera ungdomar är nöjda och upplever att de verkligen kommer till tals utan negativa förtecken.

Det verkar som om många ungdomar upplever att även om de kan säga vad de tycker kan de inte påverka och ingen lyssnar. För ungdomarna räcker det inte med att säga vad man tycker, det måste också finnas en mottagare som lyssnar. Det spelar ingen roll vad de säger. De ger uttryck för sin maktlöshet genom uttalanden som "jag kan säga vad jag tycker", "jag skriver", "jag tvingar dem att lyssna men de bryr sig inte".

6 Ungdomarnas delaktighet i behandling

”Jag tror inte att de har börjat med någon behandling”

Det här kapitlet handlar om i vilken utsträckning och på vilket sätt ungdomarna uppfattar att de varit delaktiga ifråga om sin egen behandling. Först redovisas resultaten på frågor som säger något om förutsättningarna för behandling och ungdomarnas motivation för behandling. Därefter redovisas hur ofta behandlingsplaner och behandlingssamtal förekommer, i vilken utsträckning ungdomarna har läst sina behandlingsplaner och hur delaktiga de anser att de är när det gäller att utforma dessa. Även frågor som rör journalen presenteras. Kapitlet avslutas med ungdomarnas svar på öppna frågor som ställts om delaktighet i behandlingsplanering och behandlingssamtal.

Förutsättningar för ungdomars delaktighet i behandling

När ungdomarna skrivs in på särskilda ungdomshem intervjuas de av personalen med en strukturerad intervju (ADAD) där deras problem och behov av hjälp kartläggs. Intervjun är indelad i åtta olika områden som ungdomar ofta har problem med. I vår intervju anknöt vi till dessa områden och frågade om de själva tyckte att de hade problem på respektive område och om de ville få hjälp för dessa problem. Svartalternativen var Ja eller Nej.

Främst svarar ungdomarna att de har problem med sin skolsituation (58%), familjerelationer (54%) och psykiska hälsa (48%). Över en tredjedel (37%) uppger att de har problem med sin fritidssituation eller med vänskretsen och nästan lika många (33%) med brottslighet. En femtedel (21%) svarar att de har narkotikaproblem och 9 procent att de har problem med alkohol. En majoritet av de ungdomar som har problem vill också få hjälp. Främst gäller det skola, fysisk och psykisk hälsa men mer än hälften av dem som har problem som rör familj, brottslighet, alkohol och narkotika vill också ha hjälp. Endast en tredjedel vill ha hjälp med problem som rör fritid och vänner.

Svaren ovan visar att ungdomarna i stor utsträckning upplever sig ha problem och att de också vill ha hjälp med dem. På en direkt fråga om den unge vet vilken hjälp han eller hon skulle vilja få svarade 67 procent ja. Detta ger goda förutsättningar för att engagera ungdomarna i diskussioner och planering av sin behandling. Ungdomarna fick också svara på hur stort ansvar de själva anser att de tar för sin behandling. De flesta (88%), anser att

de tar ansvar Ibland eller Alltid. Ett fåtal anser att de Sällan eller Aldrig tar ansvar.

Tabell 14. Ungdomarnas ansvarstagande för sin behandling. Procent

	Hur stort ansvar tycker du själv att du tar för din behandling? (n=92)
Inget ansvar alls	5
Tar sällan ansvar	7
Tar ansvar ibland	48
Tar alltid ansvar	40
Totalt	100

En förutsättning för delaktighet kan vara att ungdomarna tycker att det är viktigt att vara med och påverka sin behandling.

Tabell 15. Ungdomarnas uppfattning om förutsättningarna för delaktighet i sin behandling. Procent

	Hur viktigt är det för dig att personalen lyssnar på vad du har att säga om din behandling? (n=92)	Hur viktigt är det för dig att vara med och påverka din behandling? (n=91)
Inte alls	3	6
Lite	8	7
Ganska mycket	20	17
Mycket	69	70
Totalt	100	100

Svaren här visar att närmare nio av tio (87%), tycker att det är viktigt att kunna vara med och påverka. Lika stor andel anser att det är viktigt att personalen lyssnar på vad de har att säga om sin behandling. Sammantaget uttrycker svaren att ungdomarna är mycket intresserade av sin egen behandling och vill vara med och påverka och har också idéer och åsikter om hur behandlingen bör se ut. Det finns således en uttryckt ambition att faktiskt utnyttja sina i lag fastställda rättigheter att vara delaktig.

Hur personalen agerar är av stor betydelse. En förutsättning för att ungdomarna skall involveras i sin behandling och att en dialog om behandlingen uppstår är att personalen både frågar efter deras uppfattning och lyssnar på dem. Tre fjärdedelar (76%) uppger att personalen har frågat dem hur de ser på sin situation och sina problem medan resterande inte har fått någon sådan fråga. Ungefär två av tre (65%) säger sig ha fått en fråga om vad de vill få hjälp med. Av dessa har 73 procent fått en sådan fråga under den senaste månaden. De ungdomar som varit längre tid i behandling upplever i mindre omfattning än övriga att de har fått frågor om hur de ser på sin situation och vad de vill få hjälp med.

Behandlingsplanering och samtal om behandling

Behandlingsplanen är ett centralt redskap för att organisera den unges behandling. I vilken utsträckning ungdomarna är informerade om sina behandlingsplaner och delaktiga i samtalen om och revideringarna av dessa är därför av stort intresse.

Lagstiftningen anger att behandlingsinsatserna skall planeras tillsammans med klienten. Enligt SiS interna råd, som gällde vid tiden för materialinsamlingen,² skall en skriftlig behandlingsplan alltid upprättas på institutionen utifrån de mål och planerade åtgärder som finns i socialtjänstens vårdplan. Enligt de interna råden bör behandlingsplanen innehålla en noggrann kartläggning och beskrivning av den unges problem och behov och vilka insatser som behövs. Det betonas att behandlingsplanen skall upprättas i nära samarbete med socialnämnden och den unges familj och nätverk. Den unge bör stimuleras att aktivt ta del i planeringen. Alla skall veta vad som skall göras, vem som ansvarar för vad och när insatser skall ske (Internt allmänt råd från SiS 1997:2, s. 5–6). Vid riksdagens revisorers (2002) genomgång av SiS verksamhet år 2002 saknades behandlingsplaner hos en tredjedel av de inskrivna (a.a. s. 2) Enligt en enkät till institutionscheferna finns dock behandlingsplan i 90 procent av fallen (a.a. s. 11).

Förekomst av behandlingsplan är en viktig indikator på att samtal om behandling förekommer. Ungdomarna tillfrågades om de hade någon skriftlig behandlingsplan som gjorts på institutionen. Hälften uppgav att de hade en skriftlig behandlingsplan. Nästan en fjärdedel svarade att de inte hade en plan och något fler än en fjärdedel visste inte om de hade någon plan (tabell 16). Av dem som svarade Nej eller Vet ej uppgav dock hälften (49%) att det förekommit samtal med personal om behandlingsplanen.

Tabell 16. Ungdomarnas uppfattning om de har en skriftlig behandlingsplan. Fördelning efter kön, ålder samt tid i behandling

	Har en skriftlig behandlingsplan	Har inte skriftlig behandlingsplan	Vet ej om skriftlig behandlingsplan finns	Totalt
<i>Alla</i> (n=92)	52	22	26	100
Kön				
Pojkar (n=52)	48	21	31	100
Flickor (n=40)	57	23	20	100
Ålder				
14–16 (n=56)	45	23	32	100
17–19 (n=36)	64	19	17	100
Tid i behandling				
– 6 mån (n=31)	45	26	29	100
7–12 mån (n=29)	41	28	31	100
13 –mån (n=32)	69	12	19	100

² I dag finns på SiS betydligt mer omfattande interna råd angående behandlingsplaneringen.

De äldre ungdomarna och ungdomar som varit lång tid i behandling har oftare en skriftlig behandlingsplan. Det visar sig att de flesta av dem som hade en skriftlig behandlingsplan också hade läst den (83%). De tillfrågades om den stämde med deras egen uppfattning om vad de behövde för hjälp. En tredjedel (33%) tyckte att den stämde medan 42 procent inte tyckte det stämde. En fjärdedel (25%) tyckte att det både fanns saker i behandlingsplanen som stämde bra och andra saker som inte stämde alls.

Eftersom behandlingsplanen kan ses som en överenskommelse är det viktigt att den är begriplig för den unge och att den unge är delaktig. 64 procent svarade nej på frågan om de fått vara med och prata om vad deras behandlingsplan skall innehålla (tabell 17). Endast var tionde (11%) känner sig helt delaktig i innehållet i behandlingsplanen och en fjärdedel känner sig delaktiga till viss del. Frågan har endast ställts till dem som tidigare svarat att de har en skriftlig behandlingsplan.

Tabell 17. Andel som varit delaktiga i utformningen av behandlingsplanen. Ungdomar som har behandlingsplan. Procent

	Delaktig i behandlingsplanens innehåll (n=47)
Ja	11
Till viss del	25
Nej	64
Totalt	100

Av dem som hade en skriftlig behandlingsplan tyckte 70 procent att de förstod innehållet i den medan resterande 30 procent tyckte att det fanns saker som de inte förstod. Tre fjärdedelar (73%) menar att det finns något i behandlingsplanen som bara personalen bestämt. I knappt hälften av fallen har personalen förklarat varför de bestämt som de gjort.

De flesta (93%) uppger att de brukar säga vad de tycker när de pratar om behandlingsplanen. Drygt två tredjedelar (71%) uppger att personalen brukar fråga dem vad de tycker vid samtal kring behandlingsplanen. Personalen lyssnar också ofta (69%) på deras åsikter vid dessa samtal. Hälften av de tillfrågade tycker att personalen tar hänsyn till deras åsikter när det gäller behandlingsplanen.

På frågan hur ofta de talar om sin behandling svarade en fjärdedel (23%) av ungdomarna att de hade samtal om sin behandling flera gånger i månaden. Samtal en gång i månaden angav 14 procent och varannan månad 10 procent. För en fjärdedel (27%) förekom sådana samtal mer sällan än varannan månad och en fjärdedel (26%) uppgav att de talade aldrig om sin behandling. Hälften av ungdomarna uppgav alltså att det sällan eller aldrig förekommer samtal om behandlingen. För att se hur förekomst av behandlingsplan var relaterad till samtal om behandling jämfördes de två uppgifterna (tabell 18).

Tabell 18. Skriftlig behandlingsplan jämfört med hur ofta samtal förekommer om behandling. Procent

Samtal förekommer	Skriftlig behandlingsplan		
	Har skriftlig behandlingsplan (n=48)	Har inte skriftlig behandlingsplan (n=20)	Vet inte om skriftlig behandlingsplan finns (n=24)
Några gånger i månaden	25	11	29
En gång i månaden	12	22	13
Varannan månad	17	6	0
Mer sällan än varannan månad	29	22	25
Aldrig	17	39	33
Totalt	100	100	100

Det visade sig att i den grupp som inte vet om de har en behandlingsplan finns störst andel som talar om sin behandling en gång i månaden eller oftare. Anmärkningsvärt är att 17 procent av dem som uppgett att de har behandlingsplan svarar att de aldrig pratar om sin behandling eller behandlingsplan. Av dem som inte har behandlingsplan uppger dock betydligt fler, två femtedelar, att de aldrig pratar om sin behandling. Nästan en tredjedel av dem som inte vet om de har en behandlingsplan talar om sin behandling flera gånger i månaden. Förekomst av skriftlig behandlingsplan behöver alltså inte alltid innebära att man talar om sin behandling och avsaknad av skriftlig behandlingsplan behöver inte innebära att samtal om behandling inte förekommer.

Ungdomarnas egna röster angående behandling

Ungdomarna fick besvara öppna frågor om hur det går till när de pratar om sin behandling. Svaren avser både samtal om behandlingsplan och andra samtal.

En flicka berättar att hon är nöjd med sin behandlingsplan och att hon är med i alla möten kring den och därför förstår innebörden i behandlingsplanen även om hon inte alltid förstår orden.

”Det är så här att mina soc kommer jämt hit, de är jämt här, och vi har jämt behandlingskonferenser. /.../ Jag är ju alltid med på mina möten och vet vad det handlar om och vet vad som sägs och liksom vad jag säger och allt möjligt. Så liksom jag vet vad det handlar om. Sen kan det ju vara vår föreståndare, när hon skriver dom här så skriver hon väldigt utbildade ord som inte jag förstår och det är väl typ dom orden som jag inte förstår då men det är ju ingenting i själva innehållet.” (C14)

Eftersom förutsättningarna ändras är det viktigt att se över behandlingsplanen med jämna mellanrum. En flicka berättar att hon tyckte att behandlingsplanen stämde men inte längre så de skall upprätta en ny snart.

"Ja den jag gjorde då stämde för just det tillfället men den stämmer inte längre. Vi ska göra en ny om två veckor." (C06)

Flera av de ungdomar som inte tycker att behandlingsplanen stämmer berättar att de inte har påtalat detta för personalen eftersom de upplever att det inte är någon idé att säga något. En pojke berättar:

"Stämde inte alls."

Vad gjorde du då?

"Jag bara satt och läste den fast jag läste inte, jag bara satt och tittade på den, men att ... det stämde ingenting nästan."

Pratade du med någon om det?

"Nej, jag kan inte göra något ändå." (J03)

En annan pojke tyckte inte alls att behandlingsplanen stämde men tog dock tag i problemet direkt.

"Nej, den stämde inte."

Vad gjorde du då?

"Jag sa till dem så att de ändrade."

Så det blev en förändring?

"Mm, jag sa det direkt och såg till att de gjorde det, så att det inte tar ett år."

Tycker du att den är bra som den ser ut nu?

"Ja, sådär, rättså." (B02)

En flicka tyckte att det fanns både saker som stämde och sådana som inte stämde i behandlingsplanen men hon upplevde att personalen ibland inte tar hänsyn till ungdomarnas individuella problem, det stod samma sak i hennes behandlingsplan som i andras:

"Mycket stämde, mycket var överdrifter, saker som de skrivit i min behandlingsplan har de skrivit i andras också trots att vi är olika." (H01)

När ungdomarna har samtal kring sin behandling är det antingen på möten endast med kontaktpersonerna eller på behandlingskonferenser. På behandlingskonferenserna deltar ofta ungdomen själv, kontaktpersoner, föräldrar, socialtjänst och avdelningschef/föreståndare. Diskussionerna kring behandlingen blir givetvis annorlunda om det är större behandlingskonferenser där många personer deltar. Oftast får den unge vara med men inte alltid. Även om ungdomarna deltar i konferensen är det inte alltid deras röst är så stark.

En flicka berättar utförligt hur hennes behandlingskonferenser brukar se ut. Punkt för punkt går igenom och alla får säga sin åsikt, men i bestämd ordning och hennes åsikt tas alltid upp sist. Hon uppfattar det som att hennes åsikt inte är lika mycket värd som de andras.

"Man tar typ punkt för punkt för punkt, det är uppdelat i olika typ hur jag fun-

gerar med personal, hur jag fungerar med elever, i verksamheten, med mamma, permissioner, massa såna små punkter. Så tar man typ en i taget så får alla läsa igenom den sen så får alla komma med sina inlägg eller åsikter om de vill det. Men det är alltid soc som börjar och sedan behandlingshemmet och sedan mamma och sist jag, det är alltid så, typ som att din åsikt är inte värd så mycket den tar vi sist liksom, fast mammas åsikt brukar alltid överensstämna med min så att ...” (A02)

En pojke berättar att han inte får vara med första timmen men att han sedan brukar bli inkallad i rummet. Han är missnöjd med att de andra anser att han varit med och kommit överens om saker fast han bara anser att han suttit med och lyssnat:

”Dom sitter och pratar en timma först, sen kommer jag in och så presenterar dom det för mig. Och sen frågar dom mig om det är nåt som jag vill veta ... Sen är det bra med det. Sen efteråt kan dom komma och säga, ”att de kom vi överens om”. Och jag bara: ”det är ju bara ni som har kommit överens om det”. ”Jo då, du satt ju med”. ”Men jag bara satt där och lyssnade på vad ni hade kommit överens om, men jag var ju inte med på det”. Men det är liksom ”Jo, vi kom ju överens om det, så var det.” (H02)

En annan pojke berättar att han är med på behandlingskonferenserna men upplever att han ändå inte kan påverka så mycket:

”De bara gafflar på och jag får inte säga någonting, eller jag får inte säga det jag vill säga för så fort jag säger något så säger de bara, ja men det här tar vi inte nu för vi har inte kommit så långt i behandlingen, men det är klart, för att så fort man säger något, krånglar eller nåt då blir de bara förbannade och då säger de bara ja nu har vi backat ett steg till bakåt.” (D10)

En flicka berättar att hon känner sig delaktig i allt som händer kring henne och hennes behandlingsplanering även om hon inte refererar till någon särskild situation:

”Allting utgår ju från vad jag vill och tänker om framtiden, många elever här tänker att man inte kan påverka någonting och personalen lyssnar inte, men så är det inte, så länge du sköter dig, inte bara för att sköta dig utan för att du vill någonting annat och det funkar bra då kan du praktiskt taget påverka varenda dag här och välja dina aktiviteter här själv. Så ingenting är omöjligt.” (A04)

En pojke berättar kort och koncist om att de går igenom behandlingsplaneringen och prickar av sådant som uppnåtts samt planerar framåt.

”Vi sätter oss och pratar om behandlingen, om hur vi ska lägga upp behandlingen om vad som är färdigt och liksom bockar för det som är färdigt och sen kollar man hur man skall bära sig åt för att klara av de andra som är kvar.” (D04)

Att inte regelbundet prata om behandling eller behandlingsplanering kan skapa en stor osäkerhet och otrygghet hos den unge. En flicka berättar om just detta. De har pratat mycket lite om behandlingen och hon är osäker på om någon lyssnat på henne. Hon vet inte heller hur framtiden ser ut. Hon är van vid att inte få veta något men vill inte ha det så. Hon har försökt påtala detta för socialtjänsten och vill att de ska informera henne mer men tycker inte att det har fungerat ändå.

"Sen så vet jag inte riktigt, det är ju ingen som skrivit upp nåt, jag vet inte riktigt om folk har lyssnat heller."

Hur känns det att inte veta då?

"Det är klart det är jobbigt, jag vill alltid veta vad som skall hända men det har ju blivit så, jag har bott på hem några år och det har alltid varit så, jag har inte vetat någonting, det är många gånger jag har fått reda på att jag ska flytta till ett hem samma dag jag flyttar, eller dagen innan. Men jag har väl vant mig lite vid att inte veta vad som händer runt omkring mig, men det är klart jag skulle ju vilja veta mer, det är ju inte kul att ha det så här. Jag tjarar ju på soc att de ska ringa mig en gång i veckan för att jag vill veta vad som händer och det säger de att de ska göra, men de har ringt en gång var tredje månad." (C12)

När ungdomarna svarat på hur det går till vid behandlingsplaneringen har de inte bara pratat om de stora behandlingskonferenserna. Några ungdomar associerar till de mindre formella men mer frekventa möten som de har med sina kontaktpersoner angående behandlingen. En pojke berättar att hans kontaktpersoner söker upp honom för sådana samtal ungefär en gång i veckan.

"Vi går väl bara in på rummet och så pratar vi. Typ som på onsdagar så kommer dom alltid in och frågar hur veckan har varit. Och så frågar dom om någonting ... som jag tycker ska ändras eller om jag har några önskemål." (L03)

En flicka berättar om sina möten med kontaktpersonen, hon berättar att de frågar henne hur hon vill ha det men det blir inte så i alla fall.

"Så är det, de frågar mig en massa saker om hur jag vill ha det och så blir det inte det i vilket fall som helst. Så, ja, ... det går väl inte riktigt schysst till tycker jag." (C06)

Nästan en fjärdedel har svarat att de inte har eller inte vet om de har en skriftlig behandlingsplan och har inte heller pratat om en behandlingsplan. De fick därför en öppen fråga om hur det går till när de pratar om sin behandling *"Om varken skriftlig eller muntlig, hur går det till när ni pratar om behandlingsplanen?"*. Några har svarat att de aldrig har pratat om sin behandling men de flesta har dock gjort det någon gång.

En flicka upplever att de inte pratat om behandlingen men hon har fått frågan om vad hon vill ha hjälp med men hon är osäker på om hon får

någon behandling just nu.

"De har inte pratat med mig direkt om det, de har frågat lite vad jag vill ha hjälp med och så men jag har inte bott här så länge så jag tror inte att de har börjat med någon behandling." (B04)

En pojke menar att de inte pratar om behandlingen, men att det finns ett papper från socialen som ingen bryr sig om.

"Vi brukar inte prata om min behandling så där, vi har börjat men nåä. Det är bara socialen som har skrivit ett papper, så ligger det bara där, vi pratar inte alls om det." (I02)

En flicka har svårt att se var behandlingen kommer in i vistelsen på institutionen. Hon säger först att de inte alls har pratat om behandlingen men sedan att hon ibland pratar med kontaktpersonerna om detta.

"Vi har inte pratat om min behandling, jag känner inte som att detta är ett behandlingshem, jag menar det är som ett vanligt hem, man bor här, går till skolan och allting, jag ser inte vart behandlingen kommer."

Du och kontaktpersonen, brukar ni prata om behandlingen?

"Ja, vi pratar ibland, om varför jag är här och vad jag har gjort och varför jag gjorde det."

Ni pratar inte om vad du ska göra för att få ut någonting av tiden här?

"Jo, men jag kommer inte ihåg nåt." (D11)

Det är alltså inte alltid så tydligt för ungdomarna om det finns en behandlingsplan och vad den i så fall innebär.

Sammanfattning

Detta kapitel har handlat om ungdomars delaktighet i behandlingen. Förutsättningarna för delaktighet i behandlingsplaneringen måste sägas vara goda eftersom ungdomarna i stor utsträckning vill ha hjälp med sina problem, säger att de vet hur de vill ha det och tycker att det är viktigt att kunna påverka sin behandling. Många tycker också att de tar stort ansvar för sin behandling. Nästan alla tillfrågade tycker att det är viktigt att vara med och påverka behandlingen och viktigt att personalen lyssnar på vad de har att säga. En viktig faktor för att involvera ungdomarna i sin behandling är att de får fortlöpande information om sin situation och att det finns en kommunikation mellan ungdom och behandlare så att ungdomarna vet vad de kan påverka och säga till om.

Centralt för möjligheten att påverka är att samtal om behandling och behandlingsplanering förekommer. Sett ur ungdomarnas perspektiv förekommer sådana samtal alltför sällan. Hälften uppger att de har samtal mer sällan än varannan månad eller aldrig. Att delta i behandlingsplanering kan

vara ett sätt att kunna påverka sin behandling men hälften av ungdomarna säger att de inte har eller inte vet om de har någon skriftlig behandlingsplan. De flesta som har en skriftlig behandlingsplan har också läst den. En tredjedel tyckte dock inte att uppgifterna i den var korrekta. Även om många ungdomar uppger att personalen frågar, lyssnar och tar hänsyn till vad de har att säga när de talar om behandlingsplanen säger två tredjedelar att de inte fått vara delaktiga i den skriftliga planen. Då kan det också bli svårt att uppfylla det som står i den.

Några ungdomar är mycket nöjda med hur samtal om behandlingen och behandlingsplanen går till och känner sig också mycket delaktiga i sin behandlingsplanering. Ett sätt att känna sig delaktig är att få vara med på möten och att uttrycka sin åsikt på dessa. Några som inte tyckte att behandlingsplanen stämde har tagit upp detta och fått ändringar gjorda men det finns också ungdomar som inte tycker att det är någon idé att säga något för de tror att de ändå inte kan påverka. De som har behandlingsplan talar oftare om sin behandling än de som inte har någon.

Även om skriftlig behandlingsplan inte finns kan samtal om behandlingen förekomma. Ungdomarna har själva berättat hur det går till på behandlingskonferenserna och i samtal om behandlingen. Det kan vara svårt att definiera vad som är samtal om behandlingen. De flesta ungdomar hänvisar till sina behandlingskonferenser där personal, socialtjänst och eventuellt föräldrar deltar, men vissa hänvisar även till kontaktmannamötena. Några ungdomar uppger att de aldrig talat om sin behandling men i de öppna frågorna framkommer det ändå att de i de flesta fall berört den på ett eller annat sätt. Samtal om behandling eller behandlingsplaner innebär inte automatiskt att ungdomarna får sina röster hörda, flera ungdomar upplever det som att deras röst inte räknas och att de inte blir lyssnade på.

Sammantaget tyder resultaten på att få ungdomar är delaktiga i behandling och behandlingsplanering i den mening som lagstiftning och SiS interna råd avser. Att många ungdomar inte vet om de har en behandlingsplan, trots att de vistas på en behandlingsavdelning är bekymmersamt. Det tyder på att frågan om behandling är otydlig för de flesta ungdomar. Naturligtvis kan det vara så att det finns skriftliga planer som den unge inte känner till. Men poängen går dock förlorad om ungdomarna varken känner till vad det finns för avsikter med deras vistelse på institutionen eller känner sig delaktiga. Det är en viktig pedagogisk uppgift att planera och konkretisera behandlingsinsatserna så att ungdomarna förstår vad de går ut på och känner sig delaktiga. Det förutsätter givetvis att institutionens behandlingsinsatser är konkreta och kommunicerbara för institutionspersonalen och ungdomarna.

Igen ser vi att det finns skillnader mellan lagstiftningens avsikter och verkligheten så som den uppfattas av de unga. Även om cirka hälften av de unga uppgav att de hade en behandlingsplan tyckte mindre än hälften av

dessa att behandlingsplaneringen överensstämde med deras egen uppfattning om vad de behövde för hjälp. Ungdomarna har i stor utsträckning en egen uppfattning om sitt vårdbehov, vilket är en grundläggande förutsättning för att de skall kunna vara delaktiga på ett konstruktivt sätt.

7 Regler på institutionen

”Vi har ett regelhäfte som är som nationalencyklopedin”

Särskilda ungdomshem har särskilda befogenheter. Institutionerna har till exempel rätt att visitera och att avskilja ungdomarna. De särskilda befogenheterna regleras i 15§–20§ LVU. Vi ville undersöka om ungdomarna kände till institutionens särskilda befogenheter och deras upplevelser kring dem. Regler som begränsar den unges rörelsefrihet och integritet kan antas påverka möjligheterna att faktiskt vara delaktig i den egna vårdssituationen. Sett ur vårdgivarens perspektiv är reglerna till för att möjliggöra vård och lägga fast formerna för denna. Utöver särskilda bestämmelser som regleras i lagen har institutionerna en rad regler som tillämpas för att vardagen skall fungera. Reglerna avser mat- och läggtider, rökning, lyssna på musik och avdrag på veckopeng m fl.

Inledningsvis redovisar vi ungdomarnas inställning till regler generellt. Sedan redovisas några av de särskilda befogenheterna separat, vi har valt att speciellt undersöka ungdomarnas inställning till och upplevelse av visitation, urinprov, inskränkningar kring telefonsamtal och avskiljning. Ungdomarna fick först besvara några allmänna frågor om reglerna, vi syftade då på alla regler som kan finnas på institutionen, även de särskilda befogenheterna. När ungdomarna själva skulle referera till reglerna visade det sig i de öppna svaren att de i första hand tänkte på de vardagliga reglerna. När de fick specifika frågor om de särskilda befogenheterna hade de dock mycket att säga.

Allmänt om reglerna

För att få en uppfattning om ungdomarnas inställning till reglerna på avdelningen fick de svara på ett antal frågor om reglerna på institutionen generellt, alltifrån avskiljning och visitation till regler om mattider och rökning.

De flesta (73%) tyckte att reglerna var för många, 22 procent att det var lagom och 5 procent ansåg att det var för få regler. Så gott som samtliga (86%) ungdomar tyckte att det fanns jobbiga regler. Större andel flickor (95%) än pojkar (79%) tyckte att det fanns jobbiga regler. De som svarat att det fanns jobbiga regler ombads att berätta vilka regler och varför. En del tar upp många saker de irriterar sig på och några tar upp enstaka händelser där de berättar utförligt när de känt sig kränkta. Främst handlar det om vardagsregler på avdelningen såsom rökttider, regler vid matbordet, avdrag på veckopeng, tv-tittande, läggtider och uppstigning.

En flicka tycker att det är jobbigt att det är så många regler på avdelningen:

"En del saker är mycket överdrivet. Vi har en regel om att vi ska mysa på fredagar. Vi har en regel om att vi inte får spara godis och äta det på lördagen sen. Vi har en regel på att allt vi vill göra måste skrivas ned på ett papper och lämnas in till personalen. Vi har en regel på att vi inte får lyssna på vilken musik vi vill. /.../ Vi har ett regelhäfte som är som nationalencyklopedin." (H03)

En del ungdomar uttrycker missnöje över att personalen inte tillämpar reglerna på samma sätt samt att de inte alltid själva efterlever de regler som finns. En pojke tycker att det är orättvist att personalen inte själva följer de regler de har satt upp:

"Ja, man ska lyda personal på vartenda ord och såna grejer. Det är jobbigt när dom själva inte lyder. Man får inte äta vid tebordet, så sitter all personal och äter där. Man får inte till exempel spela hög musik, så sitter personal med högsta volym. Det är massor med såna grejer. Det man ser är att personal får göra som dom vill ungefär. Det är många småsaker som bygger på varandra." (K04)

En flicka talar också om vikten av att personalen är överens. Hon tycker det är viktigt att personalen inte missbrukar sin makt:

"Jag tycker att personalen skall vara mer överens om reglerna, att de verkligen skall sätta sig ned och det här och det här gäller för den här institutionen. Vad gäller reglerna så ska det inte vara beroende på vilken personal som jobbar, hur reglerna används. Att de ska tänka över vad de egentligen använder sin isoleringscell till, det tycker jag är jävligt viktigt och att man inte missbrukar sin makt när det gäller visitation och sånt där för det är tillräckligt kränkande som det är." (A02)

En pojke tycker att de bestämda tiderna är det jobbigaste:

"Tiderna, för mycket tider, för stränga tider. Det finns personal här som tycker att det är djurplågeri att stänga in djur, att låsa in djur och det är exakt likadant med människor men det förstår inte dom. Säger man nåt så ... det är inte sant så är det inte alls, så blir det ett jävla liv." (I05)

Ungdomarna fick ange om personalen någon gång frågat om deras uppfattning angående någon regel. Drygt var fjärde (29%) hade någon gång blivit tillfrågad. Nio av tio uppger att de någon gång protesterat mot någon regel. Bara var fjärde av dem som protesterat upplevde att personalen lyssnat på dem. Ungdomarna fick också besvara ett antal frågor angående reglerna i allmänhet. Resultaten framgår av tabell 20.

Många ungdomar anser att reglerna används för strängt men det är också många som förstår varför reglerna används och tycker att reglerna är tydliga. Ungefär två femtedelar av ungdomarna har svarat att reglerna skapar

ordning och att de ger trygghet. Men bara en fjärdedel tycker att reglerna används rättvist och att personalen är överens om vilka regler som gäller.

Tabell 20. Ungdomarnas inställning till reglerna på institutionen

Påstående	Andel ja-svar
De skapar ordning	40
De ger trygghet	37
De används för strängt	72
De används rättvist	24
De används för lite	11
Förstår varför reglerna används	68
Reglerna är tydliga	60
Personalen är överens om vilka regler som gäller	22

Dubbelt så hög andel pojkar (31%) som flickor (15%) tycker att reglerna används rättvist. Större andel pojkar (65%) än flickor (52%) anser att reglerna är tydliga. Orsaken till att reglerna används verkar tydligare för de äldre ungdomarna. 83 procent av de äldre jämfört med 59 procent av de yngre säger att de förstår varför reglerna används.

Visitation

Visitation var en av de regler som ungdomarna fick besvara frågor om. Med visitering menas ytlig granskning av kroppen (ytlig kroppsbesiktning), kontroll av kläder och väskor (kroppsvisitering) eller kontroll av rum. Visitering är en av de särskilda befogenheter som återfinns i LVU. I 17§ LVU anges: "Om det anses påkallat, får den som omfattas av bestämmelserna i 15§ kroppsvisiteras eller ytligt kroppsbesiktigas, vid ankomst till hemmet, för kontroll av att denne inte bär på sig något som han eller hon inte får inneha där. Detsamma gäller om det under vistelsen i hemmet uppkommer misstanke att sådan egendom skall påträffas hos honom eller henne. Kroppsvisitation och ytlig kroppsbesiktning får inte göras mer ingående än vad ändamålet med åtgärden kräver. All den hänsyn som omständigheterna medger skall iaktas. Om möjligt skall ett vittne närvara."

Alla ungdomar fick frågan om de känner till att man på institutionen i

Tabell 21. Ungdomar som visiterats. Antal gånger. Procent

Antal gånger	Andel av alla ungdomar som blivit visiterade n=86	Pojkar n=50	Flickor n=36	14–16 år n=51	17–19 år n=35
1–5 ggr	28	20	39	35	17
6–10 ggr	21	16	28	23	17
11–20 ggr	12	10	14	10	14
21–50 ggr	24	30	16	20	32
Mer än 51 ggr	15	24	3	12	20
Totalt	100	100	100	100	100

vissa situationer har rätt att visitera ungdomar. Nästan alla (96%) kände till detta och (97%) uppgav också att de någon gång blivit visiterade på institutionen.

Av dem som har blivit visiterade har två femtedelar visiterats fler än 20 gånger under sin vistelse på behandlingshemmet. En större andel pojkar än flickor har blivit visiterade och pojkarna har blivit visiterade fler gånger än flickorna. De yngre har inte blivit visiterade lika ofta som de äldre. Den senaste månaden har visitationer förekommit för två tredjedelar av ungdomarna. De flesta som visiterades senaste månaden har visiterats mellan en och fem gånger. Flickorna har inte visiterats i samma utsträckning som pojkarna.

Visitation genomförs enligt ungdomarna i ett flertal olika situationer. Ofta i samband med permissioner, efter rymningar, om man varit i skolan eller ute samt om personalen misstänker att det finns droger eller annat som de inte har tillåtelse att ha. Många ungdomar upplever det som mycket negativt att bli visiterad. De använder ord som äckligt, förnedrande och jobbigt. Det verkar framförallt vara situationer där de tvingas klä av sig inför personalen som upprör. Ungefär en tredjedel av de tillfrågade uppger dock att de blivit vana. En flicka berättar att hon är van nu men tyckte att det kändes obehagligt i början:

"Nä, det kändes inte så mycket för jag har blivit van nu, men i början så var det så där otrevligt eftersom man inte kände dem så väl och en okänd människa ska visitera en, det kändes så där lite perverst eller vad man ska säga." (C13)

En flicka berättar att hon under visitationen stänger av för att slippa känna något:

"Man stänger av för att slippa känna någonting, alltså skulle man känna efter skulle man känna sig jävligt förnedrad, eftersom att man inte vill känna så stänger man av för att slippa känna." (A02)

En pojke tycker att situationen är jobbig, delvis för att han tror att några i personalen är homosexuella:

"Så där, men det är jobbigt att klä av sig. Vissa utav dem är bögar som visiterar också. Som är riktiga bögar, som har erkänt att dom är bögar. Jag kan inte säga någonting för då åker man in på isoleringen." (H08)

En pojke berättar att det finns olika sorters visitationer, dels när man står i underkläder och dels när man är helt naken. De sistnämnda tycker han inte alls om:

"Det är inte bara att känna igenom en. Då ska dom kolla överallt också. Det finns ju grövre visitationer. De finns ju dom då man klär av sig och står i bara underkläder. Det är helt okay liksom. Men de grövre ... då ska man sära på skinkorna

och fan och sånt där alltså. Det känns inte kul alltså när dom ska kolla in i en lik-som. Det känns för jävligt, det känns för jävligt.” (K05)

En flicka beskriver det som mycket kränkande att ta av sig kläderna när andra människor tittar på:

”De river upp alla ens saker ur ens väskor och du får ta av dig alla dina kläder själv och sen stå helt naken och folk står liksom och tittar på dig och så här ... man känner sig som judarna under andra världskriget, helt klart. /.../ Jag tycker att det borde räcka med att de kollar ens väska och det man har på sig, inte att man ska behöva klä av sig och snurra runt och sätta sig på huk och sådana grejor för det känns väldigt ... ja, kränkande helt enkelt, jobbigt.” (H03)

En flicka påpekar vikten av att personalen vet hur reglerna kring visitering ser ut:

”Vad ska jag säga, jag tycker bara att visitation är helt sjukt och jag har läst någonstans att det finns regler för hur man får bli visiterad och jag vet inte men jag tycker nog att folk som jobbar här ska veta de reglerna om de nu inte vet det redan för oftast blir man tvungen att göra både det ena och det andra när man blir visiterad som jag inte kan tro att man får göra så över huvud taget.”

Vad är det för saker?

”Att be en inta vissa positioner, ja ... nej usch jag tycker bara att det är hemskt.” (A04)

Som tidigare nämnts har majoriteten (97%) av alla ungdomar blivit visiterade någon gång. De ombads att tänka tillbaka på den senaste gången och fick besvara några frågor utifrån det. Tre fjärdedelar (81%) förstår varför de visiterades den gången. Hälften (51%) har fått information av personalen om varför visiteringen skulle ske. Större andel flickor (65%) än pojkar (41%) har fått information. Reglerna kring visiteringen är dock rutinartade och många ungdomar har svarat att de ofta vet varför de blir visiterade utan att personalen behöver tala om det. Flera av ungdomarna beskriver situationen kring visiteringen som obehaglig på olika sätt.

De ungdomar som svarat på den öppna frågan om hur det kändes att bli visiterad fick också berätta om de kunnat säga hur det kändes till personalen och om de i så fall lyssnade på dem. Hälften (54%) av dem som blivit visiterade kunde säga till personalen hur det kändes. Två av tre flickor (68%) kunde säga till personalen hur det kändes jämfört med två av fem pojkar (44%). En större andel av de äldre (67%) kunde säga till personalen hur det kändes jämfört med de yngre (45%). Av dem som kunde säga till personalen ansåg 48 procent att personalen lyssnade på dem. De yngre anser i högre grad att personalen lyssnat (57%) jämfört med de äldre (38%).

Alla ungdomar fick svara på ett antal frågor angående reglerna om visitering. Tabell 22 redovisar andel som instämmer i frågorna.

Tabell 22. Ungdomarnas inställning till regler om visitering

Påstående	Andel ja-svar
De skapar ordning	49
De ger trygghet	45
De används för strängt	47
De används rättvist	50
De används för lite	14
Förstår varför de används	94
Reglerna är tydliga	76
Personalen är överens om vilka regler som gäller	59

De flesta förstår varför de visiteras. Många uppfattar reglerna kring det som tydliga. Ganska många tycker att personalen är överens om vilka regler som gäller. Omkring hälften tycker att reglerna kring visitering skapar ordning, ger trygghet och används rättvist. Större andel flickor (67%) än pojkar (54%) anser att personalen är överens om reglerna. 58 procent av pojkarna tycker att reglerna används rättvist och 40 procent av flickorna. Det är också större andel av de äldre (58%) än av de yngre (45%) som tycker att reglerna används rättvist.

Urinprov

Ungdomarna fick även besvara frågor kring reglerna och upplevelsen av att lämna urinprov. Urinprov är en av de särskilda befogenheter som återfinns i LVU. I lagtexten som rör ungdomar placerade enligt LVU står följande om urinprov i 17a§ "Den intagne är, om inte annat föranleds av medicinska eller liknande skäl, skyldig att efter uppmaning vid ankomsten till hemmet samt i samband med vistelse utanför hemmet lämna blod-, urin- eller utandningsprov för kontroll av om han eller hon är påverkad av narkotika, alkoholhaltiga drycker, andra berusningsmedel, sådana medel som avses i 1§ lagen (1991:1969) om förbud mot vissa dopningsmedel eller sådana medel som omfattas av lagen (1999:42) om förbud mot vissa hälsofarliga varor, om det kan misstänkas att den intagne är påverkad av något sådant medel."

Nio av tio ungdomar (88%) känner till att man på institutionen har rätt att i vissa situationer ta urinprov. Lika många har någon gång lämnat urinprov.

Tabell 23. Ungdomarna fördelade efter antal gånger de lämnat urinprov. Procent

Antal gånger	Andel som lämnat urinprov n=81	Pojkar n=49	Flickor n=32	14-16 år n=47	17-19 år n=34
1-5 ggr	37	37	38	45	26
6-10 ggr	24	20	28	26	21
11-20 ggr	11	10	12	15	6
21-50 ggr	16	16	16	8	26
Mer än 51 ggr	12	16	6	6	21
Totalt	100	100	100	100	100

Större andel pojkar (94%) än flickor (80%) har lämnat prov. De äldre ungdomarna (94%) har i större utsträckning lämnat prov än de yngre (84%). Urinprov tas enligt ungdomarna oftast i samband med permission, misstanke eller efter rymningar.

Drygt en fjärdedel har lämnat urinprov mer än 20 gånger under sin tid i behandling. Större andel av pojkarna har lämnat många urinprov jämfört med flickorna. En betydligt större andel av de äldre jämfört med de yngre har lämnat många urinprov. Två tredjedelar har lämnat urinprov senaste månaden.

Ungdomarna fick också svara på hur det kändes att lämna urinprov. Ett flertal beskriver upplevelsen med negativa ord som jobbigt, kränkande, obehagligt, konstigt och pinsamt. Några menar att de inte känner någonting och att de inte bryr sig, en del av ungdomarna säger att det var värre i början men att de är vana nu. Det finns också ett fåtal som tycker att det känns bra eftersom de kan bevisa att de faktiskt inte tagit droger. En flicka tyckte att det kändes bra för att bevisa att hon inte tagit något:

"Ganska bra för jag ville bara poängtera att jag inte hade tagit någonting så det var ungefär så för att bevisa det så det var inget särskilt." (A02)

Flera upplever det som jobbigt att lämna urinprov, dels för att de tycker att det är svårt att kissa på beställning och dels att de känner sig förnedrade av att sitta där när personalen står bredvid. En pojke beskriver det så här:

"Ja, nu sista gången var det också lite generande. Dom står framför en och kollar liksom när man ska pinka, å då får man inte ut så mycket. Då får man ju stå en bra stund där. När dom står och kollar på liksom, det känns inget roligt heller." (L02)

En annan pojke tycker inte att själva urinprovssituationen är så farlig men känner sig kränkt över att bli misstänkt för att ha tagit narkotika:

"Konstigt eftersom de vet att jag inte håller på med narkotika. Jag avskyr narkotika helt och hållet. Det känns jobbigt att bli misstänkt för sådana saker som man extremt hatar." (K02)

En flicka tycker inte att det känns något särskilt att lämna urinprov:

"Visst, vill de att jag ska pissa så kan jag väl göra det, känner de att de eller vi blir tryggare så gör jag gärna det. Jag bryr mig inte det är bara att sätta sig och pissa i en mugg så får de göra vad de vill med det sen." (A03)

De närmare 90 procent som lämnat urinprov ombads att tänka på senaste gången och svara på ett antal frågor utifrån det. Fyra femtedelar (80%) förstod varför de fick lämna prov, en något större andel av de yngre (85%) än de äldre (74%). Tre femtedelar (59%) uppger att personalen talade om för dem varför. Lika många (60%) kunde säga till personalen hur det kändes.

Tabell 24. Ungdomarnas inställning till regler om urinprov

Påstående	Andel ja-svar
De skapar ordning	48
De ger trygghet	37
De används för strängt	34
De används rättvist	52
De används för lite	14
Förstår varför de används	93
Reglerna är tydliga	88
Personalen är överens om vilka regler som gäller	79

Av dem som sade något till personalen tyckte 74 procent att personalen lyssnade på dem, bland dem fanns något fler flickor (80%) än pojkar (69%). Ungdomarna fick även svara på ett antal frågor om reglerna kring urinprov.

Nästan alla (93%) förstår varför reglerna kring urinprov används. Nästan lika stor andel (88%) anser att reglerna är tydliga. Knappt hälften anser att reglerna skapar ordning och något fler tycker att reglerna används rättvist, 37 procent har svarat att de ger trygghet. Större andel pojkar (94%) än flickor (80%) tycker att reglerna är tydliga. Något fler flickor (58%) än pojkar (41%) tycker att de skapar ordning. Större andel pojkar (59%) än flickor (42%) anser att reglerna används rättvist. Hälften av flickorna men endast en fjärdedel av pojkarna har svarat att de ger trygghet. En större andel av de äldre (47%) än av de yngre (31%) tycker att reglerna ger trygghet.

Telefonsamtal

Nästa fråga berör telefonsamtal, de inskränkningar som finns på institutionen och vilka känslor ungdomarna har inför dem. Reglerna kring telefonsamtal ser lite olika ut på olika institutioner men det verkar vara vanligt att ungdomarna har en lista på vilka de får ringa till och vilka som får ringa till dem. På några ställen är listan begränsad till ett visst antal personer och på andra inte. En del institutioner har begränsningar på hur länge man får ringa och hur många telefonsamtal i veckan som får göras. När listan utformas verkar den vanligast förekommande proceduren vara att ungdomarna får komma med önskemål om vilka de vill prata med och sedan kontrollerar personalen på avdelningen detta med föräldrar och socialtjänst som får godkänna listan. Inskränkningar i telefonsamtal är en av de särskilda befogenheter som återfinns i LVU. I §15a står att "Den intagne har rätt att ringa och ta emot telefonsamtal, ta emot besök samt vistas utanför hemmet i den utsträckning som lämpligen kan ske. Den intagne får dock förvägras telefonsamtal och besök, om det kan äventyra vården eller ordningen vid hemmet. En vistelse utanför hemmet skall avse en på förhand bestämd tid, dock högst fyra veckor. Beslut om inskränkning i rätten att föra telefonsamtal eller ta emot besök samt om vistelse utanför hemmet fattas av den som förestår vården vid hemmet. Beslut om vistelse utanför hemmet skall fattas efter samråd med socialnämnden. I lagen (1996:981) om besöksinskränk-

ningar vid viss tvångsvård finns bestämmelser om besök på vårdinstitutioner enligt denna lag.”

Det finns också särskilda regler angående telefonsamtal på många institutioner, 84 procent av ungdomarna svarade att de kände till att man på institutionen hade rätt att bestämma vilka de fick prata i telefon med. Nästan alla tillfrågade (98 %) uppgav att de hade en lista på vilka de fick prata i telefon med.

En stor andel (72%) uppger att det finns personer som de skulle vilja ha kontakt med men som de inte får prata med. Större andel av flickorna (80%) än av pojkarna (65%) har personer de vill ha telefonkontakt med men inte får. I många fall (69%) har personalen talat om för dem varför de inte får prata med vem de vill. Större andel flickor (76%) än pojkar (62%) och större andel äldre (74%) än yngre (65%) säger att personalen talat om för dem varför de inte får prata med vem de vill.

En del tycker varken att det är problematiskt eller bra utan accepterar helt enkelt att reglerna finns. Flera av ungdomarna uppger att de tycker att det är jobbigt att inte få ha kontakt med vem de vill, de använder sig av ord som jobbigt, tråkigt, dåligt, frustrerande och kränkande. Några av anledningarna till att de är negativt inställda är att de är rädda att tappa kontakten med gamla kompisar, att inte kunna prata med vem de vill och känslan av att andra bestämmer över deras liv. En flicka tycker att det känns hemskt att bli fråntagen rätten att ringa:

”Hemskt.”

Vad är det som är hemskt?

”Det är som en sån naturlig sak att bara kunna lyfta telefonluren och bara få prata med någon om man mår dåligt eller tycker att det är jobbigt sådär. Att bli fråntagen den rätten känns väldigt mycket.” (A02)

En pojke tänker på sin familj:

”Det kan vara jobbigt ibland, när man tänker på hur de mår.” (L08)

Några ger också uttryck för att det är bra att reglerna finns och att det innebär en viss trygghet med telefonreglerna, eftersom de inte kan höra av sig till personer som kanske skulle ha dåligt inflytande över dem. En flicka tycker att det är tråkigt att reglerna finns men menar också att det är en trygghet för henne:

”Det känns tråkigt men samtidigt tryggt i och med att jag har lust att prata med kompisar som skulle kunna komma hit och hämta mig. Om jag skulle vara på dåligt humör och ringa till dem och säga att de skulle komma hit och hämta mig skulle det ju inte vara så bra. Så det känns tryggt ibland.” (C06)

71 procent kan säga till personalen hur det känns att inte kunna prata med vem de vill och 53 procent av dem tycker att personalen lyssnar när de säger

Tabell 25. Ungdomarnas inställning till regler om telefonsamtal

Påstående	Andel ja-svar
De skapar ordning	41
De ger trygghet	24
De används för strängt	72
De används rättvist	39
De används för lite	18
Förstår varför de används	71
Reglerna är tydliga	84
Personalen är överens om vilka regler som gäller	65

det. Större andel av flickorna (78%) än av pojkarna (63%) kan säga till personalen hur det känns. Det är också en större andel av de äldre (78%) än av de yngre (67%) som kan säga till personalen. 62 procent av de äldre och 47 procent av de yngre anser att personalen lyssnar på dem. Ungdomarna fick även svara på ett antal frågor om telefonsamtal.

Många tycker att reglerna om telefonsamtal är tydliga och ganska många förstår varför de används. Lika stor andel som säger sig förstå reglerna anser att de tillämpas för strängt. Större andel flickor (78%) än pojkar (65%) förstår reglerna. Hälften av pojkarna och en tredjedel (30%) av flickorna tycker att de skapar ordning. 78 procent av flickorna och 67 procent av pojkarna anser att de används för strängt. Två femtedelar tycker att de används rättvist, pojkarna (46%) i större utsträckning än flickorna (30%) och en större andel av de äldre (47%) än av de yngre (34%). De yngre (75%) anser att personalen är överens om reglerna i större utsträckning än de äldre (59%).

Avskiljning

Avskiljning är ytterligare en av de särskilda befogenheter som återfinns i LVU. I lagtexten i 15c§ står följande: "Om det är särskilt påkallat på grund av att den intagne uppträder våldsamt eller är så påverkad av berusningsmedel att han eller hon inte kan hållas till ordningen, får den intagne hållas i avskildhet. Han eller hon skall då stå under fortlöpande uppsikt av personalen. Den intagne får dock inte hållas i sådan avskildhet längre tid än vad som är oundgängligen nödvändigt och inte i något fall under längre tid än 24 timmar i följd.

Är den intagne under 15 år skall läkare skyndsamt yttra sig om varje åtgärd som vidtas enligt första stycket. Om läkaren begär det skall åtgärden genast avbrytas."

När vi har ställt frågorna om avskiljning har vi delat upp frågorna utifrån om ungdomarna varit inlåsta i eget eller i ett särskilt rum och om de varit tvungna att vistas i det egna rummet men inte varit inlåsta. Ungdomarna fick även svara på en öppen fråga omkring detta. Först kommer avsnittet om avskiljning. Med avskiljning/isolering menar vi att vara inlåst i ett särskilt rum eller på det egna rummet och bokstavligen förhindrad att komma

ut. De ungdomar som svarat på denna fråga talar alla om att vara inlåsta i särskilt rum (isolering). I redovisningen av avskiljning kommer vi därför enbart att ta med dem som varit inlåsta på särskilt rum.

Ungdomar som avskiljts

Ungdomarna fick en fråga om de känner till att man på institutionen har rätt att i vissa situationer avskilja ungdomar från andra. I stort sett alla (98%) svarade att de visste det. Drygt hälften (55%) av de tillfrågade uppger att de någon gång varit inlåsta i särskilt rum på den nuvarande institutionen.

Tabell 26. Ungdomarna som varit inlåsta i ett särskilt rum fördelade efter antal gånger inlåsta. Procent

Antal gånger	Inlåsta på särskilt rum n=51	Pojkar n=27	Flickor n=24	14–16 år n=25	17–19 år n=26
1–5 ggr	78	78	79	80	77
6–10 ggr	6	7	4	8	4
11–20 ggr	8	7	8	4	11
21–50 ggr	4	4	4	8	0
Mer än 51 ggr	4	4	4	0	8
Totalt	100	100	100	100	100

De flesta som någon gång varit inlåsta i ett särskilt rum har varit det mellan en och fem gånger, ett fåtal har varit inlåsta fler gånger. Det är inte heller några större skillnader efter kön eller ålder när det gäller inlåsting.

Vi bad ungdomarna att tänka på senaste gången de blev avskiljda och undrade om de den gången förstod varför de avskiljdes. 62 procent förstod det. Personalen talade om för dem varför de avskiljdes i 55 procent av fallen (av dem som blivit avskiljda). Hälften (51%) kunde säga till personalen hur det kändes, 60 procent av flickorna och 43 procent av pojkarna. Tre femtedelar (60%) tyckte att personalen lyssnade på dem.

Avskiljning verkar vara en stark upplevelse för dem som varit med om det. Att bli avskiljd och isolerad från omvärlden väcker starka känslor hos ungdomarna, framförallt att bli inlåst i ett rum men även ensamheten därinne och rädslan för att få panik eller att tappa kontrollen. En pojke berättar om hur han upplever att vara inlåst på isoleringen:

”Men blir man inlåst på isoleringen ... det är läbbigt, sitta i ett trångt jävla rum med en sketen madrass du vet och bara sitta där och ugglas och filosofera, vad gör man här, det känns hårt. I isoleringen är det bara i vissa fall man får sitta längre än 24 timmar och det är svinaktigt av personalen att hålla en inlåst mer än 24 timmar när man typ har bråkat med någon på avdelningen.” (I04)

Några beskriver också hårdhänta scener på vägen till isoleringen. En flicka berättar att på institutionen hon befinner sig får man inte ha kläder på sig

när man är på isoleringen. Hon tycker att det är obehagligt att hamna där och blir också arg:

"Jag tycker att det är obehagligt. Man blir ju arg när folk drar och sliter in en och låser dörren. Man får ju inte ha kläder på sig heller när man är i ison (isoleringen), utan det är mera trosor och BH bara. Och det är manlig personal som drar av en kläderna .... Man blir ganska förbannad." (H02)

En pojke beskriver det som att han är ett "djur i bur" och menar att han bara blir argare av att vara isolerad:

"Man känner sig som ett djur i bur, det är jättekonstigt, alltså man blir bara ännu mer arg när man sitter därinne och det är låst liksom, bara en madrass på golvet. /.../ Man sover ju ingenting heller utan går bara omkring där, det är ju väggar och ett fönster långt upp med galler och pansarglas." (D08)

En flicka berättar att hon får cellskräck och panik när hon hamnar på isoleringen:

"Ja, då får jag panik, jag har cellskräck och då får jag panik och det är inte kul, jag får jättesvårt att andas och ja jag tappar liksom kontrollen på mig själv." (A01)

En pojke säger att han är så van att han inte bryr sig längre:

"Det har jag varit så många gånger, så jag brydde mig inte." (K04)

Ungdomarna fick även svara på ett antal frågor om sin uppfattning av avskiljning.

Tabell 27. Ungdomarnas inställning till regler om avskiljning

Påstående	Andel ja-svar
De skapar ordning	53
De ger trygghet	40
De används för strängt	68
De används rättvist	30
De används för lite	16
Förstår varför de används	87
Reglerna är tydliga	61
Personalen är överens om vilka regler som gäller	53

Hälften anser att reglerna kring avskiljning skapar ordning. En tredjedel tycker att de används rättvist. De flesta förstår varför de används. Ungefär hälften anser att personalen är överens om vilka regler som gäller kring avskiljning. Större andel pojkar (62%) än flickor (42%) tycker att reglerna skapar ordning. Ungefär var tredje pojke (35%) och var femte flicka (22%) tycker att reglerna används rättvist. Pojkarna anser i något högre grad (22%) än flickorna (10%) att de används för lite. Större andel pojkar (92%) än flick-

or (80%) förstår varför de används. De yngre (60%) anser i högre grad än de äldre (42%) att personalen är överens om vilka regler som gäller.

Tvingad att vistas på sitt rum

Ibland kan ungdomarna som en mildare form av avskiljning vara tvungna att vistas på sitt rum, det vill säga att de inte får komma ut men att dörren oftast är olåst. Flera säger att det kan vara jobbigt när de blir tvingade att vistas på sitt rum men att det är bättre än att behöva vara avskild på isoleeringen eftersom de har sina egna saker där och kan lyssna på musik eller sysselsätta sig med annat. Några säger att de tycker att det är skönt att vara tvungen att vistas på rummet för att de får vara ifred.

Ungefär fyra av fem (78%) uppger att de någon gång tvingats att vistas på rummet. När de ungdomar som blivit det tänkte på den senaste gången det hände uppgav 57 procent att de förstod varför. 68 procent av pojkarna men endast 39 procent av flickorna uppger att de förstod varför de skulle vara på sitt rum. I 61 procent av fallen talade personalen om varför de skulle vara på sitt rum. Av de äldre har 69 procent och av de yngre 56 procent svarat att personalen talat om varför de var tvungna att vistas på sitt rum.

Ungdomarna fick svara på om de kände att de kunde berätta för personalen hur det kändes att vistas på sitt rum, 65 procent säger att de kunde det. Större andel flickor (73%) än pojkar (60%) kunde säga det till personalen. Av dem som berättade för personalen tyckte hälften (50%) att personalen lyssnade på dem. Större andel (54%) av pojkarna än flickorna (44%) och betydligt större andel av de äldre (65%) än de yngre (21%) tyckte att personalen lyssnade på dem när de berättade vad de kände om att bli tvingade att vistas på rummet.

Sammanfattning

När ungdomarna besvarar frågor om reglerna i allmänhet tänker de ofta på "vardagliga" regler som till exempel röktider, läggdags och regler kring maten. Dessa uppfattas påverka det dagliga livet mer än de regler som finns i lagen. Många tycker att det är för många regler på avdelningen, men kan ändå förstå varför de finns. Endast en fjärdedel upplever att reglerna används rättvist. Få upplever att personalen är överens om vilka regler som gäller. Flera av ungdomarna har också i de öppna frågorna påtalat att de tycker att det är viktigt att personalen är överens om reglerna.

Visitation väcker starka känslor hos ungdomarna. Många berättar att de känner sig kränkta under visiteringen. Nästan alla säger att de förstår varför reglerna kring visitation används men endast omkring hälften tycker att de skapar ordning, ger trygghet och används rättvist.

Urinprov är också något som flera ungdomar upplever som kränkande. Orsaken är dels själva provtagningssituationen, dels misstanken om att de skulle tagit droger. Många säger sig inte bry sig så mycket eftersom de gjort

det så många gånger att de blivit vana. De flesta förstår varför de får lämna urinprov. Hälften tycker att de skapar ordning. Endast en tredjedel tycker att de ger trygghet.

Telefonreglerna ser lite olika ut på de skilda institutionerna. Många säger att det finns några som de skulle vilja prata med men inte får. Det finns också ungdomar som tycker att telefonreglerna är bra eftersom det är en hjälp för dem att inte ha kontakt med personer som inte är bra för dem. Endast en fjärdedel tycker att reglerna ger trygghet. Jämfört med de andra reglerna är det färre ungdomar som förstår varför telefonreglerna används. Två femtedelar tycker att de skapar ordning samtidigt som de används för strängt.

Flera av de ungdomar som varit isolerade är kritiska till detta och tycker att det borde finnas bättre metoder. Det finns dock även här förståelse för att reglerna används. De ungdomar som varit tvungna att vistas på sitt eget rum tycker i många fall att det är bättre än isoleringen, några tycker att det är skönt att få vara i fred.

Det är intressant att se att regler verkar såväl hindrande som stödjande för de ungas delaktighet i vården. Reglernas legitimitet, eller acceptansen av dem är ganska hög. De flesta ungdomar förstår varför reglerna används. Närmare hälften anser att de särskilda befogenheterna skapar ordning och nästan lika många att de ger trygghet. När det gäller regler som rör telefonen är dessa siffror något lägre och det verkar vara svårare att förstå varför de finns. När det gäller tillämpningen av reglerna anser många att de används för strängt och fler än hälften att de tillämpas orättvist. Detta pekar på en låg grad av rättssäkerhet på institutionerna, vilket är allvarligt i ett demokratiperspektiv.

8 Förändras ungdomars upplevelse av sin delaktighet under behandlingen?

"Det är väl lagom"

För att undersöka om ungdomarnas delaktighet i sin behandling förändras över tid gjordes en uppföljningsintervju med ett urval av ungdomarna några månader senare. Tiden mellan den första och den andra intervjun varierar mellan 3 och 5 månader. Ungefär en tredjedel av dem som deltog i första intervjun är uppföljda med en andra intervju. Eftersom endast 32 ungdomar är uppföljda redovisas siffrorna i detta kapitel i absoluta tal.

Ungdomarna fick frågan om de upplevde någon förändring sedan det förra intervjutillfället inom olika områden som behandlades i den första intervjun. Om de upplevde förändring fick de besvara en öppen fråga om vad förändringen bestod i och varför de trodde att det skett en förändring. I detta kapitel redovisas inom vilka områden förändring skett, om ungdomarna varit positiva eller negativa till förändringen och eventuella orsaker till förändringen. Det fanns ingen specifik fråga om ungdomarna ansåg att förändringen var negativ eller positiv. Därför har intervjuarna själva utvärderat och bedömt den öppna frågan som handlar om förändring. Svaren är indelade i tre kategorier; Positiv, Negativ samt Både positiv och negativ.

Inställning till vistelsen

Av de 32 ungdomar som deltog i uppföljningen uppger 27 att de är på samma avdelning som vid första intervjutillfället. 28 ungdomar säger att de vet varför de är där. Endast 14 vet hur länge de kommer att vara på institutionen.

Vid den första intervjun fick ungdomarna besvara hur det kändes för dem att vara på institutionen vid det aktuella tillfället. Denna fråga återkom

Tabell 28. Hur känns det att vara här? Absoluta tal

		Hur känns det att vara här nu?				Totalt
		Andra tillfället				
		Inte alls bra	Inte särskilt bra	Ganska bra	Mycket bra	
Hur känns det att vara här nu? Första tillfället	Inte alls bra	3	1	2	0	6
	Inte särskilt bra	4	2	3	1	10
	Ganska bra	3	1	7	0	11
	Mycket bra	0	0	3	2	5
	Totalt	10	4	15	3	32

i uppföljningen och det är vissa förändringar i svarsfördelningen. Siffrorna som redovisas i tabell 28 baserar sig på hur de som blivit uppföljda svarat vid första respektive andra intervjutillfället.

Svarsfördelningen har ändrat sig en del mellan de två tillfällena. Av de sex som svarat Inte alls bra har tre valt ett mer positivt alternativ vid det senaste tillfället. Av de tio som i första intervjun svarat Inte särskilt bra har fyra nu valt mer positiva alternativ och fyra ett sämre alternativ. Av de elva som svarade Ganska bra är fyra nu mer negativa men sju har samma åsikt som vid första intervjun. Det är alltså något fler som valt sämre alternativ vid andra intervjun än de gjorde vid den första.

Har det skett några förändringar med de problem ungdomarna har, den hjälp de vill ha och den hjälp de får?

Under intervjun ombads ungdomarna att tänka tillbaka på det förra intervjutillfället och sedan svara på om de ansåg att det skett några förändringar när det gäller deras problem, den hjälp de vill ha och den hjälp de får. Av ungdomarna har 17 svarat att de upplever en förändring sedan senaste intervjutillfället, av dem upplever 13 en positiv förändring. En person upplever en negativ förändring och 3 personer upplever förändringen som både positiv och negativ. Av dem som upplever en positiv förändring beskriver flera att det handlar om att deras egen inställning till vistelsen har förändrats. Några beskriver det i termer av att de samarbetar mer, har blivit mogna, är lugnare och har ett mål. En flicka beskriver det så här:

"Jag har blivit starkare i mig själv och har lättare att komma på mig själv när jag är ute på hal is ibland, lättare att komma på när det går dåligt för mig. Innan har jag liksom skitit i konsekvenserna, nu tänker jag innan jag gör någonting. Det har även hänt förändring i dom flesta områden, jag har det mycket bättre nu."
(G03)

De som inte upplever någon förändring har inte så många kommentarer kring detta. En pojke säger:

"Nej, de har inte skett någon förändring. Jag går i skolan. De gjorde jag innan också. Jag har ju inga problem längre." (K02)

Stämningen i ungdomsgruppen

Under första intervjun fick ungdomarna besvara frågor som rörde stämningen i ungdomsgruppen. Vid uppföljningen fick de svara på om de upplevde någon förändring av stämningen i gruppen sedan förra intervjutillfället och vad orsaken till detta i så fall var. 22 ungdomar upplever att stämningen förändrats. Av dem upplever 9 en positiv förändring och 9 en negativ förändring. Fyra ungdomar tycker att det är både positivt och negativt att en förändring skett.

Förändringen beror i de flesta fall på att det kommit in nya ungdomar i gruppen och det uppges ungdomarna ofta som orsak till både positiva och negativa förändringar. En pojke tycker att det blivit bättre sedan det kommit in nya ungdomar:

"Det är en ny ungdomsgrupp. Här är det mycket bättre sammanhållning och inte så stimmigt." (L07)

Andra orsaker till att det har blivit bättre stämning uppges vara att "det är lugnare", "inget tjafs" och "inget skitprat", på en avdelning är orsaken till att stämningen blivit bättre att man haft många samtal med gruppen på avdelningen och i skolan.

En flicka som upplever en negativ förändring och menar att det beror på att det kommit nya ungdomar till avdelningen säger:

"Ja, ... det har blivit sämre i så fall, många nya ungdomar som tror sig vara någonting. Dom påverkar varandra men de kommer aldrig att kunna påverka mig. Det är mycket snack om rymningar och droger och sånt." (G05)

Andra orsaker till att stämningen blivit sämre uppges vara att det är mer högljutt, "vi mot dem-känsla" och mer bråk mellan ungdomar.

Kontakt med kontaktpersonerna

I den första intervjun ställdes en del frågor om ungdomarnas inställning och kontakt med sina kontaktpersoner. I uppföljningsintervjun fick de svara på om de upplevde någon förändring i kontakten med kontaktpersonerna sedan det senaste intervjutillfället. 21 personer upplever förändring i kontakten. Två tredjedelar av dem (14) tycker att förändringen är positiv och en tredjedel (8) att den är negativ. Nästan alla som upplever förändringen som positiv beskriver att det handlar om att de fått bättre kontakt med sina kontaktpersoner eftersom de pratar mer nu. De har lärt känna kontaktpersonerna lite och vet var de har dem och kan prata om djupare saker. Ungdomarna tar upp olika orsaker till detta men det handlar antingen om att de själva har förändrats och säger mer vad de tycker eller att kontaktpersonerna har mer tid och lyssnar eller en kombination av dessa. En pojke tycker att personalen förstår honom bättre nu och att han själv har medverkat till detta:

"De förstår mig mycket bättre än vad de gjorde förra året."

Vad beror det på tror du?

"Jag vet inte, jag kanske säger intelligentare saker än vad jag brukade göra förut." (B01)

En betydande anledning till att kontakten förbättrats verkar vara ömsesidig kommunikation, en pojke säger:

"Hon lyssnar mer på vad jag säger och tar reda på mer vad jag tycker och tänker."

Hur tror du att det har blivit så?

"Det är för jag säger nu mer också vad jag tycker och hur jag vill ha det, det gjorde jag inte förut." (F07)

En flicka tycker att kontaktpersonen har mer tid nu och att det har bidragit till att kontakten förbättrats:

"Vi pratar mer, vi har varit mer på möten och så, typ socialen och sådär och fått mer kontakt att prata."

Vad är det som har gjort det?

"Hon har haft mer tid nu." (C05)

En flicka berättar att hon har två kontaktpersoner, den ena har hon haft länge och den andra blev hennes kontaktperson förra veckan. Kontakten med dem har förändrats på olika sätt. Hon har fler konflikter med den kontaktperson hon haft längre, men ser det som något positivt:

"Ja, det har det, den nya kontaktpersonen sen förra veckan, våran relation har väl förändrats för nu är ju hon kontaktperson och inte bara personal. Och den gamla har väl också förändrats."

På vilket sätt har det förändrats?

"Vi har bråkat mer."

Vad tror du det beror på?

"Men typ jag skriker på henne och så."

Och det gjorde du inte riktigt förut?

"Nä, men det gör jag nog på alla här tror jag, i början så tror jag inte riktigt man ... man måste kolla in var man har dem först innan man kan tjafsa."

Är det bra eller dåligt att du bråkar med dem?

"Jag tycker att det är bra."

Varför då?

"För att jag får ut vad jag känner då." (B06)

De ungdomar som tyckte att kontakten förändrats till det sämre har uppgett som orsaker att de inte fått kontakt med och inte har lärt känna kontaktpersonerna, att kontaktpersonerna inte lyssnar eller att ungdomarna inte känner förtroende att säga saker till kontaktpersonerna. En pojke tyckte att kontakten var bättre i början av vistelsen:

"Kontakten blev sämre med tiden. I början ville han bara ha kontakt, men sen började han köra med allting. Det är svårt att förklara ... han lyssnade inte på någonting som jag hade att säga. Vi satt på ett möte till exempel. Han kom med ett förslag, fast att det typ redan var bestämt liksom. Det hade försämrats mycket." (L07)

En flicka tycker att kontakten blivit sämre och misstänker att det är för att personalen vill hålla henne kvar på institutionen

"För de bestämmer över huvudet på mig och de frågar inte vad jag tycker, eller bestämmer fattar jag att de ska göra men de kan ju fråga vad man tycker och hur man tänker."

Varför tror du att det har förändrats så, om de åtminstone frågade förut?
"Ingen aning, de vill väl hålla kvar mig så länge som möjligt."(C08)

En pojke är misstänksam mot vilka syften personalen egentligen har:

"De har fått för sig att vi ska göra saker tillsammans, ishockey. Dra upp mig till stan för att se på hockey. Men det tror jag bara är för att dom ska se om jag rymmer. Dom använder det som press." (K04)

Kontakt med övrig personal

I den första intervjun fick ungdomarna besvara en del frågor om sin inställning och kontakt med övrig personal på institutionen. I uppföljningsintervjun fick de frågan om de upplevde någon förändring i kontakten med personalen sedan det första intervjutillfället. Över hälften, 17 av 32 ungdomar upplever förändring i kontakten med övrig personal. 9 personer anser att förändringen är positiv, 6 personer är negativa och 1 både positiv och negativ medan en inte har kommenterat den förändring han upplevt. Anledningarna till att kontakten blivit bättre handlar även här om att de pratar mer med varandra. Orsaker till detta är att ungdomarna upplever att de känner personalen bättre och vet var de har dem. En pojke berättar att han har börjat prata mer med personalen:

"Jag har kommit i gång och pratat med dem och har diskussioner och sånt." (B05)

En flicka upplever förändring i kontakten men det verkar mest vara en påklistrad förändring, hon tycker varken att det är bra eller dåligt

"Ja, jag kan låtsas att jag tycker om dem lite bättre nu ... ja, men man måste ju ..."

Varför tror du att det har förändrats då?

"För att annars kommer man aldrig härifrån."

Har du kommit på det under tiden så därför låtsas du?

"Nej, men man får ju liksom sätta på ett litet ... heja och ... man kan ju inte bara dra åt helvete, som jag gjorde förut jämt så fort jag såg nån som jag inte tyckte så mycket om så var det jämt dra åt helvete jävla fitta och sen så bara ... men nu så bara ja, hej."

Men kontakten..?

"Nej, den har inte blivit djupare med någon eller så, absolut inte."

Är det bra eller dåligt att den har förändrats?

"Det är väl lagom." (B08)

Orsakerna till varför förändringen upplevs som negativ är inte lika tydliga men verkar handla om att ungdomen och personalen vill olika saker och ibland att ungdomarna tycker att personalen ställer för höga krav. En pojke berättar:

"Det har blivit sämre. Jag vill åt ett håll och dom vill åt ett annat håll. Det är mycket små grejor ... praktik till exempel. Jag vill ha praktik, det har jag sagt nu i flera månader. Men det har inte blivit någonting av det, att dom vill att jag ska göra en annan sak och så där ... men det vägrar jag." (L07)

Behandling

Vid uppföljningsintervjun ställde vi än en gång frågor till ungdomarna omkring deras behandling. Några frågor var nya men de flesta fanns även med i den första intervjun, för att kunna jämföra om svaren blev annorlunda när ungdomarna varit i behandling en längre tid. Ungdomarna fick också svara på om de själva upplevde någon skillnad i behandlingen sedan det första intervjutillfället.

Ungdomarna fick frågan om de kände sig rättvist behandlade på institutionen. Endast 4 ungdomar anser att de behandlades helt och hållet rättvist på institutionen, 16 känner sig delvis rättvist behandlade och 12 känner sig inte alls rättvist behandlade. Denna fråga besvarades även i den första intervjun och det är ingen större skillnad i svaren på gruppnivå. Det finns dock skillnader i hur svaren fördelade sig vid de två tillfällena.

Tabell 29. Behandlas rättvist på institutionen tillfälle 1 och tillfälle 2. Absoluta tal

		Tycker du att du behandlas rättvist här på institutionen?			
		Andra tillfället			Totalt
		Inte alls	Delvis	Helt och hållet	
Tycker du att du behandlas rättvist här på institutionen? Första tillfället	Inte alls	8	2	1	11
	Delvis	4	11	1	16
	Helt och hållet	0	3	2	5
	Totalt	12	16	4	32

Av dem som Inte alls tycker att de behandlas rättvist på institutionen tycker de flesta samma sak nu men några är mer positiva. Av dem som tidigare svarat att de behandlas Delvis rättvist tycker nu fyra att de Inte alls behandlas rättvist.

Tabell 30. Skriftlig behandlingsplan tillfälle 1 och tillfälle 2. Absoluta tal

		Skriftlig behandlingsplan Andra tillfället			
		Nej	Ja	Vet ej	Totalt
Skriftlig behandlingsplan Första tillfället	Nej	1	3	0	4
	Ja	1	10	4	15
	Vet ej	1	8	4	13
	Totalt	3	21	8	32

Behandlingsplan

Alla ungdomar som befinner sig på institutionen bör/skall ha en skriftlig behandlingsplan. Av de ungdomar som deltog i uppföljningsintervjun svarade 15 att de hade en skriftlig behandlingsplan vid första intervjutillfället. Vid andra intervjutillfället hade antalet ökat, 21 uppgav att de hade skriftlig behandlingsplan. Svarsfördelningen skiljer sig något mellan tillfällena.

Tre personer av de fyra som svarat att de inte hade någon skriftlig behandlingsplan vid första tillfället säger nu att de har en. Av de 13 som vid första tillfället svarat att de inte visste om de hade någon behandlingsplan har åtta nu sagt att de har en. Fyra av de 15 som sade att de hade en skriftlig behandlingsplan i första intervjun vet nu inte om de har en. Det är alltså något fler som nu vet att de har en behandlingsplan än vid första tillfället.

En flicka har en behandlingsplan men tycker att personalen ändrar den hela tiden, hon skriver bara på den nya behandlingsplanen utan att läsa igenom den. Följande citat är inte en specifik öppen fråga utan framkom under frågorna kring behandlingsplanen.

Har du någon skriftlig behandlingsplan?

"Ja, de ändrar hela tiden men jag har ju en."

Har du läst den sen jag var här sist?

"Nej."

Har du läst den någon gång?

"Vilken av dem, de ändrar ju hela tiden."

Får du läsa varje gång du får en ny?

"Nej, jag tror inte det."

Hur vet du när de ändrat då kommer de bara och berättar det för dig?

"De visar ju hela tiden en massa nya och jag känner ju igen de andra, alltid så hittar de nåt fel, man gör alltid nåt fel, sen skriver de dit det för sig själva, sen hittar de alltid nåt annat fel du vet så."

Visar de alltid den nya behandlingsplanen varje gång de ändrar den?

"Ja, men jag läser inte den, de bara visar den och jag får ingen heller. Jag skriver under så spar de den."

Men får du åtminstone läsa igenom den innan du skriver under?

"Jaaa, ... ja, det får jag nog ... men .... De säger bara åt mig att skriva under den ... och jag har inte tänkt på att läsa den och det gör väl inte så mycket."

Stämmer det som står där, det som de lägger till?

"Nej, de vet ingenting om mig." (C02)

Eget ansvar för behandlingen

Vid det första intervjutillfället tillfrågades ungdomarna vilket ansvar de själva tar för sin behandling. De fick därför besvara samma fråga vid tillfälle 2. De fick även svara på om de själva tyckte att deras ansvar för behandlingen förändrats sedan förra gången.

Det kan vara viktigt hur mycket eget ansvar ungdomarna tar för sin behandling, eftersom det kan öka känslan av delaktighet. Vi ville veta om det egna ansvaret förändrats vid uppföljningen eftersom de varit längre tid på institutionen då. Tabell 31 visar hur ungdomarna svarat vid de två tillfällena.

Tabell 31. Eget ansvar för behandlingen. Tillfälle 1 och tillfälle 2. Absoluta tal

		Hur stort ansvar tycker du själv att du tar för din behandling?				Totalt
		Andra tillfället				
		Inget ansvar alls	Tar sällan ansvar	Tar ansvar ibland	Tar alltid ansvar	
Hur stort ansvar tycker du själv att du tar för din behandling? Första tillfället	Inget ansvar alls	0	1	0	0	1
	Tar sällan ansvar	0	1	0	0	1
	Tar ansvar ibland	1	0	11	3	15
	Tar alltid ansvar	0	0	3	12	15
	Totalt	1	2	14	15	32

Tre ungdomar av dem som vid första tillfället svarade att de tar ansvar. Ibland säger nu att de Alltid tar ansvar. Av dem som svarat att de alltid tar ansvar är det nu några som bara tar ansvar ibland. Det är alltså inte så stora skillnader mellan de olika tillfällena.

Ungdomarna fick även frågan om de upplevde förändring i det ansvar de tar och hur det i så fall har förändrats. 22 av 32 upplevde att det skett en förändring i det ansvar de själva tar för behandlingen. Av dessa upplevde 17 personer förändringen som positiv, en person att förändringen var både positiv och negativ och tre personer upplevde en negativ förändring (en har inte kommenterat). De ungdomar som upplever en positiv förändring menar att de tar mer ansvar nu. Orsakerna är flera men det handlar om att

de har ett mål att förändra sin situation eller att komma därifrån. Flera av ungdomarna menar att de tar mer ansvar i olika situationer som till exempel att komma upp på morgonen, sköta skolan, dämpa aggressioner och att vara delaktig. En pojke berättar att han försöker samarbeta mer:

"Jag går in mer för det, jag pluggar mer i skolan, jag lyssnar mer på de vuxna och ... ja, sköter mig hemma och lyssnar på mamma och gör precis som de säger åt mig att göra."

Varför har du ändrat dig, varför tar du mer ansvar nu?

"För jag vill ha en bra framtid." (B01)

En flicka menar att hennes ansvar har ökat eftersom hon har fått utrymme att ta mer eget ansvar.

"Ja, jag har ju fått ta mer ansvar genom att jag fått åka in till stan och sånt och det är ju inte de som hindrat mig från att rymma varje gång jag har känt för det, för jag har åkt in med bussen och sen är det jag som satt mig och tänkt efter, ska jag göra det här eller ska jag göra det ena eller det andra, så jag har ju fått ta mer ansvar så."

Känns det bra eller dåligt?

"Bra, att jag klarar det." (B06)

Av dem som tycker att det ansvar de tar förändrats negativt tar de flesta mindre ansvar nu än tidigare. Skälen är enligt ungdomarna att de inte orkar, att de inte får gehör för vad de säger och en har bytt till en avdelning där man inte har så stora möjligheter att ta ansvar.

Möjligheten att komma till tals

Under den första intervjun fick ungdomarna svara på om de tyckte att de kommer till tals angående sin behandling. Ungdomarna besvarade samma fråga i den uppföljande intervjun och dessutom om de tyckte att möjligheten att komma till tals förändrats sedan senaste intervjun och en öppen fråga utifrån detta.

Tabell 32. Komma till tals angående behandlingen vid första och andra tillfället. Antal

		Kommer du till tals angående din behandling?				Totalt
		Andra tillfället				
		Inte alls	Inte särskilt	Ganska mycket	Mycket	
Kommer du till tals angående din behandling? Första tillfället	Inte alls	1	3	1	0	5
	Inte särskilt	2	6	5	0	13
	Ganska mycket	0	1	3	2	6
	Mycket	0	3	3	1	7
	Totalt	3	13	12	3	31

Det är ingen större skillnad på gruppnivå hur ungdomarna svarat på om de kommer till tals på institutionen vid första och andra tillfället. Däremot skiljer det sig på hur ungdomarna svarat individuellt mellan tillfällena. Det är till exempel få av dem som svarat att de kommer till tals mycket i första intervjun som även svarat det i andra intervjun, de har snarare valt sämre alternativ. De som svarat inte alls har dock valt något mer positiva alternativ vid andra tillfället.

De flesta har svarat att de kommer Lite eller Ganska mycket till tals. Tre ungdomar har vid uppföljningen uppgett att de kommer Mycket till tals och tre att de Inte alls kommer till tals. En flicka beskriver hur hon upplever att inte komma till tals och om de förhoppningar hon hade när hon kom till institutionen:

"Jag kan ju säga rätt ut men det är ingen som bryr sig, de bryr sig aldrig."

Har du försökt att komma till tals?

"Ja, ja för fan."

Hur känns det att de inte bryr sig om vad du säger?

"Man vänjer sig faktiskt, man vänjer sig, man har liksom inga förväntningar eller förhoppningar, inte alls, verkligen inte."

Hade du det i början?

"Ja, jag hade, gud då hade jag bara förhoppningar, sen när man märkte det så ... när de sa någonting typ bara ja, ja, ja, då trodde man inte på dem, det är bättre att inte tro på det då blir man inte lika ledsen som man blev förut. Säger de att vi ska åka ut och köpa byxor och sedan säger de vi kan inte det för det finns inte personal till det så säger man ja, ja, det är som vanligt liksom." (C02)

Av de tre som kommer mycket till tals berättar en flicka hur hon brukar göra:

"Jag säger det jag tycker, jag tar dem i armen och så säger jag, nu jävlar tycker jag så och då lyssnar de." (C06)

Ungdomarna ombads att tänka på möjligheten att komma till tals angående sin behandling och om och i så fall hur det förändrats sedan det första intervjutillfället *"Tänk på möjligheten att komma till tals om din behandling. Har det förändrats något sedan jag var här i höstas? Hur har det förändrats?"*. Endast 12 av 31 ungdomar upplever att det har skett en förändring i möjligheten att komma till tals. Av dem som upplevt en förändring bedöms 8 personer tycka att det är en positiv förändring, en person att det förändrats till det sämre och 2 personer bedöms uppleva förändringen som både positiv och negativ (en har inte kommenterat).

Av dem som upplever en positiv förändring och att de har mer att säga till om är det många som tycker att det har blivit bättre men som inte vet riktigt varför. Ungdomarna har nämnt olika orsaker till varför de kommer mer till tals, bland annat att de har lättare att prata med kontaktpersonerna

nu, att kontaktpersonerna lyssnar mer och att ungdomen får bestämma mer.

En av dem som upplevt negativ förändring uppger som orsak till att han har mindre att säga till om:

"Jag har för mycket knäppa idéer om min behandling."

En pojke har av olika skäl bytt avdelning från en öppen till en låst avdelning och upplever att han inte har någonting att säga till om längre:

"Ja, det har förändrats upp och ner där. När jag skötte mig jättebra däruppe på den öppna avdelningen då hade jag ganska mycket att säga till om alltså men nu så tror jag inte att jag har någonting att säga till om faktiskt."(F06)

Behandling och hjälp på institutionen

Vid uppföljningen fick ungdomarna frågan om de upplevde någon förändring i den hjälp och behandling de fick. De ungdomar som upplevde förändring fick besvara följdfrågor om de tyckte att det var bra eller dåligt att det skett en förändring och i så fall varför. Även de som svarat att de inte upplever någon förändring fick svara på om de tyckte att det var bra eller dåligt att det inte skett någon förändring och i så fall orsaken till detta.

12 av 32 ungdomar har svarat att de upplever en förändring. Av dem som svarat att de upplever en förändring tycker 10 att det är bra att det förändrats och två att det är dåligt. Av de 20 som svarat att de inte upplever någon förändring tycker 15 att det är bra att det inte förändrats och fem att det är dåligt.

De som ansåg att det förändrats fick svara på hur det hade förändrats. De som var positiva till att det skett en förändring uppgav, *"Bättre saker i planeringen, att personalen har blivit bättre, att de stöttar mig, jag har bytt avdelning, de har en annan metod"*.

En flicka tycker att förändringen beror mycket på henne själv:

"Typ att de kanske typ, jag fattar lite mer nu och jag vill vara drogfri nu, det ville jag inte innan. Eller jag ville men jag klarade inte av det, men nu har jag ändå kommit långt, jag har kommit längre med mig själv."(B08)

En annan flicka menar att hon har sina föräldrar att tacka för att det har skett förändringar i den hjälp och behandling hon får:

"Det är ju mina föräldrar som har sett till att det blivit bättre för de har ju stöttat mig väldigt mycket, de gillar ju inte att jag är här."

Hur har själva behandlingen förändrats?

"Behandlingen .... Jag har inte känt riktigt att det har varit någon behandling här, det är ju mer att man går i skolan och sitter framför tv:n typ, det har ju vart så." (C05)

De som svarade att de inte upplevde någon förändring fick frågan om de

tyckte att det var bra eller dåligt att det inte var någon förändring. Av dem som tyckte att de var bra angav några som skäl att de var nöjda som det var, en flicka tyckte att det var både bra och dåligt:

"Jag behöver ingen hjälp och de gör ju ingenting här heller, så det är väl både bra och dåligt." (C02)

Av de få som tyckte att det var dåligt att det inte var någon förändring var några missnöjda eftersom de inte tyckte att de fick någon behandling och därför inte kunde komma vidare. En pojke som inte tyckte att behandlingen förändrats sedan i höstas uttryckte en önskan om att få behandling:

"Dåligt, för jag sitter här för behandling, inget pensionärshem. Jag är här hela dagen och då vill jag inte bara spela pingis." (K04)

Förändring i upplevelsen av reglerna

I den första intervjun fick ungdomarna besvara ett antal frågor kring de olika regler som kan finnas på institutionen. I uppföljningsintervjun fokuserade vi på vissa av de lagstiftade reglerna. Vi tog upp urinprov, visitation, avskiljning och tvingad att vistas på det egna rummet. Här redovisas om ungdomarna upplever någon förändring i upplevelsen kring dessa sedan den första intervjun. Få ungdomar upplever reglerna annorlunda nu än vid första intervjun. När det gäller visitering upplever två ungdomar förändring, den ena berättar att hon tidigare kände sig kränkt men nu inte känner någonting. Den andra berättar att förändringen ligger i att hon inte blivit visiterad sedan sist.

När det gäller urinprov upplever 4 ungdomar förändring. 3 av dessa berättar att de förut upplevde det som kränkande men att de nu är vana och inte känner så längre. En pojke tycker att det blivit sämre eftersom personalen inte har alla medel att komma på droger.

Tre ungdomar säger att deras upplevelse kring avskiljning förändrats. En pojke tycker att personalen blivit snällare och en pojke säger att särbehandlingen av ungdomarna byggs på hela tiden. Den tredje pojken tror att det är han själv som förändrats, han säger att han inte orkar med institutionen längre och struntar i om han blir avskiljd.

Upplevelsen av att tvingas vara på sitt eget rum är det bara en ungdom som svarat att det förändrats. Hon tycker att det är bättre att vara tvungen att vara på rummet nu.

Sammanfattning

Ungefär en tredjedel av ungdomarna intervjuades en andra gång. Hälften upplever någon förändring när det gäller deras problem, den hjälp de vill ha och den hjälp de får. Ganska många upplevde att stämningen i ungdomsgruppen förändrats sedan det första tillfället, det var ungefär lika

många som upplevde positiva förändringar som de som upplevde negativa förändringar. Orsaken till de flesta förändringarna är enligt ungdomarna att det kommit in nya ungdomar i gruppen. Ungefär två tredjedelar upplever att det skett förändringar i kontakten med kontaktpersonerna. Av dessa anser två tredjedelar att förändringen är positiv, de flesta menar att de fått bättre kontakt med sina kontaktpersoner och orsakerna till detta är att de lärt känna varandra bättre, att kontaktpersonerna har mer tid och att de kan lita på dem. Drygt hälften upplever förändring i kontakten med övrig personal. Något fler anser att förändringen är positiv. En vanlig orsak till att kontakten blivit bättre är enligt ungdomarna att de känner personalen bättre och vet var de har dem. Orsakerna till negativ förändring kan handla om att ungdom och personal vill olika saker.

Andelen ungdomar som svarat att de hade en skriftlig behandlingsplan har ökat i uppföljningsintervjun. Många upplevde att det skett en förändring i det ansvar de själva tar för behandlingen. De flesta ansåg att det var en positiv förändring och menade att de tar mer ansvar, många gånger beror detta på att de har ett mål eller vilja att förändra sin situation. De som tyckte att ansvaret förändrats negativt tar mindre ansvar nu. Ganska många har svarat att de inte upplever någon förändring i den behandling och hjälp de får på institutionen och de flesta av dem tycker att det är bra att det inte skett någon förändring. Av dem som dock upplevde att förändring skett var de flesta positiva och tyckte att det var en bra förändring.

9 Slutsatser och diskussion

Studien har försökt att ge svar på frågorna: Hur ser ungdomarnas möjligheter att vara delaktiga i sin behandlingsprocess ut? Upplever de att de har något att säga till om? Hur upplever de regelverket och dess tillämpning på institutionen? samt Vilka skillnader finns mellan lagstiftningen och hur den praktiskt tillämpas i vården? I studien ingår ungdomar från 12 av SiS 35 särskilda ungdomshem, men syftet har inte varit att undersöka eller jämföra institutioner utan att belysa ungdomarnas egna uppfattningar. Det finns tydliga regler i lagstiftningen som syftar till att skydda den unges integritet och skapa garantier för att komma till tals och göra sin röst hörd. Ungdomar i tvångsvård är utsatta. Det är därför särskilt angeläget att studera hur just denna grupp upplever sina relationer till personal och möjligheter att komma till tals och påverka vårdsituationen.

När det gäller ungdomarnas möjligheter att vara delaktiga i sin behandlingsprocess visar resultaten stora brister. Inför själva placeringen har endast en tredjedel informerats i förväg och få anser att de varit delaktiga i beslutet. Vid intervjutillfället visste nästan hälften inte hur länge de skulle stanna på institutionen. Få har läst sin journal och endast hälften känner till att de har rätt att läsa den.

Det faktum att knappt hälften av ungdomarna inte säger sig ha en skriftlig behandlingsplan eller inte vet om de har en tyder på att den inte är det viktiga instrumentet för att kommunicera behandlingsmål och behandlingsinsatser som den är tänkt att vara. Det kan hänga samman med att behandlingsplanerna inte har den grad av konkretion som krävs för att de skall kunna kommuniceras eller att personalen har svårigheter att förklara vad planen innehåller. För att göra en behandlingsplan begriplig krävs att institutionens behandlingsinsatser är konkreta och att personalen är överens om hur de skall beskrivas och genomföras.

En viktig förutsättning för att delaktighet i vård och behandling skall bli möjlig, är att ungdomarna själva inser att de har problem och vill få hjälp med dem. En majoritet tycker också att det är viktigt att kunna påverka sin behandling, att det är viktigt att personalen lyssnar på dem och de anser att de själva i stor utsträckning tar ansvar för sin behandling. De anser också att det finns ett klimat på institutionerna som innebär att det är tillåtet att vilja ha hjälp och att det är okej att tycka bra om personalen. Svaren tyder på att förutsättningarna för delaktighet sett ur ungdomarnas perspektiv är relativt goda. Men för att delaktighet skall uppstå krävs att personalen informerar de unga, lyssnar på dem, frågar efter deras åsikter och tar hänsyn till dem.

Här finns stora brister.

När ungdomarna tillfrågas om hur de anser att olika personalgrupper informerar, lyssnar, förstår och tar hänsyn till deras åsikter, visar det sig att det framförallt är kontaktmännen på institutionen som behandlar dem respektfullt i dessa avseenden medan övrig personal och socialsekreterare får negativare omdömen. Ungefär fyra av fem ungdomar säger sig komma åtminstone lite till tals om sin behandling. De öppna svaren visar emellertid att frågan om att komma till tals ofta inte alls innebär att det uppstår en dialog eller en diskussion med personalen. Tvärtom visar de i flera fall på motsatsen. Ungdomarna säger vad de tycker, men det faller inte i god jord, det finns ingen mottagare av informationen. Flera av de ungdomar som anser att de lyckas komma till tals om sin behandling beskriver att det finns en ömsesidig kommunikation mellan den unge och personalen och att de diskuterar sig fram. Det är inte alltid så att ungdomarna får igenom sin egen vilja, men de känner att man lyssnar och respekterar deras åsikter.

En arbetsallians, som innebär att det finns en enighet om behandlingsmål, förmåga till samarbete samt en förtrolig och respektfull relation, har vi inte mätt i studien. Men studiens resultat i olika aspekter tyder på att en sådan ideal arbetsallians sällan förekommer. Kanske kan man också ställa sig tveksam till att en arbetsallians är möjlig för alla ungdomar på särskilda ungdomshem. Det finns sannolikt en liten grupp ungdomar som är svåra att dra in i ett samarbete. De öppna svaren tyder på det. Däremot borde det vara helt möjligt att komma betydligt längre än vad studiens resultat visar. Exempelvis bör alla ungdomar ha en behandlingsplan inom en viss tid, förstå vad den innehåller och ha möjligheter att diskutera den. Behandlingsplanen måste vara ett gemensamt redskap för ungdomar och personal och revideras regelbundet så att man kan se en utveckling. De råd och anvisningar som utfärdades 2004 är ett viktigt steg för att förbättra behandlingsplaneringen.³

Den lilla uppföljning av 32 ungdomar som gjordes 3–5 månader senare visar endast små förändringar när det gäller ungdomarnas syn på delaktighet. Något fler känner till att de har en skriftlig behandlingsplan och relationerna till kontaktmännen och den övriga personalen upplevs något bättre vid det senare tillfället.

Det finns vissa könsskillnader i studien. Framförallt är flickor mer kritiska till personalen än pojkarna och anser i betydligt mindre omfattning att man kan lita på personalen. Vad gäller synen på kontaktpersonerna har de mer lika syn. Flickorna ser mer positivt på behandlingsklimatet på institutionen. De anser i större utsträckning att det är okej att vilja ha hjälp och att det är okej att tycka bra om personalen. Pojkarna anser att personalen för-

---

³ SiS Råd och anvisningar för journalföring och behandlingsplanering vid de särskilda ungdomshemmen, 2004, Dnr 120-282-04.

står dem oftare än vad flickorna gör och pojkarna anser också att de kommer till tals om sin behandling oftare än flickorna. Flickorna vill i större utsträckning läsa sina journaler än pojkarna. Ifråga om behandlingsplanering och samtal om behandling finns inga skillnader. En viktig skillnad gäller dock de öppna frågorna. Flickor ger betydligt mer utförliga svar än pojkarna när de skall beskriva hur de tycker att det är. Ifråga om reglerna på institutionen tycker pojkar oftare än flickor att reglerna är rättvisa och används rättvist. Ändå har pojkarna oftare blivit utsatta för visitation, urinprovstagnning och avskiljning. Däremot är det betydligt vanligare att flickorna kan tala om för personalen hur det känns att bli utsatt för kränkningar av olika slag.

De regler, som finns i SoL och LVU om delaktighet och om sociala institutioners skyldighet att informera och involvera den unge i vården, kan sägas vara medel eller verktyg för att tillförsäkra den unge "demokrati i det lilla". Studien visar emellertid att det ofta är långt mellan de socialpolitiska ideal, så som de kommer till uttryck i lagstiftningen och hur de unga faktiskt uppfattar sin situation. Detta innebär att det finns ett, vad man skulle kunna kalla, demokratiskt underskott bland de unga i vården. Detta är ett problem i sig, men det innebär sannolikt också att vårdresultatet blir sämre än vad det skulle blivit om ungdomarna själva fått ta större del och känt att de blev lyssnade till.

Det måste finnas regler som organiserar vården och reglerar relationerna mellan de unga och vårdpersonalen. Många av dessa regler begränsar de ungas rörelsefrihet och integritet. Reglerna har dubbla syften, att bidra till en god vårdsituation samtidigt som de är ett medel för personalen att använda sig av gentemot den unge. Regler tillämpas, som denna studie visar, olika på de skilda institutionerna och det finns även olikheter inom en och samma institution. Ibland tillämpas regler formellt lika i den meningen att det handlar om att alla till exempel måste lämna urinprov vid vissa tidpunkter. Ungdomarna uppfattar också att reglerna ofta tillämpas fyrkantigt. Sådan regeltillämpning uppfattas ofta som onödig och individuellt kränkande och har därför en låg legitimitet bland ungdomarna. I ett rättsligt perspektiv är en sådan regeltillämpning också tveksam. Behandlingen av en klient skall ske utifrån just den klientens förutsättningar. Därmed kan en regeltillämpning, som är formellt lika för alla, bli integritetskränkande och kontraproduktiv i det enskilda fallet. Likheter och rättssäkerhet måste bedömas utifrån den enskildes förhållanden och med avseende på vad som uppnås snarare än utifrån själva åtgärden.

Studien visar att det tycks finnas en ganska hög grad av legitimitet för regelsystemets existens, även om det finns enskilda regler som man inte accepterar. Det är oftare tillämpningen av reglerna som uppfattas som orättvis eller fyrkantig och integritetskränkande. Detta strider mot lagstiftningens intentioner och SiS etiska regler. Det visade sig också att de motverkar

möjligheterna att åstadkomma en god behandling på villkor, som tar hänsyn till den enskildes integritet och som utnyttjar den unges egen kraft att medverka till goda resultat.

Sammanfattningsvis visar denna studie, att det finns brister som ofta är allvarliga när det gäller att informera, att låta den unge komma till tals och att faktiskt också bry sig om vad den unge anser. Samtidigt finns det hopp. De unga accepterar att det måste finnas ett regelsystem vid institutionen, de inser att de behöver hjälp och de vill ofta ha hjälp. Ett hinder för detta är en regeltillämpning som inte uppfattas som rättvis. Individuellt grundade och motiverade beslut, vars konsekvenser uppfattas som rättvisa och ändamålsenliga ökar acceptansen av regler, ger ökad legitimitet åt institutionsvården och därmed bättre vårdförutsättningar. En avgörande förutsättning för att ungdomarna skall kunna bli delaktiga i sin behandling är, som nämnts ovan, att behandlingsinsatser och behandlingsmål formuleras konkret och begripligt, revideras fortlöpande och kommuniceras till ungdomarna på ett sådant sätt att en dialog blir möjlig.

Referenser

- Adams Robert (1996) *Social work and empowerment*. London: BASW, Macmillan.
- Andersson Christina (1990) *Dåliga flickor är inte det sämsta. En kunskapsöversikt om flickor i riskzon och missbruk*. Stockholm: Stiftelsen Kvinnoforum.
- Andersson Christina (1993) *The children of Maria. Adolescent substance abusers, their families and schooling*. Uppsala studies in Education 46. Uppsala University, Department of Education.
- Andersson Gunvor (1995) *Barn i samhällsvård*. Lund: Studentlitteratur.
- Andersson Gunvor, Aronsson Karin, Hessle Sven, Hollander Anna & Lundström Tommy (red) (1996) *Barnet i den sociala barnvården*. Stockholm: Centrum för utvärdering av socialt arbete och Liber.
- Andersson Gunvor & Hollander Anna (1996) Om barns rätt och barns bästa. I Gunvor Andersson m fl (red) *Barnet i den sociala barnvården*. Stockholm: Centrum för utvärdering av socialt arbete och Liber.
- Andreassen Tore (2003) *Institutionsbehandling av ungdomar – vad säger forskningen?* Stockholm: Centrum för utvärdering av socialt arbete, Statens institutionsstyrelse och Förlagshuset Gothia AB.
- Antonovsky Aaron (1991) *Hälsans mysterium*, Stockholm: Natur och Kultur.
- Armelius Bengt-Åke, Bengtzon Sara, Rydelius Per-Anders, Sarnecki Jerzy & Söderholm Carpelan Kerstin (1996) *Vård av ungdomar med sociala problem – en forskningsöversikt*. Stockholm: Statens institutionsstyrelse och Liber.
- Barnombudsmannen (1995) *Barn om Barnets Rättigheter. FN:s konvention om barnets rättigheter sett med barnens ögon*. Stockholm: Barnombudsmannen.
- Barnombudsmannen (2004) *Vi har så mycket att säga! Barnombudsmannens och Länsstyrelsen i Skåne läns rapport från projektet "Barn på institution"*. BR 2005:08.
- Barnombudsmannen (2005) *Årsredovisning 2004*. BR 2005:01.
- Colnerud Gunnel (1997) *Etiska konflikter inom tvångsvård av ungdomar*. Forskningsrapport nr 3. Statens institutionsstyrelse.
- Colnerud Gunnel (1999) *Etik och ungdomsvård. En empirisk studie av anställdas etiska problem inom tvångsvård av ungdomar. Slutrapport*. Forskningsrapport nr 1. Statens institutionsstyrelse.
- Forsling Sven (1991) *Blir vårstingen värre? En studie av studier om stockholmungdomar i kris 1983–1990*. Stockholms läns landsting, Omsorgsnämnden.

- Fransson Per & Armelius Bengt Åke (1996) Psykoterapi för ungdomar med tonvikt på beteendestörningar – en forskningsöversikt. I Bengt-Åke Armelius m fl (red) *Vård av ungdomar med sociala problem – en forskningsöversikt*. Stockholm: Statens institutionsstyrelse och Liber.
- Föräldrabalk (SFS 1949:381).
- Garbarino James (2000) *Pojkar som gått vilse. Varför våra söner blir våldsamma och hur vi kan rädda dem*. Svenska föreningen för psykisk hälsa, Norstedts tryckeri AB (originalet tryckt 1999, New York).
- Grover Sonja (2004) Why won't they listen to us? On giving power and voice to children participating in social research. *Childhood. A global journal of child research*. Vol 11 (1):81–93.
- Hagen Veslemøy, Lindtner Fosse Astrid, Eik Liv & Bjørkås Aud (1995) Kvalitetsutvikling i Fylkesbarnevernet i Rogaland. *Barneundersøkelsen ved barneverninstitusjonene i Rogaland*. Rogaland: Fylkesbarnevernet.
- Hagquist Curt & Starrin Bengt (1995) Empowerment och lokala studier – vägar till kunskap och förändring. I Lars Dahlgren & Kenneth Hultqvist (red) *Seendet och seendets villkor. En bok om barns och ungas välfärd*. Stockholm: HLS.
- Hansson Kjell & Cederblad Marianne (1995) *Känsla av sammanhang. Studier från ett salutogent perspektiv*. Forskning om barn och familj, nr 6. Lunds universitet, Institutionen för barn- och ungdomspsykiatri.
- Hasenfeld Yeheskel (1987) Power in social work practice. *Social Service Review*, 61, 469–483.
- Hollander Anna (1985) *Omhändertagande av barn*. Stockholm: Aktuell juridik.
- Hudson Annie (1989) Troublesome girls. Towards alternative definitions and policies. Maureen Cain (Ed). *Growing up good. Policing the behaviour of girls in Europe*. London: Sage.
- Hult Stefan, Waad Tommy, Cederblad Marianne & Hansson Kjell (1996) *Salutogen miljöterapi i teori och praktik – en introduktion för blivande salutologer*. Forskning om barn och familj, nr 7. Lunds universitet, Institutionen för barn- och ungdomspsykiatri.
- Jahn Micke (1996) *Tillit, kärlek och trygghet – det är det som gör det. Fem institutionsplacerade ungdomars syn på relationer till behandlingspersonal*. C-uppsats i socialt arbete. Stockholms universitet, Institutionen för socialt arbete.
- Kersten Joachim (1989) The institutional control of girls and boys. An attempt at a gender-specific approach. I Maureen Cain (Ed) *Growing up good. Policing the behaviour of girls in Europe*. London: Sage.
- Lag (SFS 1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga.
- Lees Sue (1989) Learning to love. Sexual reputation, morality and the social control of girls. I Cain Maureen (1989) (Ed) *Growing up good. Policing the behaviour of girls in Europe*. London: Sage.

- Levin Claes (1996) Barnen mellan straff och behandling. I Bengt-Åke Armelius m fl (red) *Vård av ungdomar med sociala problem – en forskningsöversikt*. Stockholm: Statens institutionsstyrelse och Liber.
- McMurphy Suzanne (1996) Olika modeller för unga lagöverträdare – erfarenheter från forskning. I Bengt-Åke Armelius m fl (red) *Vård av ungdomar med sociala problem – en forskningsöversikt*. Stockholm: Statens institutionsstyrelse och Liber.
- Müller Ina (1996) *Jag vill klara mig själv. En undersökning om sju flickors livsvillkor (16–20 år gamla) och deras syn på familjen, deras överlevnadsstrategier och hjälp de har fått*. C-uppsats i socialt arbete. Stockholms universitet, Institutionen för socialt arbete.
- Näsman Elisabet (1995) Vuxnas intresse att se med barns ögon. I Lars Dahlgren & Kenneth Hultqvist (red) *Seendet och seendets villkor. En bok om barns och ungas välfärd*. Stockholm: HLS.
- Palm Jessica (2003) *Ungdomarnas upplevelse av slutna ungdomsvård. En jämförelse med LVU-placeringar och fängelse*. Forskningsrapport nr 2. Statens institutionsstyrelse.
- Petersson Olof, Westholm Anders & Blomberg Göran (1989) *Medborgarnas makt*. Stockholm: Carlssons.
- Regeringens Proposition 1989/90:28 *Vård i vissa fall av barn och ungdomar*.
- Regeringens Proposition 1994/95:224 *Barns rätt att komma till tals*.
- Regeringens Proposition 1996/97:124 *Ändring i socialtjänstlagen*.
- Regeringens Proposition 2004/05:2 *Makt att bestämma – rätt till välfärd*.
- Riksdagens revisorer 2002/03:01 *Med tvång och god vilja – vad gör Statens institutionsstyrelse*.
- Sarnecki Jerzy (1996) Problemprofiler hos ungdomar på särskilda ungdomshem i Stockholms län åren 1990–1994. I Bengt-Åke Armelius m fl (red) *Vård av ungdomar med sociala problem – en forskningsöversikt*. Stockholm: Statens institutionsstyrelse och Liber.
- Schlytter Astrid (1999) *Kön och juridik i socialt arbete*. Lund: Studentlitteratur.
- Socialstyrelsen (1990) *Växa i välfärdsland*. SoS-rapport 1990:3.
- Socialtjänstlag (SFS 2001:453).
- SOU 1994:139. *Ny socialtjänstlag. Huvudbetänkande av Socialtjänstkommittén*.
- Statens institutionsstyrelse (2000) *Årsrapport ADAD 97*. SiS följer upp och utvecklar 1/00.
- Statens institutionsstyrelse (2001) *Årsrapport ADAD 98*. SiS följer upp och utvecklar 1/01.
- Statens institutionsstyrelse (2002) *Årsrapport ADAD 99*. SiS följer upp och utvecklar 1/2.
- Statens institutionsstyrelse (2003) *Årsrapport ADAD 00*. SiS följer upp och utvecklar 5/03.
- Statens institutionsstyrelse (2004) *Årsrapport ADAD 01*. Allmän SiS rapport 2004:3.

- Statens institutionsstyrelse (2004) *Årsrapport ADAD 02*. Allmän SiS rapport 2004:4.
- Statens institutionsstyrelse (2005) *Årsrapport ADAD 03*. Allmän SiS rapport 2005:1.
- Söderholm Carpelan Kerstin & Hermodsson Anne (2004) ADAD och utvecklingen av ett dokumentationssystem för ungdomar. *Nordiskt socialt arbeid*. Vol 24. Nr 2:110–123.
- Tärnfalk Michael (1995) *§12-vården. Lagen, vården och klienten. Sju ungdomars upplevelse av §12-vård*. Stockholms universitet, Institutionen för socialt arbete.
- UD informerar 1996:2. *Mänskliga rättigheter. Konventionen om barnets rättigheter*. Utrikesdepartementet.
- Wåhlander Ewa (1994) *Att allsidigt belysa barns sociala situation. En jämförande undersökning av barnvårdsutredningar och sociala insatser vid tre socialdistrikt i Stockholm*. FoU-rapport 1994:3. Stockholms socialförvaltning.

Tidigare utgivna forskningsrapporter

ISSN 1104-6155

- Nr 1 1994 Var står vi? Ackumulerad kunskap och erfarenhet inom institutionell missbrukarvård, utifrån en dialog forskare – praktiker (Vera Segraeus)
- Nr 2 1997 Ungdomar i tvångsvård. Råbyundersökning 94 (Claes Levin)
- Nr 3 1997 Etiska konflikter inom tvångsvård av ungdomar (Gunnel Colnerud)
- Nr 1 1998 LVM-vårdens kvalitet enligt socialtjänstens bedömning (Arne Gerdner)
- Nr 2 1998 Ett §12-hem för flickor. Omdefinitioner i ungdomsvården (Berit Andersson)

ISSN 1404-2576

- Nr 1 1999 Etik och ungdomsvård. En empirisk studie av anställdas etiska problem inom tvångsvård av ungdomar. Slutrapport (Gunnel Colnerud)
- Nr 2 1999 "Plötsligt får man lust att leva." En grupp narkomaners berättelser om sina självmordsförsök (Eva Johnsson, Mats Fridell)
- Nr 3 1999 Ungdomar från särskilda ungdomshem i Stockholms brottsliga nätverk (Jerzy Sarnecki)
- Nr 1 2000 Tvång och tillit. LVM-vård som kulturell ingenjörskonst (Göran Johansson)
- Nr 2 2000 När anhöriga involveras. Personalens beskrivning av anhöriga på särskilda ungdomshem (Maria Bangura Arvidsson, Malin Åkerström)
- Nr 1 2001 Vård bakom låsta dörrar. Lunden, ett LVM-hem för kvinnor (Bengt Svensson)
- Nr 2 2001 Kommunikativ pedagogik och särskilda ungdomshem (Per Gerrevall, Håkan Jenner, red)
- Nr 3 2001 Empati och professionellt förhållningssätt. Behandlarrollen i missbrukarvården (Ulla Holm)
- Nr 1 2002 Missbrukare med psykiska störningar och psykiatripatienter. Jämförelser baserade på ASI, SASB och DMT (Bengt-Åke Armelius, Kerstin Armelius, Håkan Larsson, Elisabet Sundbom)
- Nr 2 2002 Arbetsmiljö och behandlingskultur. Jämförelse mellan SiS-institutioner och andra vårdmiljöer (Madeleine Jeanneau)
- Nr 3 2002 Bete sig normalt. Ett perspektiv på den vuxna familjehemsvården (Göran Johansson)

- Nr 4 2002 "De kommer ut fräscha och fina". Om tvång och hemlöshet (Lena Yohanes, Anna Angelin, Anders Giertz, Hans Swärd)
- Nr 5 2002 Sluten ungdomsvård. Rättsliga reaktioner på de ungas brott före och efter införandet 1999 (Eckart Kühlhorn)
- Nr 1 2003 "Det är dom här jag har och inte har". LVM-vårdade narkotikamissbrukares sociala nätverk (Anette Skårner, Margareta Regnér)
- Nr 2 2003 Ungdomarnas upplevelse av sluten ungdomsvård. En jämförelse med LVU-placeringar och fängelse (Jessica Palm)
- Nr 3 2003 Kultur Forskning Missbruk Vård. Motsägelser (Göran Johansson)
- Nr 1 2004 Lärande och kunskapsanvändning. Kompetensutveckling genom personalutbildning och arbete vid särskilda ungdomshem (Leif Nilsson)
- Nr 2 2004 Det förlorade livet eller livet som oändlig kamp. LVM-vårdsklienters livshistorier med folus på kvinnor (Noriko Kurube)
- Nr 1 2005 Ger ART bättre behandlingseffekter? Utvärdering av metoden på tre ungdomshem (Rolf Holmqvist, Teci Hill, Annicka Lang)